

მლ. ასეთიანი .

K $\frac{23}{1a}$

წიგნების გთვსებით

და

ხაპარითვის

ბ. ს. შ. ბასოძე

ბფილისი—1935

ვლ. ასათიანი

წევ ტოლსტოი

და

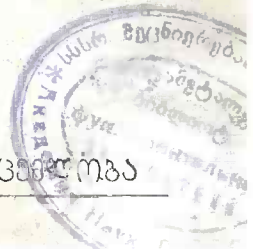
საქართველო

№ 23
1^ა

№ 2019-12259

სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი—1936.



821-161.1 (092 გოდ. ცხილ., ლ) + 94 (425. 22: 2700)

კორექტორი: ვ. ფერაძე. შეკვ. № 9. ტირაჟი 2100. შთავ. № ~~დ-არ~~
ზომა 5×8 კვ.

ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტამბა
უნივერსიტეტის ქ. № 1.

რუსულ ლიტერატურაში კავკასიის ცხოვრება და თემატიკა ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში ჰპოულობს თვალსაჩინო გამოხატულებას. რუსეთის ცნობილი მწერალი **კარამზინი**, ოცნებობდა— „დაემსახურებია შავთვალწარბა წარმტაც ჩერქეზი ქალის ყურადღება“. **დერჟავინსა** და **ჟუკოვსკის** განზრახული ჰქონდათ ახლო გაცნობოდნენ „შორეულ, ლამაზ, თბილ სამხრეთს“ და გაეხადათ იგი თავის შემოქმედების ობიექტად ¹

მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან რუსულ ლიტერატურაში კავკასიისადმი ინტერესი თანდათანობით იზრდება. განსაკუთრებით ამ დროიდან, მეფის რუსეთის აგრესიული პოლიტიკა კავკასიის დასაპყრობად აშკარა გახდა, რის შედეგად კავკასია თანდათანობით მეფის რუსეთის კოლონიად იქცა: კავკასიის დაპყრობის პროცესმა რამდენიმე ათეული წელი გასტანა: კავკასიის მცხოვრებნი ხანგრძლივსა და დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ მთაში ცეცხლითა და მახვილით შემოჭრილ კოლონიზატორებს. მეფის რუსეთის მაშინდელი ეკონომიური და პოლიტიკური ინტერესები კი დაჟინებით მოითხოვდა კავკასიის საბოლოოდ დაპყრობას. ბუნებრივია, რომ მე-19 საუკ. პირველი ნახევრის რუსულ პრესაში კავკასიის ამბებს თვალსაჩინო ადგილი დაიკავებდა. მართველ პოლიტიკურ წრეებში

¹ Андрей Розов-Толстой на Кавказе, „Жур. на Кавказе“ 1909 г. № 1 Екатеринодар.

კავკასიის ამბებით დაინტერესება ძალზე დიდ იყო. ამავე დროს სამხედრო მოქმედების ცენტრალურ პუნქტად გადაქცეული შორეული კავკასია მიჩნეული იყო თავისუფლად მოაზროვნე ლიბერალურ ინტელიგენციის გადასახლების ადგილად.

ცნობილია, რომ დეკაბრისტების მთელი პლეადა კავკასიაში იყო გადმოსახლებული. ამავე მოტივებით მოუხვდათ კავკასიაში ყოფნა პუშკინსა და ლერმონტოვს, რომანტიკულად განწყობილმა პოეტებმა თავის შემოქმედების პრიზმაში გაატარეს კავკასია. ლერმონტოვი და ბესტუჟე-მარლინსკი თავისებურად აიდეალებდნენ მარად ყინულოვან მთებს, ხელუსლებელ ბუნებას, წარმტაც ქალებსა და რაინდ მამაკაცებს.

რომანტიკულ პოეზიაში კავკასია შორეულ ოცნებისა და უფრო კი ეგზოტიკის საგნად გადაიქცა, კავკასიის დასაპყრობად წარმოებული ომებიც რომანტიკულ სამოსელში გაეხვია და ამით საქმის რეალური ვითარება მიიჩქმალა. ასეთი შეხედულება კავკასიაზე საკმაო ღრმად იყო განმტკიცებული რუსულ ლიტერატურაში მე-60 წლებამდის მაინც.

ეს გარემოება უთუოდ მხედველობაშია მისაღები ლ. ტოლსტოის კავკასიაში გამომგზავრების ასახსნელად.

ცნობილია, რომ უნივერსიტეტიდან გამოსვლის შემდეგ, ლ. ტოლსტოი, მაშინდელ შეძლებულ თავად-ახნაურულ არისტოკრატების მსგავსად, ეწეოდა თავაშვებულ და აღვირახსნილ ცხოვრებას. 1848—50 წლებში ლ. ტოლსტოი ხან პეტერბურგში, ხან მოსკოვში და ხან თავის სოფელ იასნაია პოლიანაში ატარებს დროს.

გამუდმებული ქეიფი, ბალები, მდიდარი და ლამაზი საცოლეს ძებნა-აი ამ დროინდელი ტოლსტოის იდეალები. ნიკოლოზ I-ის სამხედრო ფეოდალური-სასტიკი რეჟიმი გამანადგურებელ გავლენას ახდენდა ლიბერალურ

არისტოკრატიაზე. ასეთი უმწეო მდგომარეობიდან გამოსვლა ლ. ტოლსტოის რამდენჯერმე უცდია.

იგი შეეცადა თავი დაეღწია გარყვნილ წრეს და პიროვნებისათვის დამამცირებელ ატმოსფეროს: იასნაია პოლიანაში ის ხელს კიდებს მეურნეობის მოწესრიგებას, სურს გლეხებს შეუქმნებულს პირობები, მაგრამ არაფერი გამოდის. ფიქრობს რადიკალურად შესცვალოს ცხოვრება და სწორედ ამ დროს იჭრება მის წინაშე კავკასიისაკენ გამომგზავრების საკითხი. არ შეიძლება ითქვას, რომ ლ. ტოლსტოიმ კავკასია თავის გარდაქმნისათვის სრულიად შემთხვევით აირჩია—როგორც ამას ლ. ტოლსტოის ცნობილი ბიოგრაფი პ. ბირიუკოვი ფიქრობს.¹

ლ. ტოლსტოის მაშინდელი სულიერი განწყობილება, სატახტო ქალაქებამდე მოღწეული ხმები მთიულებთან უჩვეულო ბრძოლის შესახებ, კავკასიის წარმტაცი ბუნებისა და ხალხის სურათები წინა-თაობის მწერალთა თხზულებებში, უთუოდ ხელს უწყობდენ, რომ ლ. ტოლსტოის არჩევანი კავკასიაზე შეჩერებულიყო.

1851 წ. აპრილში კავკასიიდან რუსეთს ჩავიდა ლ. ტოლსტოის უფროსი ძმა ნიკოლოზი, რომელიც ოფიცრად მსახურობდა კავკასიის არმიაში. ნიკოლოზი მალე დაბრუნდა უკანვე და 23 წლის ლ. ტოლსტოიც მას გამოჰყვა კავკასიისაკენ. ეს გზა ლ. ტოლსტოისათვის მრავალი ფიქრისა და აზრის, ხშირად ბუნდოვანისა და ერთმანეთის საწინააღმდეგოს აღმძვრელი იყო.

თავის უახლოეს ნათესავს ტ. ერგოლოსკაიას ასტრახანიდან ლ. ტოლსტოი სწერდა: «ჯერ-ჯერობით ძალზე კმაყოფილი ვარ ჩემი მოგზაურობით. მრავალი საგანი მაქვს საფიქრებლად და ამას გარდა თვით ადგილის გა-

¹ П. Бирюков-Биография Л. Толстого. Вт. издание,—1911 г. 83. 179—181.



მ. ტოტოვი და ნ. ტოტოვი 1851 წ.

მოცულა ჩემთვის სასიამოვნოა“¹. ასტრახანიდან ყიზლარში გაგლით ძმები სტაროგლადოვსკაიას სტანიცაში გადავიდნენ, სადაც ნიკოლოზ ტოლსტოი მსახურობდა. აქ მოუხდა ლ. ტოლსტოის დიდხანს ცხოვრება და აქვე ეყრება საფუძველი მომავალი დიდი მწერლის მონუმენტალურ მხატვრულ ტილოებს.

სატახტო ქალაქების გახრწნილ არისტოკრატიული წრიდან მოწყვეტილი, ახალგაზრდა ნიჭიერი ლ. ტოლსტოი, ღრმად აკვირდება და სწავლობს ცხოვრებას.

ბუნებრივია, რომ პირველ ხანებში ლ. ტოლსტოიმ მარტოობა და მოწყენილობა იგრძნო. მასზე ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინეს აგრეთვე კავკასიაში მყოფმა რუსის ოფიცრებმა. თავის ასეთი შთაბეჭდილებების შესახებ ლ. ტოლსტოი ძველი იურტიდან სწერდა იმავე ტ. ერგოლსკაიას. „აქაური ცხოვრების სახე არაა მიმხიდველი, როგორც მე პირველად მეჩვენა, იმიტომ, რომ თვით მხარე, რომელიც მე ძალზე ლამაზად მესახებოდა, სრულებით არაა ამგვარი“. მაგრამ იმავე წერილში ლ. ტოლსტოი აღნიშნავს, რომ „საათობით ვდგევარ და ვინბილები ბუნების პეიზაჟებით“-ო. აქვე ლ. ტოლსტოი მხატვრის კალმით იძლევა კავკასიის ბუნების რამდენიმე სურათს.

ლ. ტოლსტოი ცდილობს მალე დააღწიოს თავი უსაქმურსა და უმიზნო ცხოვრებას. თავის ერთერთს, კავკასიური პერიოდის, ნაწარმოებში ლ. ტოლსტოი იძლევა ამ განწყობილების რამდენიმე შტრიხს. „ოლენინმა იგრძნო მთები. ამ წუთიდან ყველაფერი, რასაც კი ის ხედავდა, რასაც კი ის გრძნობდა, მისთვის ღებულობდა ახალ უაღრესად დიდებულ ხასიათს. მოსკოვში მიღებული მთელი აღზრდა, სირცხვილი და სინანული, ყოველგვარი ქვენა

¹ Л. Н. Толстой—Письма. Книга 1, изд. Саблина, 1911 г., от. 14.

რცხებები კავკასიის შესახებ გაჰქრენ და არ დაბრუნებულან არასოდეს. „ახლა დაიწყო“—თითქოს ჩასძახა მას რაღაც სახეიმი ხმამ¹. ოლენინში ლ. ტოლსტოი უთუოდ თავის თავს დაუახლოვდა. ამ განწყობილებაში იგრძნობა ახლის ძიებისა და მიზნობრივი ცხოვრების დასაწყისის სურვილი.

ლ. ტოლსტოის შემოქმედებითი ძიება; პირველ ხანებში მაინც, თვითანალიზის გზით მიდის. რუსულ კრიტიკაში, ნ. ჩერნიშევსკისა და ნ. დობროლიუბოვიდან დაწყებული, მრავალჯერ აღნიშნულა ლ. ტოლსტოის პირველი პერიოდის ნაწარმოებთა ავტობიოგრაფიული განხრა, ცხადია, იმ გულწრფელობის დამაჯერებლობისა და ზომიერების დაცვით, რომელიც ლ. ტოლსტოის შხატვრული ნაწარმოებებისათვის დამახასიათებელი იყრ. მწერლის შემოქმედების ამ თავისებურებაზე ნაწილობრივი გავლენა მაინც უთუოდ კავკასიამ მოახდინა.

პირველად სერიოზულად აქ დაუფიქრდა მწერალი თავის წარსულს და მომავალ დანიშნულებას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, აქვე ჩამოსცილდა ეგზოტიკის სამოსელი კავკასიას და სულ სხვა გვარად წარმოუდგა იგი რეალისტ მხატვარს. ამ გარემოებაზე გაკვირთ ლ. ტოლსტოი მიუთითებს ტ. ერგოლსკაიასადმი მიწერილ წერილებში.

თავის ნათესავის, ილია ტოლსტოის, მეშვეობით ლევ ტოლსტოი გაეცნო კავკასიის ჯარების მთავარ-სარდალ თავად ა. ბარიატინსკის, რომელმაც ურჩია მომავალ მწერალს სამხედრო სამსახურში შესულიყო.

ლ. ტოლსტოიმ მიიღო ეს რჩევა. ამ ამბავთანაა დაკავშირებული ლ. ტოლსტოის ტფილისში ჩამოსვლა.

ტფილისში ლ. ტოლსტოი 1851 წლის 1 ნოემბერს ჩამოვიდა; ტფილისს ლ. ტოლსტოიზე სასიამოვნო შთაბეჭდილება მოუხდენია.

¹ ლ. ტოლსტოი—„ყაზახები“;

ამავე წლის 12 ნოემბრის თარიღით გაგზავნილ წერილში ის ტ. ერგოლსკაიას სწერს: „ტფილისი ძალზე ცივილიზებული ქალაქია, ძალიან ჰბაძავს პეტერბურგს და კიდევაც აღწევს მიზანს. მასში საკმაოდ მრავალრიცხოვანი და რჩეული საზოგადოებაა. არის რუსული თეატრი და იტალიური ოპერა, რომლითაც მე ვსარგებლობ იმდენად, რამდენადაც ამის საშუალებას ჩემი მცირე სახსრები მძლევს“¹. იმ დროიდან, როდესაც ლ. ტოლსტოის ტფილისში ყოფნა მოუხდა, ტფილისი მართლაც ევროპიულ ქალაქს ემსგავსება. მთავარმართებელ მ. ვორონცოვის პოლიტიკამ საგრძნობლად შეუწყო ხელი ტფილისში კულტურული ცხოვრების თავისებურ ფორმებში აღორძინებას. ეტყობა, რომ ტფილისის რუსულ თეატრსა და იტალიურ ოპერას კარგი შთაბეჭდილება მოუხდენია სატახტო ქალაქების კულტურაზე აღზრდილ ტოლსტოისათვის.

ტფილისში ლ. ტოლსტოი გერმანელების კოლონიაში დასახლებულა. „მე ვცხოვრობ გერმანელების კოლონიაში, ეს ქალაქის ვარეუბანია, მაგრამ მას ჩემთვის ორგვარი სარგებლობა მოაქვს. ერთი, რომ ეს მშვენიერი ადგილია, ბაღებითა და ვენახებით გარშემორტყმული, ასე, რომ აქ თავს ვგრძნობ უფრო სიფლად, ვინემ ქალაქში, (აქ ჯერ

¹ Л. Н. Толстой—письма I т. стр. 21.

იტალიური ოპერის სეზონის გასსნა ტფილისში 1851 წ. 9 ნოემბერს მოხდა. ამ დროს ტოლსტოი სწორედ ტფილისში იყო. „თეატრი სავსე იყო ხალხით; შთაბეჭდილება კი შესანიშნავი. ჩვენ, რუსებს, ოპერა გვაგონებს პეტერბურგსა და ოდესას“ წერდა ერთი დამსწრეთაგანი.

„Кавказ“ № 87—1851 წ.

ბილეთები იტალიურ ოპერებზე დასასწრებლად, როგორც დღი-ციალური ცნობებიდან ჩანს, მართლაც ძალზე ძვირი ყოფილა.

„Ложы верхняго яруса 50 р., нижняго яруса 40 р., кресла 3-х рядов 15 р., кресла от 4-го ряда 10 р. (Театр в Тифлисе: с 1854—1856 г. Тифлис, 1888 г.)

კიდევ ძალიან სიცხეებია და მზიანი დღეები, აქამდის არ ყოფილა არც თოვლი და არც ყინვა); მეორე უპირატესობა ისაა, რომ აქ ორ საკმაოდ დიდ ოთახში ვიხდი თვეში ა მანეთს ვერცხლით, მაშინ, როდესაც ქალაქში ასეთი ბინის დაქირავება 40 მანეთზე ნაკლებად არ შეიძლება. გარდა ამისა, გერმანული ენის უფასო პრაქტიკაც მაქვს, მაქვს წიგნები, სამეცადინო საქმეც და მოცლაც, რადგან არავინ არ მოდის ჩემთან შესაწუხებლად, ასე, რომ საერთოდ მე მოწყენილი არ ვარ„¹.

ტფილისიდან მიწერილ ამავე წერილში ლ. ტოლსტოი პირველად ამელავენებს თავის ლიტერატურულ მუშაობას. მართალია, ლ. ტოლსტოის „სიყმაწვილის დღიურებში“ ვხვდებით შენიშვნებს მისი ლიტერატურული ცდების შესახებ, მაგრამ ამ მუშაობას უფრო წინასწარი ვარჯიშის ხასიათი ჰქონდა, ვინემ სერიოზული ლიტერატურული მუშაობისა. ამ წერილში კი ლ. ტოლსტოი ტ. ერგოლსკაიას სწერდა: — „გახსოვთ, კეთილო მამიდა, ერთხელ თქვენ შირჩიეთ მეწერა რომანები. აი, მე მივდევ თქვენს რჩევას, და ჩემი მეცადინეობაც, რის შესახებაც გწერდით, ლიტერატურაში გამოიხატება. მე ჯერ არ ვიცი, გამოქვეყნდება თუ არა ოდესმე ის, რასაც მე ვწერ; მაგრამ ეს ისეთი სამუშაოა, რომელიც მე მართობს და რომელმაც მე ისე გამიტაცა, რომ თავს ვერ დავანებებ“².

ტფილისში ტოლსტოის ნაცნობთა წრე შეზღუდული იყო. ტფილისელ ნაცნობთა შესახებ ლ. ტოლსტოი თავის ძმას, სერგეის სწერდა: „აქ, ტფილისში მე სამ კაცს ვიცნობ. მეტი ნაცნობი ვერ შევიძინე, ერთი იმიტომ, რომ არ მსურდა, მეორეც იმიტომ, რომ არ მქონდა ამის შემთხვევა, — მე თითქმის სულ ავადმყოფობდი და მხოლოდ ერთი კვირაა, რაც კარში გამოვდივარ. პირველი

¹ იქვე, გვერდი 21.

² Л. Толстой—Письма—I ч. стр. 21—22.

ჩემი ნაცნობი — ბაგრატიონია, პეტერბურგელი, (ფერხენის ამხანაგი). მეორე — თავადი ბარიატინსკი. მე მას გავეცანი მტერზე თავდასხმის დროს, რომელშიაც ვმონაწილეობდი მისი მბრძანებლობის ქვეშ, და მასთან ერთად გავატარე ერთი დღე ერთ გამაგრებულ ადგილას ილია ტოლსტოისთან ერთად, რომელსაც მე აქ შევხვდი. უეჭველია, ეს ნაცნობობა მე დიდად ვერ გამართობს, — იმიტომ რომ შენ თვითონ მიხვდები, როგორი ნაცნობობა შეიძლება იყოს იუნკერსა და გენერალს შორის. მესამე ჩემი ნაცნობი მეათეთიანის თანაშემწეა — პატივადი პოლონელი, ძალიან შემქცევი ქმნილება.

მე დარწმუნებული ვარ, რომ თავადი ბარიატინსკი ვერასოდეს ვერ წარმოიდგენდა, რომ რომელსამე სიაში მეათეთიანის თანაშემწესთან ერთად მოხვდებოდა — ირონიულად შენიშნავს ლ. ტოლსტოი. ამ წერილში ლ. ტოლსტოი თავის უახლოესი ნაცნობების შესახებ ლაპარაკობს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ტფილისის მთელი საზოგადოების ცნობა ლ. ტოლსტოისათვის სამი კაცი არ ამოიწურებოდა. დაკვირვებული და მკვირცხლი გონების მქონე ტოლსტოი 2¹/₂ თვის განმავლობაში ბევრი რამის შესწავლასა და თვალის გადღვლებას მოასწრებდა¹. ამას გვაფიქრებებს ტ. ერგოლსკაიასადმი მიწერილი წერილი 1851 წ. 12 ნოემბრის თარიღით, განსაკუთრებით კი — ლ. ტოლსტოის ცნობილი ნაწარმოები „ჰაჯი-მურატი“.

„ჰაჯი-მურატი“ არ ეკუთვნის კავკასიაში ყოფნის დროს დაწერილ ნაწარმოებთა რიცხვს; ეს თემა არც მოფიქრებული და გააზრებული ყოფილა ამ დროს.

¹ კავკასიისა და საქართველოს სხვადასხვა მხრივ შესწავლით ლ. ტოლსტოი საკმაოდ დაინტერესებული იყო. მაგ. 1853 წ. 14 დეკემბერს ლ. ტოლსტოი თავის დღიურში აღნიშნავს: „შესწავლა — მისიონერთა მუშაობისა ჩრდილო ოსეთსა და საქართველოში“ (Л. Т. Т. 46. გვ. 177).

„ჭაჯი-მურატის“ წერა ლ. ტოლსტოიმ 1896 წლიდან დაიწყო და 1904 წ. დაამთავრა. „ჭაჯი მურატი“ ლ. ტოლსტოიმ უმთავრესად ლიტერატურული და საარქივო მასალებით და აგრეთვე დაკითხვებითა და ჩვენებებით დაამუშავა, მაგრამ პირადი დაკვირვებით, ტფილისში გაგონილი და შეტყობილი ამბებითაც უთუოდ უნდა ესარგებლა ავტორს. აკი ავტორი „ჭაჯი-მურატის“ წინასიტყვაობაში წერს: „და მომაგონდა ერთი ძველის ძველი კავკასიური ამბავი, რომლის ნაწილი მე თვითონ ვნახე, ნაწილი მომსწრეთაგან გავიგონე“¹.

შამილის განთქმული ნაიბი ჭაჯი-მურატი სწორედ 1851 წელს ნოემბრის თვეში სხვადასხვა მოსახრებით შეურიგდა მეფის რუსეთის მთავრობას.

8 დეკემბერს ის თავისი მიურიდებით ტფილისში ჩამოიყვანეს მთავარმართებელ მ. ვორონცოვითან მოსალაპარაკებლად. ამ დროს ლ. ტოლსტოი სწორედ ტფილისში იმყოფებოდა; ჭაჯი მურატი, შამილის ნაიბთა შორის ყველაზე უფრო განთქმული იყო თავის გმირობითა და ვაჟკაცობით. მისი მამაცური და გმირული ბრძოლები რუსეთის ჯარების წინააღმდეგ მთაში ცნობილი იყო უმაღლეს მმართველ წრეებშიაც კი. ამიტომ ბუნებრივია—ტფილისის იმდროინდელი მთელი საზოგადოებრიობის ყურადღება ჭაჯი-მურატისაკენ იყო მიმართული², ექვს გარეშეა ლ. ტოლსტოიც უნდა დაინტერესებულიყო ამ ამბებით.

¹ ჭაჯი-მურატი 13 გვ. სახელ. განთქმულობა 1929 წ.

² ვახ. „კავკაზი“—ტფილისში სასაქურო სეზონის გახსნის მიმოხილვასთან დაკავშირებით წერდა: „მაცურებელთა შორის განსაკუთრებით საყურადღებო იყვნენ სპარსეთის პრინცი ბეჰმენ მირზა და განთქმული მეომარი შამილის ექსნაიბი ჭაჯი-მურატი. მურატი და იტალიური ოპერა ტფილისში—როგორი დაახლოვება! მოსწრებულად შენიშნავდა გაზეთი „კავკაზი“ 1852 წ. № 12.

საფიქრებელია, რომ ლ. ტოლსტოი რამდენჯერმე პირადად შეხვდა ჭაჯი-მურატს.

და სწორედ ამის შესახებ ლ. ტოლსტოი თავის ძმას — სერგეის სწერდა; „თუ გინდა თავი ისახელო კავკასიის ამბებით, შეგიძლია უამბო სხვებს, რომ მეორე პირი შამილის შემდეგ, ვილაც ჰაჯი-მურატი, ამ დღეებში რუსეთის მთავრობას ჩაბარდა. ეს იყო პირველი გმირი და ვაჟკაცი მთელ საჩაჩნოში; ჩაიღინა კი სისაძაგლე“¹.

„ჰაჯი-მურატი“ ლ. ტოლსტოი ზედმიწევნით სიზუსტითა და სისწორით აღწერს მთავარმართველ ვ. ვორონცოვთან დაახლოებულ წრეს; ამ წრეში ჯეროვან ადგილს იჭერს ქართველი არისტოკრატიაც. ლ. ტოლსტოი იშვიათ ნიშნობრივ შტრიხებს იჭერს ვორონცოვთან გამართული სადილის აღწერისას. „ვორონცოვი შემოვიდა აჩქარებული ნაბიჯით, ბოდიში მოიხადა ქალების წინაშე დაგვიანებისათვის, მიესალმა მამაკაცებს და მიუახლოვდა ქართველ კნენა მანანა ორბელიანს, აღმოსავლური იერის მქონე 45 წლის მსუქან და მაღალ ქალს და გაუწოდა ხელი, რომ სუფურისკენ წაეყვანა“.

აქვე ლ. ტოლსტოი ყურადღებებს აქცევს ერთ საყურადღებო დეტალს:—მანანა ორბელიანის დასახასიათებლად. სადილობის დროს ჰაჯი-მურატის საგმირო ამბების თხრობასთან დაკავშირებით ერთმა გენერალმა ლაპარაკი ჩამოაგდო დარგოზე ლაშქრობის შესახებ. ეს ლაშქრობა კი რუსეთის მხედრობისათვის სასტიკი დამარცხებით დამთავრდა, და რადგან მისი ხელმძღვანელი ვორონცოვი იყო, მას ყოველთვის ეჯავრებოდა ამ ლაშქრობაზე ლაპარაკი. უტაქტო გენერალმა ანგარიში ვერ გაუწია ამ გარემოებას, რითაც უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა იქ დამსწრენი, სწორედ აქ გამოჩნდა მანანა ორბელიანის თავისებური ტაქტი: „გენერალმა ვერ მოასწრო ამბის გათაყება, რადგან მანანა ორბელიანმა, რომელიც მიხვდა

¹ Л. Н. Толстой, письма, т. I.

საქმის ვითარებას, გააწყვეტინა სიტყვა გენერალს და დაუწყო გამოკითხვა, თუ როგორ არის მოწყობილი ახალ ბინაზე ტფილისში“¹.

„ჭაჯი-მურატში“ რამდენიმე დეტალით მოცემულია ერთი ქართველი მლიქვნელი თავადის სახე. დახასიათება იმდენად არსებითია, რომ ის მეფისნაცვლის კარზე დაახლოებული პირების ნიშნობრივ სახეს იძლევა.

მანანა ორბელიანის ჩარევამ ვერ შესცვალა დარგოზე სამარცხვინო ლაშქრობის გახსენებით გამოწვეული უხერხული ატმოსფერო, „ყველამ უხერხულად იგრძნო თავი, მდგომარეობის უხერხულობა გამოასწორა ქართველმა თავადმა, ძალზე სულელმა, მაგრამ მეტად ცბიერმა და გამოქნილმა კარისკაცმა, რომელიც ვორონცოვის კნეინის მეორე მზარეს იჯდა. მან, თითქო ვერაფერს ამჩნევსო, ხმამაღლა დაიწყო თხრობა, თუ როგორ მოიტაცა ჭაჯი-მურატმა მეხტულელი ახმეტ-ხანის ქვრივი“.

აქვე ვხვდებით ანალოგიურ ადგილს იმავე თავადის დასახასიათებლად; იგივე თავადი ჭაჯი-მურატზე ამბობს:

„ის რომ ევროპაში დაბადებულიყო, შეიძლება ახალი ნაპოლეონი გამხდარიყო, თქვა სულელმა ქართველმა თავადმა, რომელსაც ცბიერების დიდი ნიჭი ჰქონდა.

ქართველმა თავადმა კარგათ იცოდა, შენიშნავს მწერალი, რომ ნაპოლეონის ყოველი ხსენება, რომლის დამარცხებისათვის ვორონცოვი თეთრ ჯვარს ატარებდა ყულზე, მისთვის სასიამოვნო იქნებოდა“.

უნდა ითქვას, რომ ლ. ტოლსტოიმ ამ ორ დეტალში მოგვცა იშვიათი დახასიათება მთელი მაშინდელი ქართველი თავად-აზნაურობისა, რომელიც ანგარების მიზნით ყველაფერს ჩაიდენდა. პატივით და ჯვარ-მენდლებით გატაცებული თავად-აზნაურობა, მლიქვნელობით მოელის ვო-

¹ ლ. ტოლსტოი—ჭაჯი-მურატი 124—25 გვ. (ქართ. გამოც.)

რონცოვის ყურადღებას და აკი იმსახურებს კიდევ. ქალაქის თამაშში ქართველი თავადი ვორონცოვის მუდმივი პარტნიორი და გამართობია. დაკვირვებული ლ. ტოლსტოი უფრო შორს მიდის. ვორონცოვის მისაღებოთაში ის ამჩნევს გაკოტრებულ ქართველ თავადს, რომელსაც ბრწყინვალემა, მხოლოდ ტანისამოსში შერჩენია: „აქ იყო გაკოტრებული ქართველი თავადი დიდებული ქართულ ტანისამოსით, რომელმაც იდავიდარაბა და ხელთ იგდო გაუქმებული საეკლესიო მამული“.

სურათი იმდენად რეალურია და ტიპური, რომ ვიკვირთ, როგორ შესძლო მწერალმა ასე გაკვრით აღნიშნულ ამბებში სინამდვილის სიზუსტით მოცემა.

როგორც აღინიშნა — „ჰაჯი-მურატი“, ლ. ტოლსტოის კავკასიაში ყოფნის 50 წლის შემდეგაა დაწერილი. მწერალი უმთავრესად ლიტერატურულ წყაროებზე ემყარებოდა, მაგრამ ნახულისა და გაგონილის აღდგენას საკმაოდ ადგილი აქვს დათმობილი ნაწარმოებებში. ლ. მიშკოვსკაიას ზედმიწევნით სიზუსტით და დოკუმენტალურად აღდგენილი აქვს ის წყაროები, რომლითაც სარგებლობდა ლ. ტოლსტოი „ჰაჯი-მურატის“ შექმნის დროს¹. როგორც ლ. მიშკოვსკაია სამართლიანად აღნიშნავს ვორონცოვის სადარბაზო სცენების აღწერისათვის, რომლებიც ამჟამად ჩვენ განსაკუთრებით გვაინტერესებს, ტოლსტოი სარგებლობდა ზისერმანის მოგონებით „25 лет на Кавказе“.

ზისერმანის აღნიშნულ მოგონებაში ვორონცოვთან ახლო მდგომ პირთა შორის, მართლაც, ვხვდებით მარიამ ორბელიანის, ელენე ერისთავის, მანანა ორბელიანისა და სხვა ქართველი თავადი ქალებისა და მამაკაცების სახელებს. მაგრამ ის, რაც ნიშნულია აღწერილი სცენებისა-

¹ Л. Мышкова — Работа Толстого над произведением. Социальное „Хаджи-Мурата“ — 1928 г.

თვის, ის ძირითადი, რაც ლ. ტოლსტოიძე თავის ნაწარმოებში აღნიშნა, ზისერმანს მოხსენებელი არ აქვს. მთავარი ის არაა, რომ ლ. ტოლსტოიძე აღნიშნავს მანანა ორბელიანის სილამაზეს, ან ქართველი თავადების ვორონცოვთან სადარბაზოდ სიარულს. ძირითადი ისაა, რომ ლ. ტოლსტოიძე იძლევა ამ თავად-აზნაურის წრის ნიშნულ დახასიათებას, რაც განსაკუთრებით საგულისხმოა და რაც ზისერმანს არ მოეპოება. ცხადია, ლ. ტოლსტოიძე არ ემყარებოდა მარტო საარქივო მასალას, არამედ იმ შთაბეჭდილებებსაც, რაც მან მიიღო ტფილისში ყოფნის დროს. საფიქრებელია, რომ ლ. ტოლსტოიძე ტფილისში რამდენჯერმე სტუმრდაც იყო მ. ვორონცოვთან, როგორც აშას პ. მიშკოვსკაია შენიშნავს¹.

ტფილისში ლ. ტოლსტოიძე ოფიციალური სამხედრო პირი შეიქნა; მანამდის კი ის კერძო მოქალაქედ ითვლებოდა. 1851 წ. 3 იანვარს კავკასიის არტილერიის ბრიგადის შტაბთან ლ. ტოლსტოიძე აბარებს საინჟინერო გამოცდებს, ლეზულობს მე-4 კლასის ფეიზვერკერის ჩინს და მიწერილობას თავის ბრიგადაში წასასვლელად; 13 თებერვალს კი ტოლსტოიძის სამხედრო მდგომარეობა საბოლოოდ გაფორმებულია: ამ რიცხვით დაიწერა ბრძანება მისი სამხედრო სამსახურში ჩარიცხვის შესახებ საბატარეო მე-4 კლასის ფეიზვერკად, მე-20 საარტირელიო ბრიგადის მე-4 ბატარეაში².

იანვრის შუა რიცხვიდან ლ. ტოლსტოიძე სამხედრო მოქმედების ხაზზე ბრუნდება საჩაჩნოში და, როგორც ოფიცერი, მონაწილეობას ლეზულობს ბრძოლებში.

¹ პ. მიშკოვსკაიას დასახელებული წიგნი გვ. 49.

² В. П. Федоров—„Лев Николаевич Толстой на военной службе „Братская помощь“ 1910 г. № 12, გვ. 37—42.

1852 წ. 12 იანვარს, ტფილისიდან ახლად გამოცხადებული ლ. ტოლსტოი საყურადღებო წერილს სწერს მრგოლსკაიას თავის სულიერი განწყობილების შესახებ.

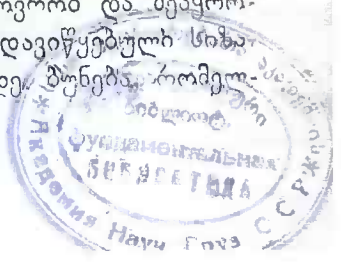
ამ წერილში ის ხაზგასმით აღნიშნავს თავის საგრძნობლად შეცვლას და ამას კავკასიის გავლენას მიაწერს. „მე ძალზე შევიცვალე ხნობრივად... ერთი წლის წინათ მე ვეძებდი ბედნიერებას და სიამოვნებას მოძრაობაში, ახლაც კი, პირიქით, ფიზიკური და მორალური დასვენება ისაა, რასაც მე ვნატობ. მე მგონია, რომ ახრი, კავკასიაში გამოცხადების შესახებ, ზენამ შთამაგონა... მე ვგრძნობ, რომ აქ უკეთესი შევიქნები (ეს კიდევ ცოტაა, რადგან მე ძალზე ცუდი ვიყავი) და ღრმად დარწმუნებული ვარ, რომ ის, რაც მე აქ შემემთხვევა, ჩემთვის უკეთესი იქნება, რადგან ღმერთს ასე სურს“¹.

123/5

ამ აღსარებას რომ მისტიკური საშოსილი ჩამოვაცილოთ, დავრწმუნდებით, რომ ლ. ტოლსტოიში მართლაც გარდატეხა მოხდა. სამხედრო საქმიანობამ უთუოდ ხელი შეუწყო ცხოვრებასთან ახლო მისვლას. სატახტო ქალაქებში ლ. ტოლსტოი მძალიად სალონურ არისტოკრატიულ წრეებში ტრიალებდა. მისი შესედულება ძალზე შეზღუდული იყო, ის გალადებული არისტოკრატის თვალით უცქეროდა ცხოვრებას. კავკასიაში კი ლ. ტოლსტოი ხალხს შეეჯახა, მასთან ახლოს მისვლა მიუხდა. ლ. ტოლსტოი ჯერ კიდევ ლიბერალი გრაფის თვალით უყურებდა კავკასიის ამბებს. კომმარული ახრები და არისტოკრატიული სიზანტე ხშირად ეწვეოდა ლევ ნიკოლოზის ძეს, თავის „სიყმაწვილის დღიურში“ 1851 წ. 11 ივნისს ლ. ტოლსტოი წერს: „ბანაკი, დამეა უკვე ხუთი დღეა, რაც აქ ვცხოვრობ და შეპყრობილი ვარ ჩემგან უკვე დიდი ხნით დავიწყებულ სიხარულსა და სიამოვნებას. დღიური სრულიად გადავადგილდებით, რომელიც“

1 Л. Толстой, Письма, I т. 33, 33—34.

2 ტოლსტოი.



ზედაც მე ყველაზე მეტ იმედებს ვამყარებდი კავკასიისაკენ გამომგზავრების განზრახვის დროს, არ წარმოადგენს არაფერს წარმტაცს. სიზარმაცე, რომელიც, მეგონა, აქ სავსებით გაქრებოდა, ისევ მიჰყრობს“¹ მაგრამ ასეთი გადაწყვეტილება კავკასიაში მყოფ ლ. ტოლსტოისათვის დამახასიათებელი არაა. ის მხოლოდ ზოგჯერ შეიძყრობს მომავალ დიდ მწერალს. ცხადია, მოაზროვნე დაკვირვებულ რეალისტ მწერლის გატაცება კავკასიის ბუნებას ისე არ შეეძლო, როგორც ის წინა თაობის დიდი პოეტების თხზულებებშია წარმოდგენილი. რუსი მწერლებიდან ლ. ტოლსტოი პირველია, რომელიც კავკასიას რომანტიკული ფანტასტიკისა და ეგზოტიკის თვალთ არ უყურებს.

24 წლის ლ. ტოლსტოი თავის პირველ კავკასიის ცხოვრებიდან დაწერილ—ნაწარმოებში („На бере“ დაწერილია 1852 წ.) იშვიათი ოსტატობით გვინატავს იმ რუსოფიცერთა ტიპებს, რომლებიც კავკასიას თავის შექცევისა და ეგზოტური რომანტიკის საგნად სთვლიან; ვის დაავიწყდება პორუჩიკ როზენკრანცის კომიზამდე მისული, ნიღაბ აფარებული მედიღურება „На бере“-ში. პორუჩიკი იაფთასიანი პიპულარობის მოსახვეჭად მთიულეებში, გარეგნულ იერს იცვლის. მთიულის ტალავარს ღებულობს და რამდენიმე ადგილობრივ სიტყვასაც სწავლობს.

„თავის ტანისამოსით, ცხენზე ჯდომით, ქცევის მანერითა და საერთოდ მთელდ მოქრაობით ეტყობოდა რომ ის ცდილობდა თურქს დამსგავსებოდა. ის ჩვენთვის გაუგებარ ენაზე კიდევ ელაპარაკებოდა თურქებს, რომლებიც მასთან ერთად ცხენებით მიდიოდენ; მაგრამ მათმა გაოცებულმა დამცინავმა ცქერამ, მე დამარწმუნა, რომ

¹ Л. Н. Толстой—Дневник молодости, т. I. 1847—1853. Москва, 1917 г.

შათ ამ ოფიცირის არაფერი ესმოდათ. ეს იყო ერთ-ერთი ჩვენი ოფიცერთაგანი, გულადი, მეომარი ლერმონტოვისა და მარლინსკის მიხედვით. ეს ხალხი კავკასიას ჩვენი დროის გმირებს თვალთ უყურებს მულა ნურებისა და სხვათა მსგავსად, და თავის მოქმედებაში ხელმძღვანელობს არა თავის მისწრაფებებით, არამედ ამ ნიმუშების მსგავსად¹.

ლ. ტოლსტოი საკმაო მოხდენილად ამთრახებს ამ ოფიცერს, ამჟღავნებს მის თეატრალურ პოზას და იმ განწყობილებას, რომელიც ამ ოფიცერსა და მთიულებს შორის შეიძლება ნამდვილად არსებობს. გარეგნული იერი ვერ ცვლის საქმის ვითარებას; მტერთან მეგობრობაც ფიქტიურია. ტოლსტოის მოყავს ერთი ეპიზოდი ამ ოფიცირის მთიელებთან მეგობრობიდან, რომელიც აშკარად ადასტურებს, რომ მთიულებმა კარგად იციან ტანისამოს-შეცვლილი მტრის ნამდვილი სახე და არც დაინდობენ მას. „ერთხელ, ღამით ერთ-ერთი ექსპედიციის დროს, ის მეგობრებით (კუნაკებით) მოდიოდა, გზაში ტყვიით დასჭრა ერთი ჩაჩანი და ტყვედ წამოიყვანა. ამის შემდეგ ეს ჩაჩანი შვიდ კვირას პორუჩიკთან ცხოვრობდა; პორუჩიკი, როგორც თავის უახლოეს მეგობარს, ისე უვლიდა და წამლობდა მას. როდესაც ავადმყოფი განიკურნა, პორუჩიკმა საჩუქრებით გამოისტუმრა ის. რამდენიმე ხნის შემდეგ, ერთერთი ექსპედიციის დროს, როდესაც პორუჩიკი უკან იხევდა ალყით, რომელსაც მოწინააღმდეგეები ტყვიას უშენდნენ, მას მტრების ბანაკში მისი სახელი მოესმა: მისი დაჭრილი მეგობარი ცხენით წინ წამოვიდა და პორუჩიკსაც ანიშნა ასე მოქცეულიყო; პორუჩიკი მივიდა თავის მეგობართან და ხელი გაუწოდა. მთიელები მოშორებით იდგნენ და არ ისროდნენ: მაგრამ როგორც კი პორუჩიკმა ცხენი უკან გააბრუნა, რამდენიმე კაცმა პო-

¹ Л. Н. Толстой—Пол. собр. Соч. (юб. изд.) т. 3. 83. 22.

რუჩიკს ტყვია დაუშინა, ერთი ტყვია მას კიდევ მოხვდა“¹. ✓

მეტად საყურადღებო და საინტერესო ეპიზოდია ასეთი ოფიცრებთან მთიელების განწყობილების გასარკვევად. მეგობარმაც კი არ დაინდო რუსის ოფიცერი. პიროვნული მეგობრობის გრძნობა საზოგადოებრივმა მოვალეობამ დაარღვია. მარლინსკისა და ლტომონტოვის ლექსებზე აღზრდილ ოფიცრებს ვერ უშვებდა მთიულებთან დაახლოების ცდამ. ლ. ტოლსტოი არ ანალიზებს ამ ფაქტს. შეიძლება ვიფიქროთ-ის ყოველგვარი კომპროსებისა და სანტიმენტარული განწყობილების წინააღმდეგი იყო „ველურ“ მთიელებთან. მაგრამ მკითხველს ობიექტურად სულ სხვაგვარი დასკვნა გამოჰყავს. ფარდა ეხდება რუსეთის ცარიზმის კოლონიალურ პოლიტიკას. შეფარდებული იბრუნდება იზრდილება და შიშველი ვერაგობის, ბრძოლისა და მთიულების დაპყრობის სურათი იჭრება წინ. ლ. ტოლსტოი თავის გმირების პირით მრავალჯერ ესხმის თავს კავკასიის მისტიფიკატორებს.

კავკასიაში მისი ყოფნის დროს დაწერილ მეორე ნაწარმოებში „ტყის ქრაში“ („Рынок леса“) საყურადღებო დიალოგი იმართება კავკასიის ხაზზე მოქმედ სამხედრო პირებს შორის. ავტორი ძალზე მოხერხებულად სვამს საკითხს რუსეთის მხედრობის კავკასიაში „მოღვაწეობის“ შესახებ. კარიერის და ჩინ-მენდლების სურვილი ძირითადი მამოძრავებელია რუსეთის ოფიცრებისათვის კავკასიის ომებში. ობიექტი კი მთიელების დაპყრობაა, თუმცა რომანტიკის ჩრდილი თან სდევს ამ საქმიანობას.

ერთ-ერთი ოფიცერი ელაპარაკება ავტორს: „რუსეთში კავკასიას რაღაც დიდებულებით სახავენ, მუდმივ ხელუხლებელი ყინულებით, სწრაფი ჩანჩქერებით, ხანჯლებით,

¹ იქვე-გვ. 23.

ნაბღებით, ჩერქეზი ქალებით ყველაფერი ეს რაღაც სა-
შინელებათა, სინამდვილეში კი ამაში არაფერი სასიხარუ-
ლო არაა“.

ავტორი ეთანხმება მოსაუბრეს, რომ რუსეთში სულ
სხვაგვარად უყურებენ კავკასიას, ვინემ აქ...

მოსაუბრე აწყვეტინებს ავტორს სიტყვას და შენიშ-
ნავს, რომ მას საშინლად არ მოსწონს კავკასია.

— არა, კავკასია ჩემთვის ახლაც კარგია, მაგრამ სხვა-
გვარად—შენიშნავს ავტორი. ლ. ტოლსტოი არ ამთავრებს
აზრს. თითქოს გაურკვეველია, როგორ სხვაგვარად მოს-
წონდა მწერალს კავკასია. მაგრამ ერთი რამ უდაოა, რომ
ლ. ტოლსტოი კავკასიას რომანტიკოსების თვალთ არ
უყურებდა და კავკასიაში ხალხის რეალური ცხოვრებით
დაინტერესდა.¹

ლ. ტოლსტოი „Haдep“-ში (1852 წ.) საკმარ მოხდენ-
ილად ახასიათებს კავკასიის მაშინდელ არმიის მთავარ
სარდალს, და შემდეგ მთავარმართებელს ბარიატინსკის.
გენერლის სახე იმდენად უაზლოვდება თავ-ბარიატინსკის
რომ „სოფრემენიკში“ „Haдep“-ის დაბეჭდვის შემდეგ, ლ.
ტოლსტოი დღიურში წერს: „მე ძალიან მაშფოთებს, რომ
ბარიატინსკი თავის თავს იცნობს მოთხრობაში („Haдep“).

როგორ უყურებს „ეს განათლებული“ მომავალი მთა-
ვარმართებელი კავკასიის ამბებს. „Haдep“-ში ლ. ტოლ-
სტოის აწერილი აქვს ლაშქრობის ერთი ეპიზოდი მთიე-
ლების წინააღმდეგ. გაათვრებული ბრძოლისა და სის-
ხლის ღვრის მაყურებელი ბარიატინსკი აღტაცებით ამ-
ბობს:

¹ 1852 წ. 29 მაისს ლევ. ტოლსტოი თავის დღიურში აღნიშ-
ნავს: „მთელ დილას ვოცნებობდი კავკასიის დაპყრობაზე“, (ტ. 48,
გვ. 119) უნდა ვითქვით, რომ ეს საკითხი ლევ. ტოლსტოის საკმა-
ოდ აღელვებდა.

„როგორი მშენიერი სანახაობა“.

„განსაცვიფრებელია, ჭეშმარიტად დამატკობელია—
ბრძოლო ისეთ ლამაზ მხარეში“, უდასტურებს მისი თან-
მხლებელი მაიორი.

—„განსაკუთრებით კარგ კამპანიასთან ერთად“—უმა-
ტებს გენერალი სასიამოვნო გაღიმებით“.

ლ. ტოლსტოის ყურადღება სხვა მხრივია მიმართული.
ის კარგად ამჩნევს, რომ ომი თეატრული სილამაზე არაა
და ხალხი უბრალო მანეკენი.

„უკანა მხარეს მომესმა დაჭრილის კვნესა. ეს კვნესა
საოცრად მალეღვებს და ომის სურათი უეცრად ჰკარგავს
მთელ თავის მშენიერებას. მაგრამ არაფერ, ჩემ გარდა,
თითქოს ამას არ ამჩნევს: მაიორი იცინის, როგორც ემ-
ჩნევა დიდი გატაცებით; მეორე ოფიცერი სავსებით წყნა-
რად აგრძელებს დაწყებულ სიტყვას; გენერალი მოწინაა-
ღმდეგეთა მხარისაკენ იცქირება და მეტად წყნარი ღი-
მილით ფრანგულ ენაზე ლაპარაკობს რაღაცას შესახებ“¹.

ჩანს თავ. ბარიატინსკის ლ. ტოლსტოი საკმაო კარ-
გად იცნობს. საყურადღებოა, რომ 24 წლის ლ. ტოლ-
სტოი სავსებით სწორად აღნიშნავს იმ განდიდებისა და
ანგარების წყურვილს, რომელიც ბარიატინსკის კავკასია-
ში ამოქმედებდა. მეფის სასახლის ამბების მცოდნე და
მალალი წრის პირების ახლო მეგობარი პეტრე დოლგო-
რუკოვი—თავის „Петербургские очерк“-ში საკმაო სი-
ცხადით არკვევს ალ. ბარიატინსკის კავკასიაში გამგზავ-
რების მიზანს. პეტერბურგში ძალზე განცვიფრებული იყ-
ვნენ, როდესაც ბარიატინსკის განზრახვა შეიტყვესო.
„მხოლოდ ზოგიერთი მიხვდა—რაში იყო საქმე; ეშმაკი
მოხუცი ერმოლოვი, ერთ კაცს, რომელიც გაკვირვებას
გამოთქვამდა ბარიატინსკის პეტერბურგიდან გამგზავრე-

¹ Т. 3. გვ. 33 (იხ. изд.)

ბის გამო, უპასუხებდა „კავკასიაში ხომ დიდი მთებია, პეტერბურგში კი საფლობი ჭაობია, ჭაობში კი იმდენად არ შეიძლება განძრევა, რამდენად მთებში მწვერვალებზე ასვლაა მოსახერხებელი“¹.

„კავკასიაში ბარიატინსკი ეწეოდა იშვიათად ნებიერ ცხოვრებას“ შენიშნავს იგივე პ. დოლგორუკოვი. განდიდების მანია ალ. ბარიატინსკის დამახასიათებელი თვისება იყო. თავის სამხედრო ხასიათის მოხსენებებში ის საკმაო მოხერხებულად აღწერს მისი ხელმძღვანელობით წარმოებულ „გრანდიოზულ“ ბრძოლის სურათებს, წვრილმანებს აბუმბერაზებს და აფერადებს. ბარიატინსკი ამ ხერხებით ცნობილი ცბიერი დიპლომატის მიხ. ვორონცოვის დასმარებითა კიდევ აღწევდა მიზანს და ჩინებს ჩინებზე ლებულობდა².

თავის მემუარებში პ. დოლგორუკოვი სამართლიანად აღნიშნავს ბარიატინსკის თვითნებურსა და დესპოტურ პოლიტიკას კავკასიაში, ბარიატინსკის თავის თავი შეუზღუდველ მონარქად ესატებოდა; ყველა თავს იხრიდა გონებრივად მეტის მეტად შეზღუდულ და აფექტების მოყვარე მთავარმართებლის წინაშე³. ალ. ბარიატინსკთან ახლო მდგომი გრიგოლ ორბელიანი, ჩვენი თანამემამულე პოეტი, სარდალი ადტაცებული იყო ბარიატინსკის საქართველოში ჩამოსვლით. „მოდის თქვენკენ მთავარ-მართებელი კნიაში ბარიატინსკი, კაცი ღვთისაგან დალოცვილი, სრული ყოვლისფრით, გულით, გონებით, კეთილ-განზრახვებით, მოდის დიდის სიყვარულით, დიდი სურვილით საქართველოს გამდიდრებისათვის. ღმერთმან მისცეს შემწეობა თვისი და სიცოცხლე აღსრულებისათვის

¹ Петр. Вл. Долгоруков: Петербургские очерки. Москва, 1934 г. 83. 210—211.

² იქვე—83. 213.

³ იქვე 83. 222.

ყოელისა შის, რაიცა შიამხო თავის; პლანებიდან. ხელმწი-
ფესა და თვით ღმერთსა ჰყვარებია საქართველო, რომ ეს
კაცი გამოვჩაენეს აქა მთავარ-მართველად. ამა რაც შე-
გქლოსთ, მხიარულებით მოეგებენით: ზურნით, ნალარით,
ცხენის ქენებით, ყიყინით, ყვრილით, ვინც როვორ იცო-
დეთ, ისე მიეგებენით, სულ ბაირალებით...¹ პათეტიკ-
რად სწერდა გრ. ორბელიანი დაღესტნიდან ტფილისში.
ყაფლან ორბელიანს, გ. ორბელიანი აღტაცებული იყო
ბარიატინსკის მთავარმართებლად დანიშვნით. პოეტი სარ-
დალი საქართველოს კეთილდღეობას თავის და მისი გვა-
რის წევრთა კარიერის ზრდით ზომავდა; და მართლაც ბა-
რიატინსკის მთავარმართველობის დროს გ. ორბელიანმა
დიდ წარმატებებს მიაღწია, და, როვორც სამართლიანად
შენიშნავს პ. დოღგორუკოვი, ბარიატინსკიმ ფაქტიურად
„კავკასიის მთავარმართველობა მიანდო გენერალ-ადიუ-
ტანტს თავად გრიგოლ დიმიტრის-ძე ორბელიანს“².

¹ „ცხოვრება და ღვაწლი გრ. ორბელიანისა“—ი. მეუნარგია „მო-
ამბე“ 1904 წ. № 4. გვ. 17.

² Иерер. оцери გვ. 222.

უეჭველია, რომ მთიულების ცნობილი ამკლებისა და განთქმული
სარდლის გრიგოლ ორბელიანის შესახებ ლევ ტოლსტოის საკმაოდ
ბევრი ცნობები ჰქონდა, მით უფრო რომ გრიგოლ ორბელიანი ძა-
ლზე დაახლოვებული იყო მთავარ სარდალ ა. ბარიატინსკისთან,
რომელსაც ლევ ტოლსტოი ხშირად ხვდებოდა და ახლოს იც-
ნობდა.

1853 წელს 22 ოქტომბერს ლევ ტოლსტოი დღიფრში წერს:
„სადილის შემდეგ ვიყავი გრომანთან, რომელთანაც მოვიდა სამურ-
სკის პოლკის ოფიცერი და მოკვითხრო მრავალი შესაქცევი ამბავი
ზაქათალას შესახებ“ (ტომი 46, გვ. 179). როვორც სჩანს ეს ამბავი
ეხება შამილის ლაშქრობას ზაქათალაზე, სადაც იმ ხანებში გრიგოლ
ორბელიანი საშხედრო და სამოქალაქო საქმეების უფროსად ითვლე-
ბოდა. გ. ორბელიანი ზაქათალას ვიწრო ხეობაში დაუხვდა შამილს
და სასტიკი ბრძოლა გაუმართა მას, რის გამო შამილი იძულებუ-
ლი იყო უკან დაეხია. ზაქათალის ბრძოლების და გამარჯვებების

ადსანიშნავეა, რომ გ. ვორონცოვისა და ალ. ბარიატინსკის ცბიერი და კოლონიზატორული პოლიტიკა იმ დროინდელ წყერალთა მიერ თითქოს შეუმჩნეველი დარჩა. პირიქით, თავადახნაურულ ოფიციალურ ლიტერატურასა და კერძო მიმოწერაშიაც კი მეფის რუსეთის ეს სატრაპები ქება-დიდებათ იხსენიებიან. თუ რამდენად ძლიერი იყო ეს ტენდენცია ქართულ ლიტერატურაში, ამას აკაკის პოემა „ვორონცოვიც“ ადასტურებს. ჯერ კიდევ ქაბუკი ლ. ტოლსტოი ააშკარავებს ამ მოხელეების მმართველობის ნამდვილ ბუნებას და მათს დამოკიდებულებას ადგილობრივ მცხოვრებთან. არ შეიძლება ითქვას, რომ ლ. ტოლსტოიმ თანამიმდევრად გადაგვიშალა რუსეთის ბიუროკრატიული მმართველობის ნამდვილი სახე კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში, მაგრამ ორიოდ დამახასიათებელი ხაზით მოგვცა მეტი, ვინემ იმ დროის რომელიმე წყერალმა.

თავის პირველსავე მოახსრობებში ლ. ტოლსტოი ამჟღავნებს, ომხსადმი უარყოფით დამოკიდებულებას: „ნუთუ ძნელია ცხოვრება ადამიანებისათვის ამ ლამაზ ქვეყანაში, ამ თვალუწვდენელ ცის ქვეშ. ნუთუ ამ მომხიბლავ ბუნების გარემოცვაში ადამიანის სულში შეიძლება დაისადგუროს, ბოროტების გრძნობამ; შურისძიებამ ან მისწრაფებამ თავის მსგავსი ადამიანის განადგურების შესახებ“¹.

საკმაოდ შეფერადებული ამბავი უმუშაოდ გ. ორბელიანის სახელთან იყო დაკავშირებული (იხ. Кавказский сборник, т. XI გვ. 499—523).

ამიტომ ბუნებრივია თუგინდ ამ ამბავთან დაკავშირებით ლ. ტოლსტოის სცოდნობა გრიგოლ ორბელიანის ვინაობა:

როგორც გრ. ორბელიანის წერილიდან (1851 წლის 9 ივლისის თარიღით ილია ორბელიანისადმი) სჩანს თემირხანშურანში ლევ ტოლსტოი პირადად შეხვედრია გრიგოლ ორბელიანს. (უკანასკნელი ცნობა მომავლად აკ. გაწერულია).

¹ Л. Толстой т. 3. (იონ. ივ.) გვ. 29.

როგორც სამხედრო პირი ლ. ტოლსტოი ტყვილისიდან დაღესტანში ამოსვლის შემდეგ, ლაშქრობებში მონაწილეობას ღებულობდა. ამ ლაშქრობის ერთერთი აქტიური ხელმძღვანელი იანჟული თავის მოგონებებში „Восемнадцать лет боевой и мирной жизни 20-й Артиллерийской бригады“ (Тифлис, 1887 г. т. II) აღწერს იმ სამხედრო ნაწილების მოქმედებას, სადაც ლ. ტოლსტოი ღებულობდა მონაწილეობას.

„1852 წელს, წერს იანჟული, საფუძველი დაედო მტკიცე გადაწყვეტილებას საბოლოოდ დაპყრობილი ყოფილიყო ჩაჩნეთი.

ამ წელს მარცხენა ნაწილის მთავარ-სარდალმა თავად ბარიატინსკიმ დაიწყო ის, რაც დამთავრა და განამტკიცა საბოლოოდ შვიდი წლის შემდეგ. მაშინ როდესაც ის ბრწყინავდა მთავარმართებლისა და მეფის ნაცვლის დიდ პოსტზე კავკასიაში“. როგორც ირკვევა, მარცხენა ფლანგზე მოქმედებდა 20 ბრიგადაც, რომელშიაც მონაწილეობას ღებულობდა — „ორი ოცეული ბატარეისა და მსუბუქი ქვემეხების № 4 ბატარეია“ კაპიტან ხილკოვის მეთაურობით და დივიზიონი № 5 მსუბუქი ბატარეისა, კაპიტან ტვერიტანოვის ხელმძღვანელობით... აქვე იყო ბაკლანოვის კოლონკა“. პოლკოვნიკ ბაკლანოვის კოლონა შედგებოდა ათი როტისა და ხუთი ასეული მწყობრისაგან, ამავე კოლონაში მუშაობდენ პორუჩიკი მაკალინსკი და პოდპორუჩიკი ლადოჟენსკი. „В одном из орудий главного отряда батареинной № 4 батареи уносным фейрверком был граф Лев Толстой, ბოლოს ავტორი უკვდავ თხზულებათა: „Рубка леса“, Война и Мир“ და სხვა: მთავარ არტილერიის რაზმის უფროსი იყო 20 ბრიგადის კომანდირი პოლკოვნიკი. ლევინი¹.

¹ იანჟულის დასახელებული მოგონება გვ. 94—95

მე-20 ბრიგადის იმ ნაწილში, სადაც ლ. ტოლსტოი მსახურობდა, საკმაოდ ბევრი ქართველი ითვლებოდა სამხედრო სამსახურში. საყურადღებოა ამ მხრივ ცნობილი მწერლის რევაზ ერისთავის გამოქვეყნებული „დღიურები“. ეს დღიურები მრავალ მხრივია საინტერესო: რ. ერისთავი ასე თუ ისე ლიტერატურული ფიგურაა, მართალია, იღია ჭავჭავაძის ბასრი კალმის შემდეგ, რევაზ ერისთავი მიეწეებას მიეცა და ის მხოლოდ ამ ცნობილი პოლემიკის გახსენების დროს თუ ცოცხლდება მკითხველის მეხსიერებაში, მაგრამ რევ. ერისთავი, როგორც პირველი სალიტერატურო ჟურნალის „ციცკრის“ მოკალმე, ანგარიშს გასაწევი ფიგურაა და უთუოდ გამომხატველია იმ დროინდელი თავად-აზნაურული ინტელიგენციის განწყობილებისა; ამას თუ გინდ ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ რევ. ერისთავს ბევრი დამცველი აღმოუჩნდა „ციცკრის“ ფურცლებზე.

„წელსა 1853-ს იანვრის 27-ს ძლივს დავიძარით გროზნიდან დიდის გზიდან, მარცხნივ მოვბრუნდით და მთა-მთა უგზო-უკლოთ ნოვოიურტში მოვედით. იმ დღეს, ორ საათის შემდეგ მოსვლისა, ბარონ-როზინი მოვიდა და მოგვილოცა ბარიატინსკის ღენერალ ადიუტანტობა, რომელსაც ჩვენც ერთობ სათითოოთ მიულოცეთ, მაშინვე შამპანსკი გახსნეს, ჯერ თითონ დალია ხელმწიფის სადღეგრძელო და შემდეგ ჩვენ ბარიატინსკის სადღეგრძელო დავლიეთ და შრა შევძახეთ. დიდათ მზიარული იყო კნიაზი; სწორე გითხრა მეც გულით მიამა, ეს ასეთი კაცია, რაც მისცენ, ყველა შეშვენის. ამავე დროს ზინოვიევსაც პოლკოვნიკობა მიულოცეთ. შემდეგ ყველანი თავთავის ბინაზე წავედით. იმ ღამეს კონსტანტინე დადიანი, მიხეილ, სვიმონ თუმანოვი და ალექსანდრე დადიანი ერთად ვიდექით, ვახშამი ძალიან მზიარულად გავატარეთ. სვიმონმა ბევრი გვაცინა“¹.

¹ რევ. შალვას ძე ერისთავის გამოუქვეყნებელი დღიურები. რვ. 3.

ბაკლანოვის „ატრიალი“-ს ამბები, სადაც ლ. ტოლსტოი ირიცხებოდა, რევას ერისთავს თავის დღიურებში ზედმიწევნით ზუსტად აქვს აღწერილი. ამ დღიურებში რ. ერისთავი თანამიმდევრობით და დიდი აღტაცებით მოგვითხრობს მთიელების აწიოკებასა და აოხრების ამბებს. ბუნებრივია, რომ რევ. ერისთავი და დღიურებში აღნიშნული ქართველი ოფიცრები ხშირად შეხვედბოდნენ ლ. ტოლსტოის სამხედრო ოპერაციებისა და დასვენების დროს. რ. ერისთავი თავის „დღიურებ“-ში არ აღნიშნავს ამ შეხვედრებს, რადგან ლ. ტოლსტოი მაშინ უბრალო ფეიერვერკერი იყო. ლ. ტოლსტოისათვისაც ასეთივე უნდა ყოფილიყო რ. ერისთავი და მისი თანამებრძოლი ქართველი ოფიცრები. ზემომოყვანილი ამონაწერი და საერთოდ რევ. ერისთავის „დღიურები“ საყურადღებოა სხვა მხრივაც. როგორ ამართლებდა პრიველეგიური წოდება თავის მოქმედებას დაღესტანში. ჩანს მათ ამოძრავებდა იგივე განდიდების და სახელის მოხვეჭვის გრძნობა, რაც ამოქმედებდა რუსეთის სამხედრო მოხელეებს ვორონცოვიდან და ბარიატინსკიდან დაწყებული უბრალო ოფიცრებამდის, და რაც ასე მოხდენილად გამოხატა ტოლსტოი იმ თავის კავკასიურ მოთხრობებში. თვითონ ლ. ტოლსტოიც იმ პერიოდში ხშირად ოცნებობდა სამხედრო კარიერაზე. განსაკუთრებით აწუხებდა მას რუსეთში „უჩინოდ“ დაბრუნება¹.

ბარიატინსკის წარმატებით აღფრთოვანებული რ. ერისთავი გრ. ორბელიანის აღნიშნული განწყობილების მონაწილე და გამომჟღავნებულა.

¹ Л. Толстой. т. 46. Дневник. гв. 158—159.

საყურადღებოა, რომ 1853 წლის თებერვლისა და მარტის თვის დღიურებში ლევტოლსტოი და რევას ერისთავი აგვიწერენ ერთსადაიმავე სამხედრო ნაწილების და პუნქტების მოქმედებას (შეად. ლ. ტოლსტოი Дневник (46) გვ. 156—158 და რევ. ერისთავის დღიურები 4—5 გვ.).



Լ. Շառնճու 1854 Վ.

ლ. ტოლსტოი — „Набег“-სა და „Руска леса“-ში იძლევა მისი მონაწილეობით გამართულ ლაშქრობის სურათებს და ზოგიერთ სახეებს. საყურადღებოა, რომ „Набег“-ის პირვანდელ რედაქციებში ახალგაზრდა ოფიცერს ალაღინს ლ. ტოლსტოი „ქართველ თავადს“ უწოდებს¹. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ ქართველ თავადის პროტოტიპად რ. ერისთავის მიერ დასახელებული ერთერთი ქართველი თავადი ყოფილიყო.

კავკასიაში ყოფნის დროს ლ. ტოლსტოის უთუოდ საკმაო ცნობები ჰქონდა დეგრადირებულ ქართველი თავად-აზნაურების შესახებ.

დადასტურებულია, რომ განსაკუთრებით გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან ეკონომიურად დაქვეითებული პრივილეგიური წოდების წარმომადგენლები ავაზაკობასა და მძარცველობასაც კი არ ერიდებოდნენ ფულების მოსახვეჭად. გაქნილი თავადები ამ ყაჩაღობის ხლართში ხშირად ითრევდნენ და ზოგჯერ უდანაშაულოდაც ხვევდნენ ზოგიერთ პირებს. ასეთი ფაქტები იმდენად ხშირი და საყურადღებო იყო 50-იან წლებში, რომ ლევ ტოლსტოიმაც მიაქცია ამ გარემოებას ყურადღება.

1853 წლის ნოემბრის პირველ რიცხვებში ასეთ ამბავთან დაკავშირებით დასჯილმა სამხედრო პირმა ალ. სტასიულევიჩმა² უამბო ლ. ტოლსტოის მეტად საყურადღებო ეპიზოდი ფოსტის გაძარცვიდან, რომლის ინიციატორები იყვნენ ქართველი თავადები ივანე ამილახვარი და ოქრო ერისთავი. 1853 წლის 4 ნოემბრის თარიღით ლ. ტოლსტოის თავის დღიურში შეაქვეს სტასიულევიჩის ნაამბობი:

¹ История писания Набега шв. изд. т. 3. გვ. 289.

² ალ. სტასიულევიჩი გუსკოვის პროტოტიპად არის მიჩნეული (მოთხრობა Разжалованный“).

„მეტესის ციხეში დაპატიმრებული იყვნენ ქართველი თავადები ამილახვარი და ერისთავი და სამი ჯარისკაცი მკვლელობისა და ფოსტის გაძარცვის გამო: მათთან ერთად დატუსაღებული იყო რამოდენიმე იმერელი, რომელთაც ამ საქმეში მონაწილეობა ბრალდებოდა. ციხეში ჯარისკაცები ახერხებდნენ ამილახვართან შეხვედრას და აცნობეს მას, რომ ქალაქში შენახული აქვთ 25.000 მანეთი ვერცხლით. ჯარისკაცები პირდებოდნენ ამილახვარს ამ ფულის მოტანას თუ მას ციხიდან გაუშვებდნენ. ამილახვარმა მიმართა ყარაულის ოფიცერს **ზაგობელს** და დაპირდა ჯარისკაცებისათვის გაეყოლებია თავის იმერლები (რომლებიც განთქმული არიან თავის დაპირებათა შესრულებით); იმერლები ივალდებულვდნენ უკანვე დაებრუნებიანთ ჯარისკაცები ცოცხალი ან მკვდარი.

ზაგობელი დაეთანხმა; ექვსი პატიმარი გამოუშვეს ღამით, პატიმრებმა გაძარცვეს და მოკლეს გამვლელები, მოიტანეს 500 მანეთი და გაინაწილეს ამილახვართან და ზაგობელთან ერთად. ჯარისკაცებმა განაცხადეს, რომ მათ ვერ მოახერხეს შენახული ფულის მოტანა. ზაგობელმა შემდეგშიდაც გაუშვა ის პატიმრები და სხვათაშორის იმდღესაც, როდესაც ყარაულის უფროსობა ჩაიბარა სტასიულევიჩმა“. ამილახვარის ინიციატივით ეს პატიმრები ხშირად ძარცვავდნენ და იკლებდნენ ტფილისის მცხოვრებლებს. ბოროტმოქმედება გახსნილი იქნა, რამაც ყარაულის უფროსის სტასიულევიჩის დაპატიმრებაც გამოიწვია. სტასიულევიჩი არწმუნებდა ყველას, რომ ის უდანაშაულო იყო ამ საქმეში. ლევ ტოლსტოი თავის დღიურში შენიშნავს: „დამნაშავეა თუ არა ის? ღმერთმა თუ იცის, მაგრამ, როდესაც მან თავის გაჭირვება მიამბო, მე ცრემლები ძლივს შევიკავე“¹. ამ ამბავს ლევ ტოლსტოიზე დიდი შთა-

¹ Л. Толстой, т. 46. გვ. 195.

ბეჭდილება მოუხდენია, რადგან 4 ნოემბრის დღიურში ცენტრალურ საკითხად მას „სტასიულევიჩის ისტორია“ აქვს აღნიშნული. სჩანს ლ. ტოლსტოი ძალზე დაინტერესებულა ამ „ისტორიითა“ და მისი ინიციატივებით. მთავრობის ოფიციალურ ცნობაში ამ ისტორიის შესახებ ვკითხულობთ:

„1849 წელი აგვისტოს 13, ღამის პირველ საათზე გაძარცვულია ფოსტა, რომელიც მიდიოდა ღართის-კარდან ქსნის სადგურში (გორის გზით) და წალბებულია 18.209 მან. და 52 კაპ., გაძარცვის მთავარი ხელმძღვანელი და მომწყობი თავად ივანე ამილახვარი, თავადისა და აზნაურის ყველა ღირსების უფლების და მთელი ქონების ჩამორთმევის შემდეგ, გადასახლებულია ორენბურგის საპატიმრო როტაში 10 წლით. ამ ვადის დამთავრების შემდეგ კი ციმბირში სამუდამოდ საცხოვრებლად. მასთან ერთად საპატიმრო როტაში გაიგზავნა ოქრო ერისთავი აზნაურისა და თავადის ყველა უფლებების ჩამორთმევის შემდეგ. აზნაური ჩხეიძე—ერთეოთ შიდა გუბერნიაში (ტულისა) პოლიციის მეთვალყურეობის ქვეშ. აზნაურები კურცხელია, ქარუმიძე და კლიმიაშვილი საპატიმრო როტაში 10 წლით და შემდეგ ციმბირში სამუდამო საცხოვრებლად. გლეხ გაბრიელ მორბედაძეს კი, რომელიც ჩაბმული იყო ბოროტმოქმედებაში თავის მებატონის ბრძანებით გულწრფელი მონანიებისა და ბოროტმოქმედების გახსნის ხელისშეწყობისათვის თავად ვორონცოვის შუამდგომლობით ყოვლად უმოწყალესი განკარგულებით ეპატია დანაშაული და ოჯახით განთავისუფლდა ბატონყმურ დამოკიდებულებისაგან“¹. ეს ოფიციალური ცნობა მრავალმხრივია საინტერესო. ინიციატორები იმ ძარცვა-აგაზაკობის, რომელსაც ლევ ტოლსტოიმ განსაკუთრებუ-

¹ АКТЫ. Т. X, стр. 831.

ლი ყურადღება მიაქცია ქართველი თავად-აზნაურობაა. მებატონეთა ბრძანებით ამ საქმიანობაში გლესკაცობაცაა ჩათრეული, მაგრამ როგორც ამ ცნობიდანაც სჩანს ვლესი თავის მებატონეს საქმაო „ეროგულებას“ ვერ უწევს და თავის ანტაგონისტურ დამოკიდებულებას აშქლავნებს მემამულისადმი. ამ ფოსტის გაძარცვის ინიციატორებიდან ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ფიგურაც ერია. ერთი მათგანი, **ოქრო ერისთავი**, ჩვენს მწერლობაში საქმაოდ ცნობილი ფიგურაა.

ოქრო (იგივე ივანე ერისთავი) ცნობილ პოეტ დრამატურგის გ. ერისთავის ძმაა. 1837 წელს გიორგი ერისთავი გრ. ორბელიანს ოქროს* შესახებ წერს: „ჩემი ძმა მოვიდა ჩემთან შობას, он восхитил меня своей ловкостью¹. წერილში გ. ერისთავი განსაკუთრებულ ხაზს უსვამს თავის ძმის „გავეროპიელებას“, ცეკვაში დახელოვნებას და არისტოკრატიულ სალონებში იშვიათი ყურადღების დამსახურებას. ამავე წელს გ. ერისთავმა ლექსიც კი უძღვნა ოქრო ერისთავს „ჩემს ძმას ივანეს“².

პოლონეთში გადასახლებული მწერალი თავის გულისნადებისა და სულიერი განცდების ახლო თანამოზიარედ ოქრო ერისთავს თვლის.

და ვიქმენ სოფელს დაობლებული..
მაგრამ დავცხრები ჰსჯობს დუმილება,
მებრალვის შენი მე გრძნობილება-

ოქრო ერისთავი ფართო ლიტერატურული საზოგადოების ყურადღებასაც იმსახურებდა—გადასახლებიდან ახლად დაბრუნებულ ოქროს, 50-იანი წლების ქართული

¹ გიორგი ერისთავის გამოუქვეყნებელი წერილიდან (პირველად იბეჭდება გ. ერისთავის აკადემიურ გამოცემაში).

² იხ. გ. ერისთავის თხზულებანი. 1884 წ.

თეატრის მსახიობმა პოეტმა და დრამატურგმა გიორგი დვანიძემ ლექსი უძღვნა — „ოქრო დავითის ძე ერისთავს“.

ბედმა გიმუხთლა თუმცა მუხთალმა,
უბედურების წამოჰკრა ქარმა,
გაგტყორცნა სადღაც უცხოთა მხარეს,
მიგცა რუსეთის ცივს ყინვა-ჰაერს,
თორმეტი წელი გტანჯა გაკვნესა,
ყოფლი ბოროტი შენზე დათესა,
მას არ გაჯერა თუ ის არ გაკმარა,
რომ არი არედ საღ არ გატარა,
სულ შემოგცარცვა რაც გყვანდა, კარგი
ველარა ნახე შენი გიორგი,
შენსა ლოდინში ამოხდა სული,
ველარ გინილა დაბრუნებული¹...

ლექსი დაწერილია 1865 წელს გ. ერისთავის გარდაცვალების ერთი წლის შემდეგ. თვითონ ოქრო ერისთავიც ეწეოდა ლიტერატურულ მუშაობას. გიორგისთან ერთად მან თარგმნა ბესტუჟეე-მარლინსკის „მოლა-ნური“ და „ამალათ-ბეგი“ 1852 წელს ჟურნალ „ცისკრის“ ოქტომბრის ნომერში დაბეჭდილია მოთხრობა უცნობი ავტორისა — თარგმნილი „ფრანკიციულიდან“ ოქრო ერისთავის მიერ. ამდაგვარად სტასილოვიჩის ისტორიის ორგანიზატორები, რომელმაც ასე ააღელვა ლევ ტოლსტოი, საკმაოდ გამოჩენილი პირები იყვნენ ქართულ თავად-ახნაურულ წრეებში. ლევ ტოლსტოის გაკვირით მაინც უნდა სცოდნოდა ეს ამბავი, როდესაც ქართული პრივილეგიური წოდების შესახებ ასეთი უარყოფითი აზრი გამოუმუშავდა.

როგორც აღინიშნა, სერიოზული ლიტერატურული მუშაობა ლ. ტოლსტოიმ კავკასიაში დაიწყო. მისი ყოფნის დროსვე ქვეყნდება ლ. ტოლსტოის პირველი ნაწარმოები

¹ გ. დვანიძის გამოუქვეყნებელი ლექსი. (პირველად იბეჭდება გ. ერისთავის აკად. გამოცემაში).

„ბავშობა“. ტფილისში ის სწორეთ ამ ნაწარმოებზე მუშაობდა. 1852 წელს 20 მარტის თარიღით ტოლსტოი თავის დღიურებში წერს:

„ტფილისში ერთი თვე გავატარე მერყეობაში, რა მეკეთებია... ნოემბრის თვიდან მე ვმკურნალობდი, ვიჯექი მთელი ორი თვე შინ, ე. ი. ახალ წლამდის. ეს დრო მთუმცა მოსაწყენი მაგრამ წყნარი და სასარგებლო იყო მთლიანად დავწერე პირველი ნაწილი“. ლ. ტოლსტოი ტფილისში დაწერილ თავებს უკითხავს თავის ძმას ნიკოლოზს, რომელსაც, როგორც ტოლსტოის დღიურიდან ჩანს, არ მოსწონებია ძმის ნაწარმოები და ურჩევია შესწორება. საბოლოოდ ეს ნაწარმოები ლ. ტოლსტოის 1852 წლ. ივნისში დაუმთავრებია ¹ 3 ივლისს ლ. ტოლსტოიმ ხელნაწერი უჭრნალ „სოვრემიონიკის“ რედაქტორს **Б. ნეკრასოვს** გაუგზავნა მსჯავრის დასადებად. ფრთხილი მწერალი მხოლოდ ინიციალებს აწერს ნაწარმოებს და პასუხს თავის ძმის საშუალებით ლეებულობს. ნიჭიერმა პოეტმა და გამოცდილმა რედაქტორმა **Б. ნეკრასოვმა** მაშინვე იგონა დიდი ტალანტი და წამაქეზებელი წერილით აცნობა თანხმობა დაბეჭდის შესახებ, ვილაც **ლ. ტ.—ს.** სტაროგლადოვსკაიას სტანიცაში. თუმცა ძალზე უხეიროდ, ცენზურისაგან დამახინჯებულად, მაგრამ მაინც დაჩქარებით დაიბეჭდა ლ. ტოლსტოის „ბავშობა“, რასაც მკითხველი საზოგადოება აღტაცებით შეხვდა. წარმატებით წაქეზებული მწერალი იწყებს მოთხრობების წერას კავკასიაში

¹ ლევ ტოლსტოი დიდხანს ყოყმანობდა სალიტერატურო დებიუტზე. 1852 წლის 7 აპრილის დღიურში წერს: „გავგზავნი თუ არა ამ ნაწარმოებს? მე არ ვადაბიწყვეტია, ნიკოლინკას (ძმის) აზრი ვადაწყვეტს ამ საქითხს. ეს საქმე ძლიერ მალეღვებს... ძალიან მინდოდა დამეწყო პატარა კავკასიური ამბავი, მაგრამ ნებას არ მივცემ თავს ეს ჩავიდინო დაწყებული შრომის დაუმთავრებლად“. (Дневник т. 46, გვ. 107).

წარმოებულ ომების შესახებ და თანდათანობით დიდი მწერლის სახელს იხვექს. იმ დროინდელ პრესაში კრიტიკოსები აღნიშნავდნენ, რომ ლ. ტოლსტოი ომის სურათების უბადლო გამომხატველია და მას რუსეთის გამოჩენილი კლასიკოსების გვერდით აყენებდნენ, მაგრამ ლ. ტოლსტოი სოციალური ყოფის უფრო ღრმად შესწავლას ცდილობდა. სამხედრო თემატიკა მისთვის იმ თავითვე იდეალური არ იყო. დღიურში შეტანილი ერთი ცნობა გვაფიქრებინებს რომ ლ. ტოლსტოის კავკასიის ცხოვრებიდან იმდენად სამხედრო ამბები არ „ხიბლავდა“ „არაფერი არ დამიწერია, მე ვფიქრობ, რომ აქ კავკასიაში არ შეიძლება აღვწერო გლახთა ყოფა. ეს მალეღვებს მე“.

უთუოდ ნაყოფიერი იყო ლ. ტოლსტოისათვის კავკასიაში ყოფნა. აქ დაიწყო მან სერიოზული ლიტერატურული მუშაობა, აქვე აგროვებს დიდი მწერალი მრავალ მასალას უკვდავი მხატვრული თხზულებისათვის. „ომისა და ზავის“ რამოდენიმე დეტალიც კავკასიაშია მოხაზული¹.

კავკასიამ ტოლსტოიზე, როგორც მწერალი შემდეგში თვითონვე აღიარებდა, წარუშლელი კვალი დასტოვა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ის ასე კმაყოფილებით იგონებდა თავისი ცხოვრების კავკასიურ პერიოდს.

სხვადასხვა გარემოებამ და ამბავმა ლ. ტოლსტოი შემდეგშიაც მრავალჯერ დაუკავშირა კავკასიასა და კერძოდ საქართველოს.

II

გასულ საუკუნის 70-წლებიდან ლ. ტოლსტოი უდიდეს და საყურადღებო ფიგურად იქცა არა მარტო რუსულ, არამედ მსოფლიო ლიტერატურაში. მონუმენტალური მხატვრული თხზულებებით ლ. ტოლსტოი არამც თუ დადგა

¹ Л. Толстой, т. 46. გვ. 185, 209,

ცნობილ მწერალთა რიგში, არამედ მრავალ შემთხვევაში დაჩრდილა ისინი. დიდი მხატვარი და ღრმა მოაზროვნე თანდათანობით ტიტანურ ფიგურად გადაიქცა და უაღრესად პოპულარული გახდა მთელს მსოფლიოში. ლენინი თავის წერილებში ლ. ტოლსტოის შესახებ, გენიალურ ანალიზს იძლევა იმ პირობების ასახსნელად, რომელთაც ხელიშეუწყვეს უდიდესი მხატვრის ჩამოყალიბებას. ერთის მხრივ სიძულვილი არსებული წყობილებისადმი და თვითმყრობელობის მკაცრი კრიტიკა, მეორე მხრივ პოლიტიკური მოუმზადებლობა, სისუსტე და ბოროტების წინააღმდეგობის გაუწევლობის ქადაგება — რომელიც ლ. ტოლსტოიმ პატრიარქალური გლეხობიდან შეითვისა, — განსაკუთრებით 80-წლებიდან ლ. ტოლსტოის შეხედულებისათვის დამახასიათებელი ხდება.

ლ. ტოლსტოი ამ პერიოდში ცხოვრების მასწავლებლად გვევლინება. მას განსაკუთრებით აწუხებს და აღელვებს ფილოსოფიურ-რელიგიური საკითხები, ადამიანის რაობისა და დანიშნულების, სიკვდილისა და სიცოცხლის და სხ. შესახებ. საერთო დაქსაქსულობის და უიმედობის დროს პატრიარქალურ გლეხობასა და წვირლ ბურჟუაზიულ ინტელიგენციაში ლ. ტოლსტოის მოძღვრებას საკმაო მიმდევრები უჩნდება. ლ. ტოლსტოი ცხოვრების უდიდესი მოძღვრის შარავანდედით იმოსება და რჩევა-დარიგების მოქიქულად ხდება.

ლ. ტოლსტოის გამოჩენილ ბიოგრაფის ბირიუკოვის ჩვენებით, ჯერ კიდევ 70-წლებიდან ლ. ტოლსტოი მრავალ წერილებს ლებულობდა, რომელშიაც სხვადასხვა პირი ლ. ტოლსტოის სთხოვდა რჩევა დარიგებას ამა თუ იმ საკითხის შესახებ. ეს წერილები განსაკუთრებით 80-წლებიდან გახშირდა. ერთ ერთი ასეთი შეკითხვა 1887 წელს ტფილისიდანაც გაუგზავნიათ უცნობ ქალიშვილებს. ტფილისელ ქალიშვილებს შეკითხვაზე ლ. ტოლსტოიმ წერი-

ლით უპასუხა, რომელიც 1887 წ. 12 მარტს დაიბეჭდა ტფილისში გაზეთ „Новое Озрение“-ში. რედაქციამ ლ. ტოლსტოის ეს წერილი გაზეთის პირველ გვერდზე მოათავსა და ასეთი შენიშვნა წარუმიძღვარა: „რამდენიმე ახალგაზრდა ქალის აქედან გაგზავნილ შეკითხვაზე გრაფ ლევ ნიკოლოზის-ძე ტოლსტოისთან — რა საქმე შეეძლო ერჩია მას იმათთვის, ცნობილმა მწერალმა უპასუხა შემდეგი წერილით“.

წერილის შესავალში ლ. ტოლსტოი ზოგად დარიგებებს აძლევს ტფილისელ ქალიშვილებს. „თქვენ თხოულობთ საქმეს. გარდა საერთო ჩვენი საქმისა — ვიზრუნოთ იმ შრომის შესამცირებლად, რომელიც იხარჯება სხვების მიერ ჩვენ საცხოვრებლად, შევკვეცოთ ჩვენი მოთხოვნა-ლებანი და გავაკეთოთ ჩვენივე ხელებით ის, რის გაკეთებაც შეიძლება ჩვენთვისა და სხვისთვის — მცოდნე ხალხს. აქვს კიდევ სხვა საქმე. გავუზიაროთ ეს ცოდნა სხვებს. დაუბრუნოთ ის უკანვე იმ ხალხს, რომელმაც ჩვენ აღგზავრა“. ამ შესავალში მკაფიოდ ისმის ლ. ტოლსტოის უტოპიურ-ქრისტიანული მოძღვრება. შეამცირე შენი მოთხოვნილებანი და იშრომე და ქრისტეს მოძღვრების საფუძველზე ემსახურე ხალხს. შემდეგ ტოლსტოი კონკრეტულად მიუთითებს ტფილისელ ქალიშვილებს საქმეზე. მოსკოვში არსებობს სახალხო წიგნების გამომცემლობა, სწერს ლ. ტოლსტოი, რომელიც ცემს ანბანს, არითმეტიკის, ისტორიის წიგნებს, და აგრეთვე კალენდრებს, სურათებს და მოთხრობებს. ლ. ტოლსტოი ურჩევს შეკითხველებს: აიღეთ ერთ ერთი ასეთი გამოცემა გადაიკითხეთ — შეასწორეთ ან სავესებით გადააკეთეთ ის. შემდეგ ლ. ტოლსტოი უფრო კონკრეტულ მითითებებს იძლევა. რას უნდა ეხებოდეს შესწორება და გადაკეთება და ბოლოს დასძინს: „ამგვარად, თუ ეს მუშაობა თქვენ მოგწონთ, აირჩიეთ ის დარგი, რომელიც თქვენი ფიქრით უკეთ შეგიძლიათ

იმუშაოთ, და მომწერეთ მე. მე თქვენ გამოგიგზავნით რამდენიმე წიგნს. ძალიან მინდოდა, რომ თქვენ დათანხმებულიყავით ჩემ წინადადებაზე. სამუშაო, უთუოდ სასარგებლოა. სარგებლიანობის ხარისხი დამოკიდებული იქნება იმ სიყვარულზე, რომლითაც თქვენ ამ საქმეს მოეპყრობით“.

თქვენი ლევ ტოლსტოი.

ამ წერილის კვალი შემდეგ იკარგება. არაა დარჩენილი ცნობა, დაეთანხმენ თუ არა ლ. ტოლსტოის ტფილისელი ქალიშვილები ამ წინადადებაზე ან როგორი კავშირი დამყარდა დიდ მწერალსა და ტფილისელ შემკითხველებს შორის. წერილი საყურადღებოა იმ მხრივ, რომ რჩევა-დარიგებისთვის ტფილისიდან ახალგაზრდობის ერთმა ნაწილმა ლ. ტოლსტოის მიმართა და დიდმა მწერალმაც ასე თუ ისე კონკრეტული დარიგება მისცა შემკითხველებს. საყურადღებოა, რომ ამ წერილში ლ. ტოლსტოი არ შლის მისთვის დამახასიათებელ აბსტრაქტულ გეგმებს ღვთის მძაივლობისა და ცხოვრების ახრის ძიების შესახებ. მწერალი მცირე საქმეების რჩევით იზღუდება და არც საზოგადოებრივი საქმიანობის გეგმებს უსახავს მათ.

მე 90 წლებიდან ლ. ტოლსტოი უფრო უახლოვდება ამიერკავკასიასა და კერძოდ საქართველოს.

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 40-წლებში ა/კავკასიაში რუსეთიდან გადმოსახლებული იყვნენ თავისებური რელიგიური სექტის ერთი ჯგუფი—დუხობორები. დუხობორთა სექტანტური მოძრაობა არსებითად უმწეოა და სტიქიური პროტესტი იყო მეფის მთავრობის ძალდატანების წინააღმდეგ სოფლის მოსახლეობის მეძლებულ ნაწილზე. მე-90 წლებში კავკასიის დუხობორები უახლოვდებიან, კავკასიაში გადმოსახლებულ ტოლსტოველებს. მეორე მხრივ ლ. ტოლსტოის ხელმძღვანელობით მოწყობილი გამომცემ-

მლობის „Посредник“-ის წიგნაკებმა სათანადო გამოხმა-
ურება ჰპოვეს დუხობორებში. ასე, რომ მე 90-წლებს
დასაწყისიდან კავკასიის დუხობორებში საგრძნობი სტი-
ქიური მოძრაობა დაიწყო მთავრობის ზოგიერთი კანონის
წინააღმდეგ. კავკასიის დუხობორები უარს აცხადებდნენ
სამხედრო სამსახურზე. არ ემორჩილებოდნენ ადგილობრივ
ადმინისტრაციის განკარგულებებს და სხვ. 1895 წლის
ზაფხულში დაიწყო მასიური რელიგიური მოძრაობა კავ-
კასიის დუხობორთა შორის. მათი ხელმძღვანელის **პეტრე**
ვერიგინის რჩევით, დუხობორებმა გადაწყვიტეს იარაღის
განადგურება და 1895 წლ. 28-29 ივნისს რელიგიური
რიტუალთ საზეიმოდ კიდევ მოახერხეს სამ ადგილას
იარაღის დაწვა,¹ მთავრობამ სასტიკი ზომები მიიღო
მეამბოხე სექტანტების წინააღმდეგ. ურჩი დუხობორები
4000 კაცამდის გამოარეკეს თავის ბინებიდან და გადაასახლეს
საქართველოს მთიან ადგილებში. დუხობორთა ხელმძღვა-
ნელები კი დააპატიმრეს. დუხობორთა ამ მოძრაობამ
უდიდესი გავლენა მოახდინა ლ. ტოლსტოიზე. ლ. ტოლს-
ტოი უთუოდ კარგად ამჩნევდა, რომ დუხობორები მო-
ძრაობაზე მის მოძღვრებას მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა.
ლ. ტოლსტოის მოძღვრება კი—**არა წინააღმდეგ ბორო-**
ტებას,—**შეკარა** შეუსაბამო იყო ამ სისხლის ღვრისათვის.
ლ. ტოლსტოი ცდილობს როგორმე შეუმსუბუქოს მწარე
ხვედრი თავის თანამოაზრეებს. იწყებს წერილების წერას
გავლენიან პირებთან, აგროვებს ფულებს დუხობორების
სასარგებლოდ და სხვ. სწორედ ამ პერიოდში ეცნობა ის
უფრო ახლოს, აკავკასიას, კერძოდ საქართველოს და მრავალ
ქართველს. ამ დროს ტოლსტოელები, რომლის გა-
ვლენითა და დახმარებით მოქმედებდნენ დუხობორები სა-
ქართველოში ბლომად იყვნენ. მაგალითად კავკასიაში ამ

¹ იხ. П. И. Бирюков—Л. Н. Толстой — Биография т. III. (ბერ-
ლინის გამოცემა 1921 წ. გვ. 428.)

დროს გადმოსახლებული იყო ცნობილი ტოლსტოველი —
 თავადი დიმიტრი ხილკოვი, რომელიც სისტემატურად
 აწვდიდა ლ. ტოლსტოის ცნობებს დუხობორთა შევიწრო-
 ების და დარბევის შესახებ. ¹ თავისუფალ რელიგიურ იდეე-
 ბისათვის აქვე იყო გადმოსახლებული ტოლსტოველი,
 ალექსანდრე მიხეილის-ძე ბოდინსკი, რომელმაც 1890
 წ. უარი განაცხადა მიწის კერძო საკუთრებაზე. ალექსა-
 ნდრე ბოდინსკი ერთხანს ცხოვრობდა ქუთაისშიაც. ² სა-
 ქართველოშივე გადმოსახლებული იყო 1890 წლის დასას-
 ზულს ფიოდორ უშაკოვი, რომელსაც ლ. ტოლსტოის
 თანამოსახლების გამო აეკრძალა სატანტო ქალაქებში
 ცხოვრება. უშაკოვი გადმოსახლდა კავკასიაში და სამუდა-
 მოდ დამკვიდრდა ბათომში. 1895 წელს კავკასიაში ჩამოვი-
 დენ ცნობილი ტოლსტოველები პ. ბირიუკოვი და ინგლი-
 სელი — არტურ სინჯონი. ტოლსტოველებს საკმაო თანა-
 მოაზრებები ყავდათ წერილ-ბურჟუაზიულ ინტელიგენტურ
 წრეებში. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ილია
 პეტრეს-ძე ნაკაშიძე. ილია ნაკაშიძე ლევ ტოლსტოის ეცნო-
 ბა სწორედ დუხობორების მოძრაობასთან დაკავშირებით.
 თავის მოგონებაში „როგორ გავიცანი ლევ ტოლსტოი“
 (სახელგამი — 1928 წ.). ილია ნაკაშიძე აღნიშნავს როგორ
 აინტერესებდა ლ. ტოლსტოის დუხობორების ბედი და
 ვინ აწვდიდა მათ შესახებ ცნობებს დიდ მწერალს. „დუ-
 ხობორების შესახებ სწერდენ ლეონ ნიკოლოზის-ძეს აგრე-
 თვე ადგილობრივი მცხოვრებლები, რომლებიც მონაწი-
 ლეობას იღებდენ დუხობორების საქმეში და იმათ მოძრა-
 ობას თანაუგრძნობდენ. უკანასკნელთა რიცხვს ვეკუთვნოდი
 მეც — წერს ილია ნაკაშიძე, ამ სტრიქონების დამწერი.

¹ იხილეთ — II. Бирюков-ის დასახელებული წიგნი გვ. 429—431.
 დ. ხილკოვი ახალგაზრდობაში ქუთაისში მსახურობდა ოფიცრად.
 (იხ. არ. ჯორჯაძე — წიგ. III გვ. 104).

² Л. Голстой — Пол. собр. соч. (юб. изд.) т. 72, გვ. 52.



ლ. ტოლსტოი, ვ. ჩერტკოვი და პ. ბირიუკოვი 1897 წ.

მე ვცხოვრობდი ტფილისში და ხშირად ვხვდებოდი დუხობორებს: ისინი დრო გამოშვებით ჩამოდიოდნენ ქალაქში თავის საქმეების გამო, ხშირად მეწვეოდნენ ხოლმე და მიზიარებდნენ თავიანთ შორის რელიგიურ მოძრაობის ამბებს“. (გვ. 6). 1896 წელს, ილია ნაკაშიძემ პირველად ინახულა ლ. ტოლსტოი და უამბო კავკასიის დუხობორების უმწეო მდგომარეობის ამბები.

ლ. ტოლსტოიმ ილია ნაკაშიძეს გამოატანა ცნობილი წერილი „К Кавказским духовикам“, სადაც ლ. ტოლსტოი წერდა: „თქვენი ძმა ი. პ. ნ. (ილია პეტრესძე ნაკაშიძე—ვ. ა.) გავლით შემოვიდა ჩემთან, და მე მომესურვა მომეწერა თქვენთვის ის, რაც მე კი არა მართო, არამედ მრავალმა სხვამ ჩვენში და საზღვარგარეთ იცის და ფიქრობს. გადმომცა მე ილია პეტრესძემ თუ როგორ მოექცა თქვენი ახალგაზრდობა თავის ანხანაგებს, რომლებმაც ციხე ვერ აიტანეს და სამხედრო სამსახურზე თანხმობა გამოაცხადეს. თუ თქვენ, თქვენი რწმენისათვის ტანჯულნი და დევნილნი, პატიებას სთხოვთ იმ ძმებს, რომლებიც თქვენმა ძაგალითმა გაიტაცა, რა უდიდესი პატიება უნდა ვითხოვო მე, ლევ ტოლსტოიმ, ყოველგვარი დევნისაგან თავისუფალმა, იმ აღამიანებისაგან, რომლებსაც ჩემი ნაწერები უპოვნეს და ამის გამო სდევნიან და სჩაგრავენ“. ¹ ამ წერილში, რომელიც ილია ნაკაშიძის ცნობების საფუძველზე მოწერა ლ. ტოლსტოიმ კავკასიის დუხობორებს, მოჩანს ლ. ტოლსტოის მოძღვრების მაელი სიუქლურე და უმწეობა. „ამის შემდეგ ლ. ნ. დაწვრილებით და დიდის ყურადღებით გამოძკითხა ჩემი საკუთარი ამბავი,—წერს ილია ნაკაშიძე, როგორ

¹ Полное собр. соч. Льва Толстого т. XXII. гв. 186. (ბირიუკ. გამ.) აგრეთვე ნ. ნაკაშიძის მოგონების 8 გვ.

ვცხოვრობ, რა საქმეს ვადგივარ და სხვა“. ტფილისში დაბრუნების შემდეგ ილია ნაკაშიძე აქტიურად ეწეოდა ტოლსტოის იდეების პროპაგანდას, რის გამოც ის კავკასიიდან გააძევეს 5 წლით. მოსკოვში ილია ნაკაშიძე კიდევ უფრო დაუახლოვდა ლ. ტოლსტოის¹. დუხობორების კანადაში გამგზავრებასთან დაკავშირებით ლ. ნ. სწერდა ი. ნაკაშიძეს: „მივიღე წერილი კანადიდან. მე არავინ არ მყავს კავკასიაში. არ შეგიძლიათ გაიგოთ, სადაა ეს ლარიონ მახორტოვი — სურს თუ არა მას წასვლა. თუ სურს, მე ვფიქრობ, რომ მისთვის ჩვეულებრივად უნდა ავიღოთ საზღვარგარეთის პასპორტი და მოუძებნოთ ადგილი გემზე“. ასეთ დავალებებს, როგორც ტოლსტოის მახლობელი კაცი, ხშირად ღებულობდა ი. ნაკაშიძე. მეტად საყურადღებოა ი. ნაკაშიძის მოგონება ლ. ტოლსტოის შეხედულებათა შესახებ საქართველოზე.

„ყოველთვის გულწრფელი, ცხოველი სიყვარულით მოიგონებდა ხოლმე ლეონ ნიკოლოზის-ძე კავკასიას და ოკეანის საკუთარ ცხოვრებას მთებში“. „იგი გამოუტყდა მეგობრებს, რომ ზოგჯერ მას ძალიან იტაცებენ იქით წასვლის სურვილი“. სიცოცხლე ისე მოკლეა, — მითხრა ლეონ ნიკოლოზის-ძემ, რომ საეჭვოა, როდისმე კიდევ მოძრბდეს ყოფნა თქვენს მშვენიერს სამშობლოში. მაგრამ რა-

¹ ლ. ტოლსტოის აზრებს იმ ხანებში იზიარებდა ილია ნაკაშიძის მეუღლე — ნინო ნაკაშიძეც (ცნობილი საბავშვო მწერალი და რედაქტორი) ქმართან ერთად ის რამდენიმეჯერ შეხვედრია ლ. ტოლსტოის. ი. ნაკაშიძისადმი მიწერილ წერილებში ლ. ტოლსტოი ყოველთვის განსაკუთრებული პატივისცემით იხსენიებს ნ. ნაკაშიძეს.

ლ. ტოლსტოის მეუღლეს სოფო ანდრეის ასული, თავის დღიურებში რამოდენიმეჯერ აღნიშნავს ნაკაშიძეების სტუმრობას, მაგრამ საერთოდ როგორც ტოლსტოელებს, „მოსაწყენ“ ხალხად ახასიათებს მათ. (იხ. Дневники С. А. Толстой. 1897—1909. გვ. 36, 44, 66, 78).

ცა მეორედ დავიბადები,—დაუშატა ლეონ ნიკოლოზის-
ძემ და იუმორმა, ღიმმორეულმა აზრმა გააშუქა თვისი
მხიარული სხივით სიცოცხლით სავსე სახე ძვირფასი მო-
ხუცისა,—მე უთუოდ გამოვისიერნებ თქვენსკენ კავკასიაში
ველოსიპედით“¹.

ი. ნაკაშიძის გადმოცემით ლ. ტოლსტოი საკმაო ბევრ
ქართველ სტუდენტებს იცნობდა: „ოთხმოციან წლებში
ლეონ ნიკოლოზის-ძე გაეცნო ქართველ მოსწავლე ახალ-
გაზრდობას, მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტებს—
ალექსანდრე დიასამიძეს, ჭაჭჭანგ ლამბაშიძეს და სხვა
ჩვენებურ სტუდენტებს, რომელნიც ეწვეოდნენ ხოლმე
მას სხვადასხვა დროს მოსკოვსა და იასნაია პოლიანაში.
იგი ხვდებოდა ქართველ სტუდენტებს ერთი მისი ახლო-
ბელი მეგობრის **ა. ნ. დუნაევის ოჯახში**. ამ ნაცნობო-
ბამ და იმ ცნობებმა, რომელიც მან გაიგო ქართველი
ცხოვრების, მდგომარეობის, ჩვეულებებისა და ხასიათის
შესახებ, განსაკუთრებით 1905 წლამდე და შემდეგაც, აი-
ძულეს იგი შეეცვალა თავის აზრი ჩვენზე“.

„იმ აუარებელ წერილს შორის, რომელიც ყოველ
მხრიდან მოდიოდა ლეონ ნიკოლოზის-ძეს (საშუალოდ
დღეში ოცდათი ბარათი) იყო ბარათები ქართველებისა
და სომხებისაგანაც. ამ წერილებში გამოთქმული იყო
ღრმა სიყვარული და პატივისცემა დიდი მწერლისადმი,
და განსაკუთრებით, რაც ყველაზე უფრო ახარებდა ლეონ
ნიკოლოზის-ძეს, ღრმა შეგნება და თანაგრძნობა იმისა,
რაც ღრმად აღძრავდა, აღელვებდა და იზიდავდა მას მის
სიცოცხლის უკანასკნელ დროს“.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ლ. ტოლსტოის ქართველი
ხალხის შესახებ არასოდეს ცუდი აზრი არ გამოუთქვამს
და თუ თავის მოთხრობებში ანგარებით და ჩინმენდლე-

¹ ილია ნაკაშიძის მოგონებანი, გვ. 23.

ბით გატაცებული მლიქვნელი ქართველი თავადები გაკა-
წრა, ისინი საშართლიანად იმსახურებდნენ ამ მათრახს და
ქართველები საერთოდ აქ არაფერ შუაშია. ერთი კი უთუ-
ოდ ცხადია, რომ ლ. ტოლსტოი მე-90-წლებიდან უფ-
რო ახლოს იცნობდა ქართველებსა და საქართველოს.
ილია ნაკაშიძის გარდა ლ. ტოლსტოის სხვა თვალსაჩინ-
ო მიმდევრებიც ყავდა საქართველოში. ერთი ასეთთაგა-
ნი იყო თავადი გიორგი ალექსანდრეს-ძე დადიანი. გი-
ორგი დადიანი სამეგრელოს მფლობელი თავად დადიანის
შვილისშვილი იყო. ის მონაწილეობასღებულობდა რუ-
სეთ-თურქეთის ომში და პოლკოვნიკის ჩინამდე მიაღწია.
კავკასიაში გადასახლებული ტოლსტოველის დ. ხილკოვის
გავლენით შეითვისა ლ. ტოლსტოის იდეები, თავი დაანე-
ბა სამხედრო სამსახურს და სხვა თანამოაზრეებთან ერ-
თად ოჯახით დასახლდა ნალჩიკის მახლობლად მდ. ლეს-
კენას ნაპირას. ცოლი იზიარებდა ქმრის მსოფლმხედვე-
ლობას. ცოლ-ქმარს საკმაო ბევრი გაჭირვება გადაუტა-
ნიათ ამ ნიადაგზე. გ. დადიანის სიდედრს ხელისუფლების
დახმარებით მოუწოდებია ბავშვები წაერთმია „ურწუმ-
ნო“ შშობლებისათვის. ამ ქდგომარეობიდან თავის დასახ-
წევად დადიანი ცოლშვილით გაპარულა ოჯახიდან და
ხსენებულ ადგილას დასახლებულა.

მის თანამოაზრე და მეზობელ ვ. სკოროხოლოვთან
ერთად გ. დადიანი ხილის გასასყიდლად გაემგზავრა სად.
პროხლადნაიასკენ, გზაში მოულოდნელად ავად გახდა და
გადაიცვალა. ვ. სკოროხოლოვმა მისი ცხედარი ხუტორში
მოასვენა. გ. დადიანი დასაფლავეს თავის ბაღში. ქრმის
დაკარგვას ძალზე შეუწუხებ: ა გიორგი დადიანის ცოლი
ნადეჟდა, და გაუმწვავებია მისი დამოკიდებულება მეზო-
ბლებთან¹. ლ. ტოლსტოი შორიდან იცნობდა. გ. დადი-

¹ Л. Толстой-юб. изд. т. 72 502—503 და В. Р. „князь Геор-
гий Ал. Дадяни“, посп. 1905. А. Михайлов.—В Толстовской ко-
лоний В. Евр. 1908 г. № 15.

ანს, როგორც მის ერთგულ მიმდევარს. 1900 წ. 8 აპრილს მოსკოვიდან ვ. სკოროხოლოვისადმი წერილში ლ. ნ. განსაკუთრებულ სალამს უძღვნის გ. დადიანს. ხოლო ამავე წლის 7 ნოემბერს ლ. ტოლსტოი ს. ვორობიოვს სწერს: „როგორ მებრალება დადიანი. ფეიქრობ მისი სიკვდილი ძალზე ცუდად იმოქმედებს ლეშკენის მცხოვრებზე“¹. თუ რამდენად ღრმა შთაბეჭდილება დასტოვა ლ. ტოლსტოიზე გ. დადიანის სიკვდილმა ამას ადასტურებს 1900 წ. 7 ნოემბრის თარიღით გაგზავნილი წერილი დადიანის ქვრივისადმი.

„ძვირფასო დაო, სწერდა ტოლსტოი, მე არასოდეს არ მინახვიხარ არც თქვენ არც თქვენი განსვენებული ქმარი, მაგრამ მას შემდეგ რაც მე თქვენი ამბავი შევიტყვეე, განუწყვეტლივ მიყვარდით თქვენ და თქვენი ლამაზი ცხოვრება... „ისეთი ძლიერი და საჭირო კაცის დაკარგვა, როგორც თქვენი ქმარი იყო, სამწუხაროა ჩემთვის, თქვენთვის კი ეს იქნება უადრესად სამძიმო“. შემდეგ ლ. ტოლსტოი ანუგეშებს ადრესატს ღვთის ნებით და მისტიკური დაპირებებით.

„ის რაც მე გამიგონია და შემიტყვია თქვენი ქმრის შესახებ უფრო და უფრო მანაღვლებს მით, რომ მე არ ვიცნობდი მას, და არ შემეძლო მასთან კავშირით შემთავისებია ის სიმტკიცე და სიკეთე, რომლებიც, როგორც

¹ Юб. изд. т. 72. გვ. 560.

როგორც ირკვევა გიორგი დადიანი გატაცებული ტოლსტოველი იყო. მისი ხელმძღვანელობით დაარსდა ყაზარდოში ტოლსტოველთა პირველი კოლონია. ის ამ კოლონიის სულის ჩამდგმელად ითვლებოდა. საყურადღებოა; რომ გ. დადიანი უკანასკნელ ხანებში თვითონვე გრძნობდა ტოლსტოის მოძღვრების პრინციპზე მოწყობილი კოლონიის უსუსურობას. ამ კოლონიამ ჯერ კიდევ გ. დადიანის სიცოცხლეშივე დაიწყო რღვევა და მისი სიკვდილის შემდეგ ჩქარა დაიშალა (იხ. Голостовицы—Баранова 1912 წ. გვ. 11—22).

მე გადმომცეს, მისი ხასიათის თვისებას შეადგენდა. თუ თქვენ მომწერთ მისსა და თქვენს შესახებ, და თქვენ შემდეგ განზრახვებზე, დიდად დამავალებთ“. სწერდა დასასრულ ტოლსტოი.

რელიგიურ-სექტანტურ მოძრაობასთან დაკავშირებით შემთხვევითმა და უსიამოვნო ამბებმაც დააკავშირა ლ. ტოლსტოი ქართველებთან. დუხობორების ერთ წყებას ბათომიდან ამერიკისაკენ 1898 წ. აცილებდა ლ. ტოლსტოის უფროსი ვაჟი ანდრეი ტოლსტოი. ტფილისში ყოფნის დროს 1898 წ. ანდრეი გაეცნო ელენე კონსტანტინე გურიელის ასულს, ილია ნაკაშიძის ბიძაშვილს და ხელი მისცა შეუღლებისათვის. რუსეთში დაბრუნების შემდეგ ანდრეიმ თავის განზრახვა შესცვალა¹ და 1899 წ. 8 იანვარს დიტერიხსის ქალი შეირთო. განშორებამ მომაკვდინებლად იმოქმედა გურიელზე და რევოლუციით თავის მოკვლა განიზრახა. კრილობა სასიკვდილო არ იყო, მაგრამ გურიელი ვედარ გამობრუნდა და ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა. გურიელის ბავშობის მეგობარმა, ინჟინერ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა, ამ ამბის შესახებ ლევ. ტოლსტოის მწვავე წერილი გაუგზავნა.²

ლ. ტოლსტოიმ წერილითვე უპასუხა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს.

„ამ ამბავმა, რომელიც თქვენი წერილით მაცნობეთ, ჩემში აღძრა წამების შეგნების გრძობა, რამაც გამოუსწორებელი ბოროტება გამოიწვია, და რომელშიაც დამნაშავე ჩემთვის მახლობელი ადამიანია.“

¹ სოფიო ანდრეის ასული ტოლსტოი (ლ. ტოლსტოის მეუღლე) შვილის ამ გადაწყვეტილების შესახებ 1898 წ 19 აგვისტოს, თავის დღიურში წერს: „Андрюша писал отказ выдуманной кавказской невесте и очень этим озабочен“ (იხ. Дневники გვ. 74).

² Л. Толстой—письмо № 189, т. 72.

...„ჩემი შვილის საქციელი, რომელიც გატაცებული იყო და შემდეგ შეიცვალა, თუმც ბოროტი არაა, მაგრამ მიუტოვებლად უაზრო და ურიგოა, მით, რომ სხვას დაჰპირდა და ვერ შეასრულა; ამიტომ მას ვერაფერი ვერ გამართლებს, განსაკუთრებით იმ საშინელი შედეგების გამო, რომელიც ამ საქციელს მოყვა. მე უჩვენებ მას თქვენ წერილს და დარწმუნებული ვარ, თუ როგორ სასტიკად დაიტანჯება ის. ვიცი აგრეთვე, რომ ეს ტანჯვა ვერ გამოასწორებს და გამოიყიდის ჩადენილ ბოროტებას“. ლ. ტოლსტოი თხოულობს ქრისტიანულად აპატიონ მის შვილს ეს დანაშაული და თანაგრძნობას უცხადებს გურჩილის ოჯახს.

როგორც ილია ნაკაშიძე თავის მოგონებაში აღნიშნავს, უკანასკნელ ხანებში ლ. ტოლსტოი პევრ წერილებსა და შეკითხვებს ღებულობდა კავკასიიდან და კერძოთ საქართველოდან. ეს კავშირი უკანასკნელ წუთამდის არ გაწყვეტილა. 1910 წ. 1 მარტს დღიურში ლ. ტოლსტოი წერს: „საინტერესო წერილებია. უპასუხე კეთილსინდისიერად“. ამ ერთერთი საინტერესო წერილის ავტორი, როგორც ირკვევა, იყო სექტანტი ს. კომლაძე¹ 24 მარტის დღიურში ლ. ტოლსტოი წერს: „საინტერესო წერილებია უპასუხე“—ამ საყურადღებო წერილების ავტორებია - ტელეგრაფისტი ნიკოლოზ მელიქიშვილი და ვინმე შანშიაშვილი ტფილისიდან. ლ. ტოლსტოის თანამოაზრე ქართველი მალაქია გიორგის-ძე ბოლქვაძე 1910—1911 წ. ერთთვიურ ჟურნალსაც კი სცემდა პეტერბურგში „В защиту человека“-ს სახელწოდებით. რედაქტორი ბოლქვაძე ხშირად მიმართავდა ლ. ტოლსტოის თანამშრომლობისათვის. ჟურნალის 1 ნომერი ლ. ტოლსტოის 1910 წლის 20 ივლისს მიუღია, ამავე დღეს

¹ Л. Толстой юб. изд. т. 58 გვ. 247.

გაუგზავნია თავის შენიშვნები რედაქტორ-გამომცემლისათვის, თანაც დასაბუქდად მიუწოდებია თავის „ცხოვრების გზების“ წინასიტყვაობა. თავის უბის წიგნაკში № 5 ლ. ტოლსტოი იწერს დახსოვნებისათვის „მოველაპარაკო ჩერტკოვს, იმის შესახებ რა მივცე „В защиту человека“-ს რედაქციას“ (ტომ. 5პ. გვ. 120 და 615).

ლევ. ტოლსტოის უტოპიურ ქრისტიანული მოძღვრების დიდი გავლენა განიცადა არჩილ ჯორჯაძემაც. ინგლისში ყოფნის დროს, არჩილ ჯორჯაძე დაუახლოვდა ტოლსტოის მიმდევართან ახალშენელებს და მათ შესახებ კიდევ დაბეჭდა წერილი (Совер. вестник“-ში 1893 წ.) „ამ ახალშენს იმ ხანებში ახლოს ვადევნებდი თვალყურს წერს არჩილ ჯორჯაძე.¹ აქვე ეცნობა არჩილ ჯორჯაძე რუსეთიდან გადმოხვეწილ ცნობილ ტოლსტოველებს. ვ. ჩერტკოვს, პ. ბულანჯეს, პ. ბირიუკოვს, სილკოვს და სხვ., და ამყარებს მათთან მჭიდრო კავშირს. თავის წერილში („ლევ ტოლსტოი“) არჩილ ჯორჯაძე იძლევა აღნიშნულ პირთა მეტად დამახასიათებელ მხარეებს. დახასიათება იმდენად ზედმიწევნითია, რომ უბრალო ნაცნობობით არ შეიძლება ამდენი დეტალის დაჭერა. მაგალითად: არჩილ ჯორჯაძე სამართლიანად შენიშნავს ვ. ჩერტკოვზე რომ „რამდენადაც დავაკვირდი, მისი გული საბოლოოდ დამშვიდებული და დაწყნარებული არ იყო“.² ცნობილი ტოლსტოველის ვ. ჩერტკოვის ეს ფარული განცდები, როგორც ახლა დადასტურებულია, მხოლოდ მისი უახლოესი მეგობრებისათვის, იყო შესამჩნევი. არჩ. ჯორჯაძის მოგონებას უთუოდ რამდენიმე ახალი შტრიხი შეაქვს ტოლსტოველების დახასიათებებში. უეჭველია, რომ არჩილ ჯორჯაძე არამც თუ იცნობდა და „თვალყურს ადევნებდა“

¹ თხუთულებანი არჩილ ჯორჯაძისა. წიგნი მესამე. გვ. 93.

² იქვე—103 გვ.

ტოლსტოელების მოძრაობას, არამედ თანაუგრძობდა და იზიარებდა მას. ეს გარემოება საკმაოდ დადასტურებულია მემუარული ლიტერატურითაც.¹ ცხოვრების ლოლიკამ დაამსხვრია ლ. ტოლსტოის მოძღვრების ქრისტიანულ უტოპიური მხარე და ბევრი ტოლსტოეელი სხვადასხვა წვრილ ბურჟუაზიულ პარტიებს მიეკედლა. ცნობილი ტოლსტოეელი ხილკოვი ესერების პარტიაში შევიდა. არჩილ ჯორჯაძე კი წვრილ ბურჟუაზიულ-აზნაურული პარტიის—სოც. ფედერალისტების ბელადი გახდა. არჩ. ჯორჯაძის 1910 წელს დაწერილი წერილი ლ. ტოლსტოის შესახებ გვაფიქრებინებს, რომ ის ლ. ტოლსტოის რელიგიურ-მორალური იდეების გავლენას შემდეგშიაც საკმაოდ განიცდიდა. ამ წერილში გამოსჭვივის არჩილ ჯორჯაძის დიდი სიმპატია და თანაგრძნობა ტოლსტოის მოძღვრების იმ ცუდი მხარეებისა, რაც ასე სასტიკად ამხილა და გააკრიტიკა ვ. ლენინმა. წერილში იგრძნობა სასომინდილი და პესიმისტურად განწყობილი სულისკვეთება ისეთი ინტელიგენტის, რომელიც ლ. ტოლსტოის მოძღვრების ცუდ მხარეს ჩაბლაუჭებია და „სიკვდილ-სასიცოცხლო სფინქსით“ მასების შეგნების დეზორგანიზაციას ახდენს.

1896 წლიდან 1903 წლამდის ლ. ტოლსტოი პერიოდულად მუშაობდა „ჰაჯი-მურატზე“. ამ მოთხრობისთვის ლ. ტოლსტოი აგროვებდა ყოველგვარ მასალას, რადგან ლ. ტოლსტოი იშვიათი სიზუსტით წერდა ისტორიულ თხზულებებს.

1902 წლ. 25 დეკემბერს ტოლსტოი კორღანოვს სწერდა: „როდესაც მე ისტორიულს ვწერ, მე მიყვარს უკიდურეს წვრილმანებად ვიყო სინამდვილესთან ახლო“² საისტო-

¹ ს. ქვარიანი მოვლნებები ა. ჯორჯაძეზე

² Г. Бегутов—Л. Н. Толстой и Хаджи Мурат. Эривань 1928 г.

რიო და საცნობარო მასალების შესახებ ხშირად მიმართავდა ლ. ტოლსტოი ტფილისში ს. ესაძეს, ი. ნაკაშიძეს, ს. შულგინს, ი. კორღანოვს და სხვებს.

სახელგანთქმული დიდი მწერლიდან არა მარტო წერილებით, არამედ პირადი ნახვითაც ღებულობდა ბევრი რჩევა-დარიგებას. ლ. ტოლსტოის სანახავად მოდიოდნენ ევროპელებიც და ამერიკელებიც. როგორც ჩანს, აკაკი კასიიდანაც ბევრი ესტუმრა ტოლსტოის. მართალია ტოლსტოველობა მასებში არ შეჭრილა, მაგრამ აქა იქ მის მოძღვრებას ყავდნენ მიმდევრები წვრილ-ბურჟუაზიულ ინტელიგენტურ წრეებში და სოფლის ჩამორჩენილ მოსახლეობის ზედა ფენებში. უბრალო ცნობის მოყვარეობის მიზნითაც ბევრი მიდიოდა ლ. ტოლსტოის სანახავად. მნახველთა რიცხვმა განსაკუთრებით 90-წლების დასასრულს იმატა. ხშირად ეს მნახველები უხერხულ მდგომარეობაშიც აყენებდნენ დიდ მწერალს. ასეთ მნახველთა დასახასიათებლად საინტერესო ეპიზოდი მოჰყავს ლ. ტოლსტოის ბიოგრაფ პ. ბირიუკოვს—მოქანდაკე ი. გინცბურგის მოგონებით: „ერთხელ ჩვენ სამუშაო ოთახში შემოვიდა მოსამსახურე და მოახსენა ლევ ნიკოლოზის-ძეს, რომ ვილაც ქალიშვილებს ტულიდან უნდათ თქვენი ნახვა.“

— რისთვის—ჰკითხა ლ. ნიკოლოზის-ძემ.

— ისე შეხედვა სურთ—უპასუხა მოსამსახურემ, რომელიც ალბად პირველად არ ახსენებდა მწერალს ასეთი შემთხვევების შესახებ.

— ალბათ ტყუილად მოსულან ტულიდან სახალხო მასწავლებლები—მელანქოლიურად დაუმატა მოსამსახურემ.

— ჰოი, როგორ მოსაბეზრებელია ეს—ნაღვლიანად თქვა ლ. ნ.—რას იზამ თხოვე.—აი თქვენ ნახავთ ცნობის მოყვარეებს; ეს საშინელებაა, როგორ მაწუხებენ მე ისინი. იმათ არაფერი არ უნდათ გარდა იმისა, რომ მე შემხედონ—მომმართა მე ლ. ნ.

და რაღაც უხერხულეა ვიგრძენი მე—ამბობს მოქან-
დაკე რ. გინცბურგი.

„შემოვიდა ოთხი ქალიშვილი და გაჩერდნენ კარე-
ბთან“.

— გამარჯობათ, — უთხრა ლ. ნ., საიდან ხართ? —

— ტულიდან — უპასუხეს მათ წყნარად შემკრთალებმა.

— რა გნებავთ თქვენ, შეიძლება შეკითხვები გაქვთ
ჩემთან?

ქალიშვილები დუმდნენ.

— წაგიკითხავთ თქვენ ჩემი ნაწერები. —

ჰკითხა მათ ლ. ნ.

— ზოგიერთი წაგვიკითხავს — ხმა დაბლა უპასუხა ერთმა
მათგანმა.

— ჩემი მოთხრობები. —

მან დაუსახელა ზოგიერთი.

— „არა. უპასუხეს მათ თითქოს შეშინებულებმა.

— აი მე თქვენ რამოდენიმე მოთხრობას მოგცემთ...

ქალიშვილები გაჩერებული იყვნენ, არ ინძრეოდნენ და
თვალები ლ. ნ. ჰქონდათ მიპყრობილი. მე უხერხული
მდგომარეობა ვიგრძენი ამ დაბნეული სტუმრების გამო...
დიდხანს იყვნენ ისინი ასეთ უდგომარეობაში. მე კიდევ
მეშინოდა შეხედვა ლ. ნიკოლოზის-ძისათვის. ბოლოს ლ.
ნ. თქვა:

— აი, ჩემი მოსამსახურე მოგცემს თქვენ ჩემს რამდენ-
იმე წიგნს, წადით და უთხარით მას, რომ ის შეგირჩი-
ოსთ, რაც მოგეწონებათ ჯერ-ჯერობით ნახვამდის.

ქალიშვილები წყნარად გავიდნენ.

— აი, ხომ ხედავთ, როგორ ცნობის მოყვარეები
არიან; ასეთები ხშირად მოდიან ჩემთან — თქვა ლ. ნ. და
თავისუფლად ამოისუნთქა. მოჭარბებულ ცნობის მოყვარე
მნახველებში ბევრი იყო ისეთი, რომელსაც რაღაც იდე-
ურად ტოლსტოისთან თითქოს აკავშირებდა. ლევ ტოლ-

სტოისთან ერთი ასეთი შეხვედრა ჰქონდა ჰავლე აკობია-საც. თავის გამოქვეყნებულ მოგონებაში — „შეხვედრა ლეონ ტოლსტოისთან“ — ჰავლე აკობია წერს: „მე, საერთოდ, შეგნებულნი მოწინააღმდეგე ვიყავი ომიანობისა, რომელსაც აწარმოებდა მოძალადე ხალხი, სხვა ხალხის დაჩაგვრისა და დამორჩილების მიზნით. სრულიად არ მინდოდა გყოფილიყავი მონაწილე ამ ბოროტმოქმედებისა“. 1898 წელს ის ჯარში წაუყვანიათ. პ. აკობიას გადაუწყვეტია გაქცევა და კიდევაც გაქცეულა.

„ვიხეტილენ 1899 წლის შემოდგომამდე. ბოლოს გადაწყვიტე, წერს ის, წავსულიყავი, ომიანობის განთქმულ მოწინააღმდეგე ლეონ ტოლსტოისთან და მიამბნა მისთვის ჩემი მდგომარეობა.

„1899 წლის ნოემბერში, ოდესიდან მოსკოვამდე მიმავალ მატარებლით ჩავედი ქალაქ ტულაში. იქნებოდა დილის 9—10 საათი, მოენახე წიგნის მაღაზია და ვიკითხე, თუ სად იყო ამჟამად ლეონ ტოლსტოი. იქ მითხრეს, რომ იგი ახლა არის თავის სოფელში, რასნაია პოლიანაში. ამის შემდეგ გამოვიკითხე გზა... და გავწიე ფეხით რასნაია პოლიანისაკენ... შუადღის სამ საათზე ვიყავი ლეონ ტოლსტოის ფართო ეზოს ჭიშკართან. აგურიდან აშენებული ოთხკუთხოვანი დიდი სვეტები იდგა მხოლოდ ზედ ქიშკარი არ იყო ჩამოკიდებული. შიგნით იყო ვრცელი ადგილი დიდრონი ხეებით. ეს ადგილი მოაგონებდა კაცს მივიწყებულ უპატრონო ქვეყანას. შორიდან უკვე მოჩანდა ორ-სართულიანი, თეთრად შეღებილი ქვიტკირის სახლი“. საღამოს ჟამს ლ. ტოლსტოის მიუღია მნახველი.

„კარებთან შეგვხვდა თვითონ ლ. ნიკოლაევიჩი და მიმიპატიჟა თავის კაბინეტში, რომელიც ქვედა სართულზე ყოფილა მოთავსებული. შევედი თ კაბინეტში და სანთელსაც მოუკიდეს. მიმიპატიჟა დასაჯდომათ და დაჯდა თვითონაც, ჩემ პირდაპირ. ტოლსტოის ზურგის უკან კე-

დელზე ჩამოკიდებული იყო ხელის ხერხი. საუბრის სისწორით გადმოსაცემად პ. აკობიას თავის მოგონებაში მოჰყავს დიალოგი, რომელიც მისსადა ლ. ნ. შორის გაიმართა:

ლ. ნ. რით შემიძლია გემსახურო.—

პ. ა. მე ვარ ქარბველი. დიდი ხანია დაინტერესებული ვარ თქვენით. საგანგებოთ წამოვედი საქართველოდან, რომ პირადად მენახეთ და მეტყვა თქვენთვის ჩემი მდგომარეობა.

ლ. ნ. თქვენ წაკითხული გაქვთ თუ არა ჩემი წიგნები.—

პ. ა. დიახ წაკითხული მაქვს, მაგრამ არა ყველა.

ლ. ნ. წაკითხეთ ყველა და მეც იქ მნახათ.¹

სცენა ტულიდან ჩამოსულ მასწავლებლების შეხვედრას მოგვაგონებს. ცნობის მოყვარე მნახველებთან თავმოებურებულ ლ. ტოლსტოის არ შეეძლო სხვაგვარად მიეღო პ. აკობია, რადგან ასეთი შეხვედრა უფრო სამუზეიმო ექსპონატების დათვალიერების იერს ატარებს. ამ შეხვედრიდან საყურადღებოა მხოლოდ ერთი დეტალი, რომ ლ. ტოლსტოის უტოპიურ და რეაქციონურ მოძღვრებას, „არა წინააღმდეგ ბოროტებს“ თავს თანამოაზრეები საქართველოშიაც ჰყავდა.

ამავე მოგონებიდან დასტურდება, რომ ლევ ტოლსტოი საკმაო სიფრთხილეს იჩენს,—არ გადააქციოს თავის სახლი მთავრობის ყველა უკმაყოფილოთა თავშესაფარად, და ამით არ გააძლიეროს ჟანდარმების, აგენტების, ეჭვები მისი არა კეთილ საიმედოების შესახებ.

მოგონებაში პ. აკობია აღნიშნავს რომ როდესაც მას უნდოდა ეამბნა ლ. ტოლსტოისთვის თავისი მდგომარეობის შესახებ, ლ. ტოლსტოიმ მოსაუბრეს სიტყვა გააწყვეტია და ჰკითხა:

¹ პ. აკობია—შეხვედრა ლეონ ტოლსტოისთან.

(გამოუქვეყნებელი მოგონება)

ლ. ნ. სად გაათევთ თქვენ ღამეს?—

პ. ა. (ძლიერ განცვიფრებული ამ მოულოდნელობით)

მე ეს არ ვიცი.

ლ. ნ. ეს სახლი მე არ მეკუთვნის.

პ. ა. (მე იმ მომენტშივე ავდექი და გავეშართე წინა კარებისაკენ).

ლ. ნ. თქვენ სად აპირებთ წასვლას?—

პ. ა. (ცივად) მე წავალ გლეხებთან.

ლ. ნ. პასპორტი გაქვს?—

პ. ა. (ისევ ცივად) არა, მე პასპორტი არა მაქვს.

ლ. ნ. გლეხები შენ არ შეგიშვებენ.

პ. ა. (ისევ ცივად) მე წავალ ტულაში (მივუახლოვდი კარებს)

ლ. ნ. განა თქვენ ტულიდან ფეხით მოხვედით.—

პ. ა. (ისევ ცივად) დიახ ფეხით მოვედი ტულიდან (და ის იყო უკვე გამოვალე კარები).

ლ. ნ. ტყუილად გარჯილხართ! აქ ახლოს მცირე სადგურია.

(ამასობაში მე უკვე გამოვედი გარეთ).

ლეონ ტოლსტოი გამომყვა და მითხრა — „მიყურეთ“ — არ მინდოდა პირის მობრუნება, მაგრამ ეს მეტისმეტი იქნება მეტი და მოვიხედე.—ხელი გაიშვირა ერთი მიმართულებით და თქვა:

„— აი, წახვალთ ამ მიმართულებით, და ეს გზა მიგიყვანთ მცირე სადგურ კოზლოვკამდე“—ო.

III

ლენინმა თავის წერილებში ლ. ტოლსტოის შესახებ იშვიათი სიცხადით გაარკვია ტოლსტოის მოძღვრების არსი და ლ. ტოლსტოის დამოკიდებულება 1905 წლის რევოლუციასთან. „ტოლსტოივ ასახა ისტორიულნი თავისებურება რუსეთის პირველი რევოლუციისა. მისი ძალა

და მისი სისუსტე“, წერს ლენინი. „მისი პირითა ლაპარაკობდა მთელი ის მრავალმილიონიანი რუსეთის ხალხის მასა, რომელსაც უკვე ეზიზღება თანამედროვე ცხოვრების ბატონები, მაგრამ რომელიც ჯერ კიდევ ვერ მისულა შეგნებულ, თანამიმდევრობითს, ბოლომდის მიმყვან ბრძოლამდის“. ლენინი აღნიშნავს რომ ლ. ტოლსტოი, დაუნდობელ და მკაცრ კრიტიკას აწარმოებს ოფიციალური ეკლესიის, მემამულეების და საერთოდ ბიუროკრატიულ „ჩინოვნიკური“ რეჟიმის წინააღმდეგ. მაგრამ ამავე დროს ის ქადაგებდა: „ნუ ეწინააღმდეგები ბოროტებას“ და მოუწოდებდა ხალხს მოთმინებისაკენ. ეს წინააღმდეგობა ლენინმა გენიალურად ახსნა რუსეთის სოციალ-პოლიტიკურ პირობებთან დაკავშირებით. 1902 წლის რევოლუციის მოსამზადებელ პერიოდში, ლევ ტოლსტოი სასტიკად აკრიტიკებს მეფის რუსეთის იმპერიალისტურ პოლიტიკას, თუმცა, როგორც, ლენინმა ცხადყო, ლ. ტოლსტოის არ ესმოდა რევოლუციის შინაარსი და ამოცანები, და პირიქით გაუბრბოდა მას.

„Литературное наследство“-ს № 19—21, გამოქვეყნებულია წინასწარი მიმოხილვა ლ. ტოლსტოის დღიურებისა და უბის წიგნაკების 1900—1903 წლების პერიოდში. ამ მიმოხილვით ირკვევა, როგორ სასტიკად ილაშქრებს ლ. ტოლსტოი „ყაჩაღთა ბუდის“—ბიუროკრატიულ სახელმწიფოს წინააღმდეგ, შენიშვნების სახით ლ. ტოლსტოი ხაზავს რეფორმის პროგრამას, სადაც, სხვათა შორის, ყურადღებას იქცევს შემდეგი ადგილი:

„იმპერიალიზმის მოსპობა, თვითმართველობა ფინლანდიის, ოსტზეიის, პოლონეთის, საქართველოს“.¹ ლ. ტოლსტოის ეს გეგმა ცხადია უტოპიური იყო, მაგრამ საყურადღებოა, რომ პოლონეთის, ფინლანდიისა და საქართველოს თვითმართველობის საკითხი ლ. ტოლსტოიმ იმ-

¹ Литературное наследство 1935 წ. გვ. 693. № 19-21.

პერილიზმის მოსპობასთან დააკავშირა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ლ. ტოლსტოის ძალზე ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა ამ საკითხებზე, მაგრამ დიდი მწერლის სამუშაო გეგმაში ამ საკითხის დასმაც უაღრესად საყურადღებოა. ბოროტებისა და ჩაგვრის მოწინააღმდეგე, ლ. ტოლსტოი, წინააღმდეგი იყო მცირე ხალხის ჩაგვრისა. ამავე დროს საფიქრებელია, რომ ლ. ტოლსტოისთან დაახლოებული ქართველ ბურჟუაზიულ ნაციონალისტური ინტელიგენციის წარმომადგენლები, აქეზებდნენ მას ნაციონალური საკითხის თავისებურად დაყენებისათვის.

რადიკალურად განწყობილმა ინტელიგენციის ერთმა ჯგუფმა, სოც. ფედერალისტური პარტიის თაოსნობით გადაწყვიტა „პროტესტი“ განეცხადებია საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წლის თავის აღსანიშნავად გამართულ საღმრთადასწავლო იუბილესათვის, რომელიც 1901 წელს გაიმართა. როგორც ჩანს, ეს წვრილ ბურჟუაზიულ ინტელიგენტური პროტესტი მხოლოდ პროკლამაციით ამოიწურა. თანაგრძნობისათვის ამ წრეს ლ. ტოლსტოისათვისაც მიუმართავს. ამ ამბის ერთ-ერთი ინიციატორი გ. ლასხიშვილი თავის მემუარებში წერს: „გადავწყვიტეთ დავკმაყოფილებულიყავით პროკლამაციით. არჩილმა (არჩილ ჯორჯაძემ. ვ. ა.) დაწერა მხურვალე პროკლამაცია, ვლ. ლორთქიფანიძემ სადღაც დაბეჭდა და ქალაქს მოვფინეთ. გარდა ამისა, ილიკო ნაკაშიძის შემწეობით დიდი წვრილი გაუგზავნეთ ლევ. ტოლსტოის, ავწერეთ საქართველოს მდგომარეობა და ის დამცირება, რომელიც ქართველმა ხალხმა განიცადა. ასი წლის მონობის იუბილეს გადახდის გამო. ვთხოვეთ ხმა აღემაღლებინა და რუსეთის მოწინავე საზოგადოებისათვის ეცნობებინა, რომ ქართველი ერი და ხალხი არ მონაწილეობდა ამ დღესასწაულში... ტოლსტოისაგან იმავ ნაკაშიძის შემწეობით პასუხი მივიღეთ:

— დიდათ თანაგიგრძნობთო, მაგრამ ამჟამად თქვენს თხოვნას ვერ ავასრულებ, იქნება შემდეგში მოვასერხო რამეო“. ¹

საყურადღებოა, რომ ლ. ტოლსტოისათვის სამუშაო გეგმაში საქართველოს საკითხი სწორედ ამ პერიოდში შეაქვს.

1906 წელს მეველემ (დავით მიქელაძემ) თარგმნა ლ. ტოლსტოის ცნობილი დრამა „Власть тьмы“—„მეუფება წყვდიადისა“. დრამა დაიბეჭდა ქუთაისში 1908 წელს. როგორც ირკვევა, ამავე წელს მთარგმნელს წიგნი გაუგზავნია ლ. ტოლსტოისათვის და მიუწერია წერილი სადაც დაუსვამს საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი. 1908 წლის 3—აპრილს ლ. ტოლსტოის მდივანი ნ. გუხევი დღიურში შემდეგს აღნიშნავს: ლ. ნ. მიკარნახა მე შემდეგი პასუხი „მეუფება წყვდიადისა“ ქართულ ენაზე მთარგმნელისათვის, რომელმაც მას თარგმანი და წერილი გამოუგზავნა: „ლ. ნ. მაღლობელია თქვენი, თარგმნისა და წიგნის გამოგზავნისათვის. რაც შეეხება საქართველოს მდგომარეობას, ლ. ნ. მთხოვა გადმოიყცა თქვენთვის, რომ ის განსაკუთრებით უკანასკნელ დროს ცხადად ხედავს იმ ბოროტებას, რომელიც წარმოებს დიდი სახელმწიფოების მიერ პატარა ეროვნებათა ჩაგვრით. და რომ ლ. ნ. ამ საკითხით დაინტერესებულია და წერს მის შესახებ“ ² ამ გარემოებაზე მიუთითებს ილ. ნაკაშიძეც თავის მოგონებებში. ამ საკითხს ლ. ტოლსტოი მისი მოძღვრების საერთო ასპექტში აყენებდა, რის გამოც ცხადი უნდა იყოს ამ საკითხშიც ლ. ტოლსტოის გეგმების უტოპიური ხასიათი.

1905 წ. რევოლუციამ აამოძრავა მოხუცი ლ. ტოლსტოი. ლ. ტოლსტოი არ იზიარებდა 1905 წ. რევოლუ-

¹ გ. ლასნიშვილი—მემუარები. გვ. 145.

² Н. Гусев—„Два года с Л. Толстым“. 1928 წ. გვ. 126.

ციურ ბრძოლის მეთოდებს, „მე ვარ ქრისტიანი ანარქისტი და ამიტომ თანაბრად მძულს თვითმპყრობელობა და სოციალიზმი, რადგანაც ეს-ორი სავსებით ერთნაირი დესპოტური მთავრობააო“, ¹ ეუბნება ლ. ტოლსტოი ინტერვიუს დროს „მატენის“ ერთერთ რედაქტორს. ლ. ტოლსტოი 1905 წ. რევოლუციის პერიოდშიაც განაგრძობს თავის რეაქციულ-უტოპიური აზრის ქადაგებას — ბოროტებისათვის წინააღმდეგობის გაუწეველობას, მაგრამ ამავე დროს სასტიკად ესხმის თავს თვითმპყრობელობას, რომელიც ჯალათურად ანადგურებს აზვირთებულ მშრომელთა მასებს. რა გამოსავალს მიუთითებდა ლ. ტოლსტოი რევოლუციურად დარაზმულ ხალხს? „ერთად-ერთი საშუალება მთავრობის გასაძევებლად — ეს არის უარის თქმა იმ ბოროტმოქმედებებში მონაწილეობაზე, რომელსაც ისინი სჩადიან, ხოლო მმართველები ხშირად არსებობენ ბოროტმოქმედებათა წყალობითო“. ²

1905 წელს რევოლუციურმა მოძრაობამ საქართველოში გრანდიოზული ხასიათი მიიღო — ეს მოძრაობა კლასთა ბრძოლის აშკარა ნიშნის ქვეშ მიდიოდა. ლ. ტოლსტოის ილუზიები რევოლუციის ლოგიკამ დაამსხვრია. 1905 წლის დასაწყისშივე რევოლუციურად განწყობილმა გლეხებმა განდევნეს მეფის მთავრობის მოხელეები და თვითონვე იწყეს თავის საქმის მოწესრიგება. შეშინებული მთავრობა პირველ ხანებში ფიქტიურ დათმობებზე მიდის და სასტიკ რეაქციას ამზადებს „ბუნტარების“ გასანადგურებლად. თვით-ინიციატივა და დარაზმულობა მეფის მთავრობის მოხელეთა განდევნაში და თავის ცხოვრების მოწესრიგებაში განსაკუთრებით გურულმა გლეხობამ გამოი-

¹ ლიტ. მემკვიდრეობა № 1. ლ. ნ. ტოლსტოი თანამედროვე ამბებზე რუსეთში — გვ. 661—662.

² იქვე — გვ. 652.

ჩინა. მოხუც ტოლსტოის, გურიაში რევოლუციური მოძრაობა—მისმა თანამოაზრეებმა აცნობეს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ინფორმაცია სწორი არ იყო და ის შევლამაზებული იქნა ტოლსტოევურად. როგორც ილია ნაკაშიძისადმი წერილში ჩანს, გურიის ამბები ლ. ტოლსტოისთვის უცნობებია ცნობილ ხალხოსანს მ. ყიფიანს, რომელსაც ტოლსტოი საყვარელ ადამიანს უწოდებს.

გურიის ამბებზე ლ. ტოლსტოი ილია ნაკაშიძეს წერდა: ¹

„ის ცნობები, რომელიც ყ. გადმოგვცა, ჩემის ფიქრით ძალიან დიდმნიშვნელოვანია და შექველათაც უნდა გავაცნოთ ხალხს ის დიადი ამბავი, რომელიც გურიაში ხდებოდა. თუმც ვიცით, რომ გურულებმა არ იციან, რომ მე ვარსებობ ქვეყანაზე, მაგრამ ძალიან მსურს გადავცე იმათ ის გრძნობები და აზრები, რომელიც ჩემში გამოიწვია მათმა საოცარმა მოღვაწეობამ. თუ ამას საჭიროდ დაინახავთ, გადაეცით: აი, არის ერთი ისეთი მოხუცებული კაცი, რომელიც ოცი წელიწადი სულ იმაზე ფიქრობს და წერს,—ხალხის ყველა უბედურება იმისგანაა, რომ ადამიანები თავის საკუთარ ცხოვრების მოწყობას და დახმარე-

¹ წერილის დედანი ინახება საქართველოს მუზეუმში (ხელნაწერთა ფონდი № 124).

ეს წერილი გამოქვეყნებულია საბლინის მიერ გამოცემულ ლევ ტოლსტოის თხზულებათა კრებულში (Л. Н. Толстой. Собрание Сочинений, II-ая серия, двадцатый том, издание В. М. Саблина, Москва—1911. გვ. 110-112).

პირველი და უკანასკნელი აბზაცი (ცნობები მიხ. ყიფიანისა და ნ. ნაკაშიძის შესახებ) გამოტოვებულია, შეიძლება იმ მოსაზრებით, რომ ამ ცნობებს უშუალო კავშირი არა აქვს გურიის ამბებთან.

ილია ნაკაშიძემ ქართულ ენაზე მთლიანად გამოაქვეყნა წერილი წაშლის მიზნით წახაზული ადგილების გარდა. (ილია ნაკაშიძე, „როგორ გავიცანი ლ. ტოლსტოი“ სახელგამი 1928, გვ. 16-18). წერილის დედანში კი ორი ადგილია წახაზული წაშლის მიზნით:

ბას ელიან სხვისგან, მთავრობისგან და, როცა ხედავენ, რომ მთავრობისაგან არაა არც დახმარება, არც წესიერება, მაშინ იწყებენ მთავრობის კიცხვას და ებრძვიან მას. მაგრამ არ არის საჭირო, არც ერთი, არც მეორე — არც უნდა ელოდე მთავრობისაგან დახმარებას და წესიერებას და არც უნდა ებრძოდე მას. მხოლოდ საჭიროა ერთი რამ: სწორედ ის, რაც სურთ იმათ, გურულებს, სახელდობრ: თავისი ცხოვრების ისე მოწყობა, რომ მთავრობა საჭირო არ იყოს. იმისთვის კი, რომ მთავრობა საჭირო არ იყოს, უნდა ისე მოიქცეთ, როგორც ისინი იქცევიან: იცხოვროთ სინდისის თანახმად ქრისტიანულად, მოკლედ ლეთისნიერად.

თუ შესაძლებელია, გადაეციოთ იმათ, დიადი სიხარული განიცადა ამ მოხუცებულმა, როცა გაიგო, რომ ის, რასედაც ფიქრობდა და სწერდა იგი იმდენ წლებების განმავლობაში და, რაც სწავლულთ და მათაც, ვინც თავის თავს ბრძენად სთვლიდა, არ ესმით, არც ესმოდათ, — სწორედ ეს თავისთვის, საკუთარი ჭკუით და სინდისით ათასმა კაცმა გადაწყვიტა, არამედ საქმედაც აქცია და მიჰყავს ისე მტკიცედ და კარგად, რომ მეზობლებიც ემხრობიან მათ.

1. მეორე აბზაცში სიტყვების შემდეგ „а когда видят, что от власти им нет помощи и порядка то начинают осуждать властителей, бороться против них“ წაშლილია ოთხი სიტყვა „А что я думаю“ და შემდეგ დატოვებულია გაგრძელება „что не надо ни того ни другого.. აზრის სიცხადისათვის წაშლილი ადგილების აღდგენას უთუოდ მნიშვნელობა აქვს.

2. იქვე მეორე აბზაცის დასასრულს დედანში სიტყვების შემდეგ и ведут это дело так твердо и хорошо, что соседние люди пристают к ним... წახსულია 15 სიტყვა и ведут это дело не смотря на то, что по Мирскому жизнь их стала беднее“ ამ წახსული ადგილის აღდგენას კი საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ შედეგების დასახსიათებლად, რომელიც ტოლსტოის იდეების საფუძველზე მოწყობილ საზოგადოებას უნდა მოყოლოდა.

u unuoro unodeu badyueju
sea suuer, romokli barrekis,
ceciu beymiofuo u auypuo
~~deem~~ no ceypuo, b' suuo
u emu lem mli yntepau
emo searab' makol leus
kac omuo u maku mouro
yfu bonuab' bur seer
omu ne oofulurk. ess
a dydypledu elo du z'pau
no k'epiteun n'p'au
ap'ad'urk.

Chapuz' suur eme emakly
k'arob'urk omom dyenady
emo mak'ep' urak' kulki
caacpuk' deomb' k'ap'ab'au
k' m'auy' emocki k'ap' auu
caum' z'lepu' m' y'ub' no
dy'p'uy' no z'ab'uej' u omou
auu' k'ap' auu' u omou y'ue

Законъ и судъ оубо сн
и судъ Шарингаръ и судъ
Кенеси и судъ миса. Бабу
о. мори и мори и мори
и судъ сн. Судъ Кенеси
Вика и судъ в. Судъ
но судъ миса. Судъ
миса судъ.

Снм снм судъ миса
макн но судъ миса
и судъ миса. Судъ
Снм снм судъ миса
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм

Снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм
снм снм снм снм снм

Снм снм снм снм снм — Судъ миса. Судъ миса.

გადაეცით იმათ, რომ ეს საქმე ისეთი კარგი და ღიღინიშვნელოვანია, რომ საჭიროა ყოველი ძალ-ღონე იხმარონ (სულიერი ძალა; სიწყნარე, გონიერება, შოთში-ნება) იმისათვის, რომ ბოლომდის გაიტანონ იგი, რომ მაგალითი გახდეს მახლობელ და შორეულ ადამიანებისათვის და იმოქმედონ ღვთის სასუფეველის დასამტკიცებლად არა ძალითა და სიყალბით, არამედ გონიერებითა და სიყვარულით. გადაეცით იმათ, რომ არა მარტო მე, არამედ მრავალი ხალხი შეხარის მათ და მზად არიან, რითაც შესაძლებელი და საჭიროა, ყოველგვარად დაეხმარონ მათ, რომ ჩვენ ყველანი დარწმუნებულიცა ვართ, რაკი ასეთი ღიადი საქმე დაიწყეს და ბევრი რამ გააკეთეს ამ საქმისათვის, ისინი ხელს აღარ აიღებენ ამაზე და ისევ ამ გზას გაჰყვებიან და ხალხს მაგალითს უჩვენებენ.

გადაეცით იმათ: ეს მოხუცებული ადამიანი ფიქრობს, რომ მთავარი იმათი ძალ-ღონე მიმართული უნდა იქნეს იქითკენ, რომ, როგორც თვითონვე ამბობენ, იცხოვრონ ქრისტიანულად, სინდისის თანახმად, და ასრულონ ერთი და იგივე კანონი როგორც ქრისტიანებისა ისე მაჰმადიანებისათვისაც და მსოფლიოს ყველა ადამიანებისათვის. ეს კანონი ისაა, რომ შეიყვარო ყოველი ადამიანი და სხვებს ისე მოექცე, როგორც გინდა, რომ სხვები მოგექცენ. თუ ისინი ასე ღვათისნიერად ცხოვრობენ, ვერაფერს ვერაფერს უზამს. ისინი თუ ღმერთთან იქნებიან — ღმერთიც იმათთან იქნება და ვერაფერს ხელს ვერ შეუშლის მათ“.

ლ. ტოლსტოის მოლოდინი არ გამართლდა — გურული გლეხები მალე ხელჩართულ ბრძოლაში ჩაებნენ დამსჯელ რაზმების წინააღმდეგ. ნასაკიარალის ტრაგედია ლ. ტოლსტოის ილუზიების საშინელი მარცხი იყო.

ლ. ტოლსტოის გავლენა ქართულ ლიტერატურაზე უთუოდ თვალსაჩინო იყო. მისი ბევრი თხუხულება დაწე-

რისთანავე ითარგმნებოდა ქართულად. ცნობები ლ. ტოლსტოის სამწერლო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შესახებ სისტემატურად თავსდებოდა ქართულ ჟურნალ გაზეთებში. მისი პატარა წიგნაკები ათასობით ვრცელდებოდა ხალხში. საყურადღებოა, რომ პროვინციებში იბეჭდებოდა ლ. ტოლსტოის წიგნაკები. თავი რომ დავანებოთ ქუთაისს, სადაც ლ. ტოლსტოის მრავალი თხზულება გამოიცა—მისი მოთხრობები—იბეჭდება ბათომში, სენაკში და სხვაგან.

მაგ. 1896 წ. ახალ სენაკში გამოიცა ლ. ტოლსტოის „ჩხუბი ერთი კვერცხისათვის“ და იმავე წელს გაიყიდა. ლ. ტოლსტოის თხზულებები ღრმად შეიჭრა ხალხში. ლ. ტოლსტოის მოძღვრების კრიტიკულმა მხარემ ობიექტურად უთუოდ დადებითი როლი ითამაშა თვითმყრობელური რეჟიმის წინააღმდეგ მასების. დასარაზმავად. განახლებული სოციალისტური საქართველოს მშრომელი ხალხი და მისი ცხოვრების გამომხატველი საბჭოთა ლიტერატურა უთუოდ დიდის პატივისცემით მოიგონებს უდიდეს მხატვარსა და „სიმართლის მაძიებს“ ლ. ტოლსტოის და მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრების საფუძველზე კრიტიკულად აითვისებს მის უდიდეს ლიტერატურულ მემკვიდრეობას.

დ ა მ ა ტ ე ბ ა

ამ პატარა ნარკვევს თან ერთვის სამი გამოუქვეყნებელი მოგონება რევაზ ერისთავის, პ. აკობიასი და ნინო ნაკაშიძის.

პირველი მათგანი — რევაზ ერისთავის მოგონება, უშუალოდ არ ეხება ლევ ტოლსტოის, მოგონებაში ლ. ტოლსტოის სახელიც აქ გვხვდება, მაგრამ ის გამოხატავს იმ სამხედრო ნაწილების მოქმედებას, რომელშიაც ლევ ტოლსტოიც დებულობდა მონაწილეობას.

მარცხენა ფლანგის სამხედრო მოქმედების შესახებ ძალზე მცირე ცნობები მოგვებოვება. რევაზ ერისთავი თავის დღიურებში სწორედ ამ ნაწილების მოქმედებას აგვიწერს, რაც ამ მოგონებებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. დღიურები განსაკუთრებით საყურადღებოა აგრეთვე ქართული — ფეოდალური არისტოკრატის დამოკიდებულების გასარკვევად მეფის რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობისადმი.

მას მნიშვნელობა აქვს ლევ ტოლსტოის კავკასიურ პერიოდის მოთხრობათა პროტოტიპების დასადგენადაც, განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს ზოგიერთი დეტალის შეხვედრა „დღიურებიდან“ „თავდასხმასა და ტყის კრასთან“. თარიღები და აღწერის დეტალებიც ძალზე უახლოვდება რევაზ ერისთავის დღიურებში აღწერილ ამბავს.

პავლე აკობიას მოგონება ერთი ეპიზოდია ცნობისმოყვარე მწახველთა შეხვედრების დასახასიათებლად ლევ ტოლსტოისთან. ანალოგიური შეხვედრები დადასტურებულია ლევ ტოლსტოის ბიოგრაფების მიერ. ყურადღებას იქცევს ერთი დეტალი, რომ ლ. ტოლსტოი 90-იან წლებში ვრდებოდა საეჭვო შემთხვევით პირებთან დაახლოვებას და არ უნდოდა მისდამი მეფის მთავრობის მოხელეთა უნდობლობის კიდევ უფრო გაღრმავება.

ნ. ნაკაშიძის მოგონება ლევ ტოლსტოის შესახებ საყურადღებოა მრავალ მხრივ, ილია ნაკაშიძესთან ერთად ნ. ნაკაშიძე მრავალჯერ შეხვედრია ლევ ტოლსტოის. იმ ხანებში მათთან ერთად ის იზიარებდა ლ. ტოლსტოის მოძღვრების ზოგიერთ მხარეს. ლ. ტოლსტოი უთუოდ განსაკუთრებით გულწრფელი უნდა ყოფილიყო მის მოწაფეებთან. ამ მხრივ ნ. ნაკაშიძის მოგონებები ბევრ საინტერესო ცნობას შეიცავს.

რევუზ ეკისთავის გამოსუქვეყნებული ლექსი

რვეული მესამე

წელსა 1853-ს იანერის 27-ს ძლივს დავიძარით გრო-
ზნიდამ დიდის გზიდამ, მარცხნივ მოვბრუნდით და მთა
მთა უგზო უკვლოთ ნოვოიურტში მოვედით. იმდღეს, ორ
საათს შემდეგ მოსვლისა ბარონ როზინი მოვიდა და მო-
გვილოცა ბარიატინსკის **ლენერალ ადიუტანტობა**, რო-
მელსაც ჩვენც ერთობ სათითაოდ მიულოცეთ, მაშინვე
შამპანსკი გახსნეს, ჯერ თითონ დალია ხელმწიფის სად-
ლეგრძელო და შემდეგ ჩვენ **ბარიატინსკის** სადლეგრძელო
დავლიეთ და ურა შევძახეთ, დიდად მხიარულად იყო
კნიაზი; სწორე გითხრათ მეც გულით მეამა, ეს ასეთი
კაცია, რაც მისცენ ყველა შეშვენის. ამავე დროს **ზინო-**
ვიევსაც პოდპოლკოვნიკობა მიულოცეთ. შემდეგ ყველანი
თავ-თავის ბინაზე წავედით. იმ ღამეს **კონსტანტინე და-**
დიანი, **მიხეილ**, **სვიმონ თუმანოვი** და **ალექსანდრე და-**
დიანი ერთად ვიდექით, ვახშამი ძალიან მხიარულად გა-
ვატარეთ. სვიმონმა ბევრი გვაცინა. **ნოვოიურტი** ვაქე
ადგილას არის თერგის პირზედ გაღმა, ჩერვილიონის
სტანიცა არის პირდაპირ ერთ ვერსზე.

28 იანვარი. დღეს დილით გამოვსწიეთ და მახანიურტ-
ში მოვედით. თერგი მარცხნივ დავგრჩა. მახანიურტში
ციხე არის აშენებული და ორი როტა დგას, სუნეის პირ-
ზედ გაღმა პატარა სოფელი არის შერიგებულის ჩეჩნებისა;
თუმცა კნიაზს აზრი ჰქონდა იმავე დროს **კურინსკის უკ-**
რეპლენიეში მისვლისა, მაგრამ არ შეიძლებოდა, რადგა-
ნაც დიდი ბარგი ვექონდა და გვიან მოვიდნენ. სუნეაში
ცუდი გასასვლელი არის. იმ ღამეს, იქ დავგრჩით, ჩვენთ-
ვის დასადგომათ კაზარმა მოამზადეს, თუმცა სიმყარე
იყო, მაგრამ რა გაეწყობოდა; როგორც იყო გავათენეთ.

29-ს წამოვედით დილით კავალერია და სუბუქად ბარგი წამოიღეს, პეხოტა და ბარგი სუნჯას გამოღმა დაეყარეთ; იმ დღეს უცხო დარი დაგვიდგა, მარჯვნივ მხარეს ტყიანი მთა მოსდევს, მარცხნივ თვალ გადაუწვდენელი ტრიალი მინდორი და შორს ლინია მოსჩანს; ამ მინდორზედ ჯოგი და ჯოგი ირმისა დაეინახეთ, თუმცა ჩვენი მილიციონერი ჩაჩნები გამოუდგენ, მაგრამ სულაც ვერ მოსცხეს, როგორც იყო კურინსკში მოვედით, სადაც ბაკლანოვი თავისი ატრიალით დაგვხვდა, ბარიატინსკიმ ჯარი დაიარა და შემდგომ ციხეში შევედით; ეს ციხე გვერდობს ადგილას არის გაკეთებული და საძაგელი ტალახი სცოდნია; რის ვაი-ვაგლახით ვიშოვნეთ ერთი სალდათის ოთახი, სადაც მე მიხეილ და თუმანოვი დავბინავდით, ოხ, ამ ოთახის სიმყარე ეხლაც მახსოვს, მაგრამ კაცს ყველა საძაგლობა მოუთმენია, საღამოზედ ილიკო ჩოლაყაევი მოვიდა ჩვენთან მე დიდათ მიამა იმის ნახვა. უცხო ბიჭია.

30 იანვარი. დღეს დილით ოთხ საათზედ გამაღვიძეს; ატრიალი ორ კალონად გაჰყვეს; ერთი კალონა ბაკლანოვმა წაიყვანა კურინსკიდან მარცხნივ მხარეს მთაზედ ავიდა და იქიდან ზარბაზნის სროლა დაუწყო, სადაც მიჩივი აქვთ გამაგრებული, ორ საათს შემდეგ თითონ ბარიატინსკი მეორეს კალონით წამოვედით მარჯვნივ—კურინს—კილამ მოვბრუნდით, ერთს ტყიანს ლელეს შემოუდექით საშინელი წვრილმანი იყო აქეთ და იქით—შუაზედ კი,—ერთი ვიწრო გზა მიზღვედა სამი ვერსი ამ სახით ვიარეთ და შემდგომ გამოვედით ერთს ველიანს გორაზედ. ამ დღეს საღამომდის ამ ადგილას დავრჩით და ტყეს კათა დაუწყეს. საღამოზედ ისევ კურინსკში ჩავედით.

31 იანვარი. დღეს კურინსკიდან არსად წავსულვართ კალონა კი იყო ტყის საკაფად.

1 თებერვალი. დღეს პარაკლისი გადიხადეს 2, 3, 4, თებერვალს ჩვენ კურინსკში ვიყავით. კალონა კი ტყის საკათაგად დადიოდა. 5-თებერვალს კალონა ტყიდან დაბრუნდა თქვეს, ძალიან დიდი შავალები აქვთ გაკეთებულო.

6 თებერვალს ორ კალონად გაიყო ჯარი. ჯერ ბაკლანოვი წავიდა წინანდელსავე აღვილს და ზარბაზნების სროლა ასტეხა. კნიაზი და ჩვენ მეორეს კალონათი წამოვდით ისევ იმავე გზით და ამოვდით ხოებ შავდნაკის წვერზედ, სადაც არც ერთი თოფი არ გავარდნილა. აქედამ გადავხედეთ მთელს ჩაჩანს, ამ მთაზედ დავდექით ლაგირათ, მიჩივის ხეეს გაღმა იმათი ჯარი დგას და თითონ შამილაც იქ არის, სალამოზედ წყალზედ ჩავედით კავალერიით, სადაც თითო ოროლა სროლა გაიმართა; ორჯერ მეც ვესროლე.

7 თებერვალი. დღეს დაიწყეს ამ ტყის კაფა, გაღმიდამ ზარბაზანს გვესვრიან და ჩვენებიც აქედამ პასუხს აძლევენ.

8. დღესაც როგორათაც გუშინ ისე გაიარა დღემ შემთხვევა არა ყოფილა რა..

9 თებერვალი.—ტყეს მისდევენ, ჰკაფავენ ჩვენ სულ ურთს აღვილას ვდგევართ. ყოველ ღამე ზარბაზანს გვესვრიან და კარგა ახლო მოჰყავთ.

10 თებერვალი. დღესაც ბევრი შესანიშნავი არა ყოფილა რა.

11 თებერვალი. დღეს ბაკლანოვი და მთელი კავალერია ჩავედით ძირს მიჩივის ახლო მივედით ისინიც გაღმიდამ მოგვეგებენ ცხენებით. ჩვენ ზარბაზანის სროლა დაუწყეთ ისინიც გვესროდენ, მაგრამ ორის მხრიდანვე ტყუილი ბაქი ბუქი იყო. ისევ დავბრუნდით ყველანი—მშვიდობით ჩვენს ლაგირში.

12 თებერვალი. დღესაც ტყესა ჰკაფავენ ხამუშ ხამუშ ისვრიან ზარბაზანს. ღამე მოსვენება არ არის.

13, 14 15-ს თებერვალს —ამ სახეთ გავატარეთ.

17-ტი თებერვალი. დღეს აღრე ბაკლანოვი თავისის კავალერიით სამი ბატალიონი ვარანცოვის პოლკისა წავიდნენ მარცხნივ მხარეს, ბაკლანოვს ჰქონდა ბრძანება, რომ მიჩიკს უნდა გასულიყო ზევით ჩვენიდამ 8 ვერსზედ შიჩიკსა და გონარაუს შუა ერთი მინდორია—იმ მინდორზედ ჰქონდათ იმათ საფრები გაკეთებული, და აქ უნდა გამოსულიყო—ჩვენც აქედან ჩავედით ძირს თოთხმეტი ზარბაზანი სულ კარტეჩათ მიუშვეს ამ მიჩიკის პირს, და საათ ნახევარს თუ ორ საათს საშინელი ზარბაზნის გრგვინვა იდგა. ჩვენ მიველით იმ ადგილას, სადაც მიჩიკი და გონახაუ ერთდება ერთად. ამ დროს ბაკლანოვი იქილამ გამოჩნდა, რაკი დაინახეს იმათ ჩვენი ჯარი უკანიდამ მოქცეული რაც შეიძლებოდა ერთიანად მოკურცხლეს აქედანაც. ჩვენ ჩავეშვით ამ ხევში, მაგრამ ოხ რა საშინელი ხეგია. სიგანე ხევისა იქნება 10-საჟენი—სიმაღლეც 12-საჟენი ასე, რომ კაცს შეზარამს, რის ვაის ვავლახით ავედით მეორეს მხარეს, აქ მე ცხენი დამიგორდა ასვლაში, მე კი გადმომბტარი ვიყავ, და ისევ დავიჭირე—ცოტად ფეხზედ კი დამეცა. ჩვენმა კავალერიამ თხუთმეტი თუ ოცი კაცი დაჩეხა—სამი ბაირანი წაართვეს, რამდენიმე ცხენი, თოფები, და ხმლებიც დარჩათ ისინი ერთიანად გაიქცენ და ჩვენ ამ გამარჯვებით დავიჭირეთ მიჩიკი. გორდოლაური დავწვით დაბაჯიურთი. რამდენიმე ნაწილი ჩვენი პეხოტის აქ დააყენეს და ჩვენ ისევ ლაგირში დავბრუნდით გამარჯვებულნი. მაშინვე შამპანსკი გავვიხსნა კნიაზმა და გადავკარით ბარიატინსკის გამარჯვებისა. ამალამ ძალიან მოსვენებით ვგრძნობ ზარბაზნების სროლას გელარსაიდან კადრულობენ.

18 თებერვალი. დღესაც მოსვენებით ვართ მთელს დღეს ამ საღამოზე ერმოლოვი მოვიდა ვორონცოვიდან იმან გვითხრა ელენეს მოსვლა თავის ქალით.

19 თებერვალი. დღეს წავედით და იმათი ზავალები დაფხრიკეთ.

20 თებერვალი. ნიკო, მიხაკო და მე ჩირიურთისაკენ გავემგზავრებით, კურინსკიდან მერზედაუს ქვემოდან გავიარეთ იქიდან ხარაფიურტით მივედით. ხარაფიურტიდან ბათაიურტზედ გავიარეთ და კოსტეკში მივედით, სადაც ის ღამე იქ გავატარეთ, იქაურს პრისტავთან, რომელიც არის კოზლოვსკი. აი კაცი, რომლის ჭკუაც ბურტყლის წონას არ შეიწონს.

მეორე დღეს დილით ადრე ჩირიურთისკენ გავემგზავრებით სულაკს გავედით სურთანიურთზედ გავიარეთ და მივედით ჩირიურთში დრაგუნების შტაბ კვარტირაში, რომელიც ძვეს ზედ სულაკის პირზე იქ დავრჩით 3-მარტამდის, სადაც ეს დღეები ძალიან მსიარულად გავატარეთ.

ჩირურტიდან წამოვედით 3-მარტს ხარაფიურტში მოვედით, სადაც იმ ღამეს იქ დავრჩით, ხარაფიურტიდან არის კაბარდინსკის პოლკის შტაბ კვარტირა. ოთხს წამოვედით ბაშიურტზედ გამოვიარეთ და ტოსკიუჩიში მოვედით. აქ დგას ხასაი იმის გალავანს რკინის ალაყაფის კარები აბია. აქაურს პრისტავთან მოვედი გვარად ბალუევი არის ყიზლანელი.

წუთს შემდეგ კაცი მოვიდა კნიაზი გიბრძანებსო; მე მაშინვე წაველ შევედი კნიაზთან. კონსტანტინე დადიანი და ალექსანდრე ორბელიანი იქ ისხდენ. კნიაზი წამოდგა და მიბრძანა აი ეს ჯვარი მიიღე კარგი საქმისთვის და აფიცრობაზედაც წარგადგენო. გადამეხვია მაკოცა და თავისი ხელით დამკიდა ჯვარი. სწორე გითხრა მე ძალიან მიამა. ნომერი ჩემი ჯვარისა 90530.

(დღიური აქ წყდება)

3. აქოზიას გამოუქვეყნებელი მოგონება შეხვედრა.
 ლეონ ტოლსტოისთან.

მე, საერთოდ, შეგნებული მოწინააღმდეგე ვიყავი ომიანობისა, რომელსაც აწარმოებდა მოძალადე ხალხი სხვა ხალხის დაჩაგვრის და დამორჩილების მიზნით. სრულიად არ მინდოდა ეყოფილიყავი მიანაწილე ამ ბოროტმოქმედებისა.

ამას გარდა, მე არ შემეძლო მემსახურა და ერთგული ეყოფილიყავი იმპერიალისტურ რუსეთისა, მე არ შემეძლო მიმელო ფიცი რუსეთისადმი ერთგულებისა. ვინაიდან გადაწყვეტილი მქონდა არ წავსულიყავი „სალდათად“...

მინდოდა საზღვარგარეთ წასვლა, მაგრამ ეს ვერ მოვახერხე.

მშობლებმა იცოდენ ჩემი განზრახვა და ძლიერ სწუხდენ ამის გამო. ის იყო დაღვა შემოდგომა 1898 წლისა და მომითხოვეს „სალდათათ“.

უფროსმა ძმამ განაცხადა: მე წავალ პავლეს მაგიერათაო, მაგრამ იგი არ მიიღეს, თვითონ მე ნებაყოფლობით არ ვაპირებდი და არც წავედი. —

შემიპყრეს, წამიყვანეს და განაწესეს თბილისში მყოფ კავკასიის მესამე მსროლელთა ბატალიონში. — ბრძანებებს არ ვასრულებდი. ძლიერ ცუდათ მეპყრობოდენ. გადაწყვეტილი მქონდა გაქცევა და კიდევაც გავიქეცი. ვიმალებოდი ხან სამეგრელოში, ხან ბათომში. მინდოდა საზღვარგარეთ წასვლა, მაგრამ ამისთვის საჭირო არც ნივთიერი საშუალება მომეპოებოდა და არც დამხმარე კაცი.

— ვინეტიალე 1899 წლის შემოდგომამდე. ბოლოს გადავწყვიტე წავსულიყავი ომიანობის განთქმული მოწინააღმდეგე, ლეონ ტოლსტოისთან და მეამბნა მისთვის ჩემი მდგომარეობა.

1899 წლის ნოემბერში ოდესიდან მოსკოვამდე მიმავალ მატერებლით ჩავედი ქალაქ ტულაში. იქნებოდა დილის 9—10 საათი. მოვნახე წიგნის მაღაზია და ვიკითხე, თუ სად იყო ამ ქაზად ლეონ ტოლსტოი.

იქ მითხრეს, რომ იგი ეხლა არის თავის სოფელში, იასნაია პოლიანაშიო. ამის შემდეგ გამოვიკითხე გზა. ვიყიდე ორი გირვანქა პური, ნახევარი გირვანქა ძეხვი და გავწიე ფეხით იასნაია პოლიანასაკენ.

ჩაცმული კარგად ვიყავი, მხოლოდ პალტო არ მქონდა. ციოდა. მოთოვილი იყო ოთხ გოჯამდე. გავიარე რამდენიმე ვერსი და შევუდექი პურის ჭამას. შივედიოდი და თან ვჭამდი.

— შუადღის სამ საათზე უკვე ვიყავი ლეონ ტოლსტოის ფართო ეზოს კიშკართან.

აგურისაგან აშენებული ოთხკუთხოვანი დიდი სვეტები იდგა. მხოლოდ ზედ კიშკარი არ იყო ჩამოკიდებული.

შიგნით იყო ვრცელი ადგილი დიდრონი ხეებით. ეს ადგილი მოგაგონებდა კაცს მივიწყებულ, უპატრონო ქვეყანას. შორიდან უკვე მოჩანდა ორ-სართულიანი, თეთრად შელესილი ქვითკირის სახლი.

მივედი სახლთან, მორიდებულად დავაკაკუნე წინა კარებზე. არავინ გამომეხმაურა. შემოვუარე და მივედი ამ დიდი სახლის უკან მდგარ მეორე შენობასთან.

ამ შენობის წინა მხარეს ჰქონდა ორი განყოფილება. შივედი იმ განყოფილებაში, საიდანაც მომესმოდა ადამიანთა ლაპარაკი. იქ იყო რამდენიმე გლეხი და სოფლის ქალი. მკითხეს თუ რა მინდოდა. — მითხრეს: — მოიცადე, მალე მოვა აქ კაცი და ის ეტყვის შენ შესახებ ლეონ ნიკოლოზის ძესო. მართლა, ცოტა ხნის შემდეგ შემოვიდა კაცი. ზნდა ყოფილიყო მდივანი ლეონ ტოლსტოისა— უთხარი თუ ვინ ვიყავი და საიდან ვიყავი. მითხრა:—

„ამ უამად საქმე აქვს, კაცის მიღება არ შეუძლია. მოი-
თმინეთ კიდევ ცოტახანსო“.

— მეც ვუპასუხე — კარგი მეთქი.

კარები ფართოდ იყო გაღებული მეორე განყოფილე-
ბისაკენ და ყველაფერი ჩანდა, თუ რა ცხდებოდა იქ.

ეს იყო მშვენივრად მოწყობილი სამზარეულო. მზარეუ-
ლის საუკეთესო ფორმაში გამოწყობილი კაცი ამხადებდა
აქ საქმელებს. გამახსენდა პრინც მიურატის სამზარეულო
და მზარეული ზუგდიდში.

გაიარა რამდენიმე ხანმა და პირველ განყოფილებაში
მდგარ უბრალო მაგიდაზე გააწყვეს: — შავი პური, დაძმა-
რებული კიტრები, მოხარშული კართოფილი, მარილი, კვასი
და რალაც წყალწყალა შეჭამანი. უთხრეს აქ მყოფი მუშა
ქალებს და რამდენიმე გლებს ესადილნათ. მუშა ქალებმა
მიმიპატიყეს, მაგრამ მე უარი განვაცხადე. ავიღე ერთი
კიტრი და შევჭამე. —

გაიარა ორმა საათმა. სამზარეულოდან დაიწყეს ძვირ-
ფასი საქმელების გატანა. ჩემ შეკითხვაზე — თუ ვისთვის
იყო დამხადებული ეს ძვირფასი საქმელები, მიპასუხეს,
რომ ეს საქმელები მხადდება ლეონ ნიკოლაევიჩის ცოლ-
შვილისათვის. თვითონ ლეონ ნიკოლაევიჩი ამ საქმელებს
არ სჭამსო. მისთვის ამხადებენ უბრალო საქმელებსაო.

— გაიარა კიდევ საათზე მეტმა. უკვე ღამდებოდა. და
ის იყო მოვიდა კაცი და მითხრა: — მობრძანდითო. წამიძღვა
ის კაცი და გავემართეთ სახლის უკან კარებისაკენ. კარებ-
თან შეგვხვდა თვითონ ლეონ ნიკოლაევიჩი და მიმიპატიყა
თავის კაბინეტში, რომელიც ყოფილა მოთავსებული ქვედა
სართულში. შევედი კაბინეტში და ღამთა'აც მოუკიდეს.

მიმიპატიყა დასაჯდომად და დაჯდა თვითონაც. დაჯ-
ჯექი. ჩემ პირდაპირ, ტოლსტოის ზურგის უკან კედელზე
ჩამოკიდებული იყო ხელის ხერხი. ეს ძლიერ მეუცხოვა
და ამან ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე.

იმ სცენის სისწორით გადასაცემად, რომელსაც ქონდა აღვილი ჩემ და ტოლსტოის შორის, მე საქიროთ მიმაჩნია სიტყვა-სიტყვით მოვიყვანო ის დიალოგი, რომელიც განმართა ჩვენ შორის:

ლ. ნ. რით შემძლია გემსახუროთ.—

მე: ძე ვარ ქართველი. დიდხანია დაინტერესებული ვარ თქვენითა. საგანგებოთ წამოვედი საქართველოდან, რომ პირადად მენახეთ და მეთქვა თქვენთვის ჩემი მდგომარეობა.

ლ. ნ. თქვენ წაკითხული გაქვთ თუ არა ჩემი წიგნები?—

მე: დიას. წაკითხული მაქვს, მაგრამ არა ყველა.

ლ. ნ. წაკითხეთ, ყველა და მეც იქ მნახავთ.

მე: —ეს—სწორია, მაგრამ თქვენს პიროვნებას აქვს ჩემთვის დიდი მნიშვნელობა და ამიტომაც, რომ შეგაწუხებთ. (აქ მე მინდოდა სიტყვის გაგრძელება, და ჩემი მდგომარეობის გადაშლა, მაგრამ შემიწყვიტა სიტყვა და თქვა:)

ლ. ნ. სად გაათევთ დღეს თქვენ ლამეს.—

მე: (ძლიერ განცვიფრებული ამ მოულოდნელობით)

— მე ეს არ ვიცი.

ლ. ნ. ეს სახლი მე არ მეკუთვნის — (მე იმ წუთში ავდექი და გავემართე წინა კარებისაკენ).

ლ. ნ. თქვენ სად აპირებთ წასვლას.—

მე — (ცივად) მე წავალ გლეხებთან.

ლ. ნ. ბაშფორთი გაქვთ?—

მე: (ისევ ცივად) არა, ბაშფორთი არა მაქვს.—

ლ. ნ. გლეხები შენ არ შეგიშვებენ.

მე (ისევ ცივად) მე წავალ ტულაში. (მიუჯახლოვდი კარებს)

ლ. ნ. განა თქვენ ტულიდან ფეხით მოხვედით.—

მე: (ისევ ცივად) დიას. ფეხით მოვედი ტულიდან. (და ის ის იყო უკვე გამოვალე კარი).

ლ. ნ. ტყუილად გარჯილხართ. აქ ახლოს მცირე სა-
დგურია. ამასობაში მე უკვე გამოველ გარეთ.

ლენონ ტოლსტოი გამომყვა და მითხრა:— „მიყურეთ“
— არ მინდოდა პირის მობრუნება, მაგრამ ეს მეტის მეტი
იქნება მეთქი და მოვიხედე. — ხელი გაიშვირა ერთი მიმა-
რათულებით და თქვა: — აი, წახვალთ ამ მიმართულებით,
და ეს გზა მიგიყვანთ მცირე სადგური კოზოლოვკამდე“.
გამოვსწიე.

იქითობას, ჭიშკართან მდგარ, ერთერთი დიდი ხის
ფულუროში შევდევე ქალაღში გახვეული პური და ძხვი.

— დიდხანს ვეძებე ესენი, მაგრამ ვეღარ ვიპოვნე, —
მშიოდა. მივდივარ. — თან მეცინება, თან ვბრაზდები და
თანაც ვფიქრობ: — აბა, რამ შეაშინა ეს ერთადერთი,
ძლიერ მსხვილი და ყველაზე უშიშარი რუსი მეთქი.

მოვედი კაზლოვკაში. პურის ყიდვა მინდოდა, მა-
გრამ ვერ ვიპოვნე. სადგურზე იყო თუთხმეტამდე სო-
ფლელი ერთ ქალს ჰქონდა რაღაც „ლეპეშკა მაკა“.
ვიყიდე ხუთი ცალი შაურად. ორი შევჭამე. არ მომეწონა
და სამი გადავაგდე.

ცოტა ხნის შემდეგ მოვიდა ორი ჟანდარმი, დაიწყეს
თვალიერება სადგურისა და ადამიანებისა. მე განვირჩე-
ოდი ყველასაგან ყოველისფრით. პალტო არ მქონდა, თო-
რემ ისე კარგად ვიყავი ჩაცმული. კარგი მაუდის ტუყურკა
და შარვალი. კარგი შავი შლაპა. მოკლე წვერულვაში და
გრძელი თმები.

ჟანდარმებმა განსაკუთრებული ყურადღებით დაიწყეს
ჩემი თვალიერება. ვიფიქრე: — ესენი უეჭველად შემამოხვე-
ვენ ფათერაკს მეოქი, და გამოველ სადგურის დარბაზიდან.

ვითომდა გავისეირნე ტულის მიმართულებით. ჟანდა-
რმები თვალყურს მადევნებდნენ. სეირნობიდან გადაველი
სიარულზე. — სიარულიდან აჩქარებული და ძლიერ ჩქარი
სიარულზე და გავწიე ტულისაკენ. —

ღამეა. — ყინავს, ღიანდაგის იქით აქეთ ორივე მხარეზე დაუსრულებელი ტყეებია. ხანდისხან მახსენდებიან რუსეთული მგლები, მაგრამ გული იმედიანად მაქვს და არ მეშინია. შორშორ მანძილზე მხედებიან დიდ შენობიანი ადგილები. მივდივარ ძლიერ ჩქარი ნაბიჯებით და შეუჩერებლად. ბოლოს ის იყო შორიდან გამოჩნდნენ ხშირი სანთლები. ეს ტულა არის და ტულის სანთლები. — მოდის ჩემ პირდაპირ ვილაცა. მომიახლოვდა ოცდაათ ნაბიჯამდე და დამიძახა. — სტოი. — გაფჩერდი. მომიახლოვდა ახლო და მკითხა.

— საიდან. —

— კაზლოვკიდან.

— პირველათ ხართ აქა. —

— დიახ პირველათ.

— მადლობა შესწირე ღმერთსა.

— რისთვის.

— იმისთვის, რომ ერთი შაურისათვის გამოგჭრიან ყელს და მაშინ უკანასკნელად იქნები აქა.

— იცოდე ძეო. არაფითარ შემთხვევაში არ იარო აქ ღამით მარტო.

მე უთხარი: დიდათ მადლობელი ვარ ამ დარბაზებისათვის და სამაგიეროთ გისურვებ ყოველივე სიკეთეს.

ამ შემთხვევამ ფართეთ ამიხსნა მნიშვნელობა იმ ერთი უცნაური მოვლენისა, რომელსაც ქონდა ადგილი რუსეთში რკინის გზის სადგურებზე. ყოველგან იყო გაკრული დიდი ისოებით დაწერილი განცხადებები:

— გაუფრთხილდით ქურდებს.

მეორე დღით მოსკოვში ვიყავი.

დ. ტ. ლ. ს. ბ. მ. ი.

(ნ. ნაკაშიძის მოგონება¹)

1897 წ. ერთ შემოდგომის დილას უცებ გაიფსო ჩვენი ეზო და აივანი პოლიციელებით.

— ნაკაშიძის ბინა აქ არის?—იკითხა ბოქაულმა.

აქ არის, მაგრამ თვითონ ნაკაშიძე არ არის სახლში—
ვუთხარი მე.

ბოქაულმა პოლიციელები დასტოვა ჩვენ აივანზეც და ეზოშიც, მხოლოდ ჩვენი კარების პირდაპირ დააყენა უბნის ზედამხედველი და თვითონ წავიდა.

სამი კვირით წინ ამ შემთხვევამდის ჩვენთან ტფილისში ჩამოვიდა ინგლისელი სინჯონი, ყოფილი ოფიცერი, რომელმაც მაშინ ქართლის სოფლებში შეხიზნულ დუხობორებს ჩამოუტანა თანამგრძნობებს შორის შეკრებილი ფული.

სინჯონი პირველად მოსკოვში ლ. ტოლსტოისთან იყო და მისი წერილი ჩამოუტანა ჩემ მეუღლეს ილიას; სთხოვდა, დაეხმარეთ სინჯონს, რადგანაც რუსული არ იცის და თქვენ ინგლისური იცითო. სინჯონი და ილიკო ორივენი წავიდნენ ქართლის სოფლებში, სინჯონი დარჩა დუხობორებს შორის ორი კვირა—იმათი ცხოვრებისა და რელიგიური შეხედულებების გასაცნობად, ილიკო კი უფრო ადრე დაბრუნდა.

სწორედ იმ დილით, რა დღესაც პოლიციელები თავს დაგვესხენ, უნდა ჩამოსულიყო ტფილისში სინჯონი. ილიკო წავიდა სადგურზე მის შესახვედრად.

¹ წინო ნაკაშიძის მოგონება იხეკლება შემოკლებით.

სადილობამ მოაღწია სინჯონი და ილიკო დაბრუნდნენ. მოვიდა ბოქაული და ორივეს გამოუცხადა, რომ სალამოს 7 საათზე პოლიცემისტერთან გამოცხადებულიყვნენ. ერთი პოლიციელი დასტოვა და წავიდა.

სალამოზე პოლიცემისტერი მასტიკვი ყვირილით შეხვდა ორივეს, ღელავდა და დარბოდა თურმე ოთახში. ინგლისელი სინჯონი ძალზე გაკვირვებული იყო და უთხრა თარჯიმანს: რაზე ღელავს და ყვირის ეს საპატოო მოხუცი, ეს მავნებელია მისი ხნოვანებისათვის, დაბრძანდეს და ისე გვითხრასო.

მასტიკვიმ ორივეს გამოუცხადა დაუყონებლივ გასულიყვნენ ტფილისიდან: სინჯონი თავის ქვეყანაში ხოლო ნაკაშიძე ამიერ კავკასიის ფარგლებიდან. ილიკო რამოდენიმე დღის შემდეგ იძულებული იყო გასულიყო ტფილისიდან. ერთი თუ ორი დღის შემდეგ მომწერა მოსკოვიდან, რომ ლეფ ტოლსტოის დახმარებით მოვეწყვე მოსკოვში სამსახურში და ჩამოდიეთო.

1898 წელს თებერვალში ჩვენ ე. ი. მე და ჩემი პატარა ბავში ჩავედით მოსკოვში.

გზაში სიხარულით ვოცნებობდი, რომ ვნახავდი ტოლსტოის, მაგრამ როდესაც ჩავედი მოსკოვში გამბედაობამ მიმტყუნა: როგორ უნდა ვჩვენებოდი და რა უნდა მეთქვა უდიდესი მწერლისა და მოაზროვნისათვის.

გაზაფხულზე ტოლსტოი იასნაია პოლიანაში წავიდა. გავიცანი ტოლსტოის მეგობრები „ტოლსტოველები“, როგორც ეძახდნენ ტოლსტოის მეგობრებს, რაც მათ ყოველთვის სწყინდათ; ისინი ამბობდნენ: ჩვენ სექტანტები არ ვართ, რომ რამე სახელწოდება მივიღოთო.

მართლაც „ტოლსტოველებს“ არავითარი ორგანიზაცია და წესდება არ ჰქონდათ და არავითარი დადგენილება არ გამოჰქონდათ საერთო მოქმედების შესახებ.

შემოდგომაზე ტოლსტოი და მისი ოჯახი ჩამოვიდა მოსკოვში და გადაწყვიტე მენახა ეს დიდი ადამიანი. მეგობრები და ილიკოც იცინოდენ, როდესაც გამოვთქვამდი ჩემს შიშს, რომ ამ დიდი ადამიანის დანახვა მე ისედაც პატარას, კიდევ უფრო დამაპატარავებს და შეიძლება ავტირდე მეთქი. მე მიყვარდა ტოლსტოი, როგორც „ომისა და ზავის“ „ახა კარენინას“, „ბავშობა და სიყრმის“ და სხვა ნაწერების ავტორი, მაგრამ მე მეშინოდა მისი ფილოსოფიური მოძღვრების. ტოლსტოის მეგობრები მეუბნებოდენ, რომ ტოლსტოიმ უარჰყო თავისი მხატვრული მწერლობა და ახლა მთელ თავის ყურადღებას რელიგიურ საკითხებს აქცევსო. იმათ მოსწონდათ, უყვარდათ ტოლსტოი ფილოსოფოსი, და მე ვშიშობდი ჩემი აზრის გამოთქმას. ამ გვარი ფიქრებით გავემართე ილიკოსთან ერთად „ხამოვნიკში“.

სალამოს ჯერ კიდევ სინათლე იყო, როდესაც შევედი ტოლსტოის ხის ფიცრებით შემოფარგლულ დიდ ეზოში და დავინახე ძველი ორ სართულიანი ხის სახლი, ზედ მიშენებული ნაწილებით. მე როგორღაც შეღავათი ვიგრძენი მიშენებული სახლის უბრალოების დანახვაზე.

შევედით დერეფანში, დერეფნიდან ილიკო ზევით ავიდა, მე შემიყვანეს ტოლსტოის მეუღლის, **სოფიო ანდრიას ასულის** ოთახში. ერთ წუთს კარებში შევჩერდი. ს. ა. იჯდა მაგიდასთან რაღაც ხელსაქმით. უცებ ადგა და სწრაფი ნაბიჯით მომიახლოვდა, ისე ახლოს დამიდგაწინ, რომ გამიკვირდა, შემდეგ დავრწმუნდი, რომ ასეთი ჩვეულება ჰქონდა, გამომიწოდა ხელი და მითხრა:

— კნეინა ნაკაშიძე? მობრძანდით, მობრძანდით — დაძსვა თავის გვერდით მაგიდასთან და განაგრძო — ლიოვიჩკა ჯერ არ გამოსულა ჩემთან დაჯექით; მე მიხდოდა თქვენი ნახვა. თქვენ იცნობთ ჩემ შვილს ანდრიუშას?

არა?—ერთად ერთი ღირსება მისი ის არის, რომ ლევ ტოლსტოის შვილია, დიდი ცნობილი მწერლის, სხვა არავითარი ღირსება მას არა აქვს, არც ჭკუა, არც სილამაზე და მიკვირს რისთვის უყვართ ასე ქალებს. მე ვსდუმდი.

— თქვენ იცნობთ კნიაჟნა ელენე გურიელს?—მკითხა მან თავისებური აჩქარებით.—როგორი ქალია? ლამაზია?

— ამბობთ ლამაზი და საუცხოვოა და მერე რა ჰპოვია ლამაზმა და საუცხოვო მშვენიერმა ქალმა ჩემ შვილში, რომ იმის გულისათვის თავს იკლავდა? კარგი რომ არ მოკვდა. თქვენ წარმოიდგინეთ, ანდრიუშა ისეთი ქარაფშუტაა—იქ რომ კნიაჟნა გურიელს გაუკეთა წინადადება, აქ ჩამოვიდა და ორი კვირა არ გასულა ო. კ. დიტერიქს გაუკეთა წინადადება და იმას ირთავს ცოლად. ახლა საქართველოდან სწერენ ანდრიუშას გურიელის ნათესაებში, ჩამოდიო, მაგრამ მე არაფრის გულისათვის არ გაუშვებ.

— რატომ?—შევეკითხე მე.

— იქ მოკლავენ ჩემ შვილს და უნდა გითხრათ მართალი, რომ ჩვენ ქართველები არ მოგვწონს. ჩემი რძალი ფატი ერისთავი, ჩემი ძმა ბერსის ცოლი, ქართველი იყო და რა სიკეთე ვნახეთ იმისაგან.

მე მეწყინა ეს თქმა და ვკითხე.

— ლევ ნიკოლოზის-ძეც ასე ფიქრობს მეთქი?

— ლიოვიჩკა—წარმოსთქვა მან უკმაყოფილოდ,—ლიოვიჩკა რა? რა უნდა იფიქროს. ლიოვიჩკა ოდესღაც მართლა იყო დიდი მწერალი ჭკვიანი, დასწერა ისეთი წიგნები როგორც „ომი და ზავი“, „ანა კარენინა“ და სხვ. მაგრამ ახლა კი რაღა არის. აიღეთ თქვენ ახლანდელი მისი მწერლობა, ისეთი წიგნი დასწერა „აღდგომა“, რომ ღმერთმა დაითაროს, ჩემმა უმცროსმა ქალმა საშამ ის წაიკითხოს, მე ვუმაღავ და არ ვაძლევ წასაკითხავად. თქვენ წაიკითხეთ, მოგწონთ „აღდგომა“,—მკითხა მან უცებ.

— ძალიან,—გუთხარი მე,—რა არის იქ ისეთი, რომ თქვენ ქალს...—მან აღარ დამამთავრებია.

— კატუშა მასლოვას ცხოვრების აღწერის წაკითხვა, მეძავეი ქალის შესახებ არ არის მავნებელი ბავშვისათვის?

მოსამსახურე შემოვიდა და თქვა, რომ ლევ ნიკოლოზის-ძე ტატიანა ლევის ასულის ოთახშიაო.

— თქვენ უთუოდ ლიოვიჩკას ნახვა გეჩქარებათ, თუ გნებავთ წაბძანდით,—მითხრა მან.

მძიმე სულიერი განწყობილებით გავემართე.

მივდიოდი კიბეებზე და ვფიქრობდი, ვნახავ ახლა გენიალურ მწერალს, მაღალ, დიდ-წვერიან მკაცრ ფილოსოფოსს, შიში და მოკრძალება ტრიალებდა ჩემ გულში.

ოთახში რამოდენიმე კაცი იჯდა, ილიკოც იქ იყო, შევედი და დავიწყე თვალებით ტოლსტოის ძებნა. წამოდგა შუა ტახის გამხდარი, მოძრავი მოხუცი, მომეგება, ხელი ჩამომართვა, დამაცქერდა თავის ნაცრისფერი წვრილი ღრმა გაცინებული თვალებით. არა ის არ ჰგავდა იმ მკაცრ აღამიანს, როგორც მე მყავდა წარმოდგენილი.

— თქვენ უთუოდ ნინო ხართ,—მითხრა მან. იქ მყოფთ ყველას გაეცინა, გაუვირდათ, რომ გამოიცნო ჩემი სახელი.

— ქართველ ქალებს ხომ უმეტესობას ნინო ჰქვია,— თქვა მან და დამსვა სავარძელში.

შეხვედრა ისე უბრალო და ყველაფერი ისეთი კეთილი გულით იყო წარმოთქმული, რომ რაღაც ნათესაური განწყობილება ვიგრძენი და შეც ვაგუცინე, ვიგრძენი, რომ ამ დიდი ბუნების აღამიანის თვისება სწორედ უბრალოებაში იყო. თანაგრძნობით გამომკითხა:

— როგორ ხართ, როგორ მოგეწონათ აქაურობა, მოგწყვიტეს მშობლიურ მზეს... მე ხომ არ მემდღურით, რომ ილია პეტრეს-ძე გადმოასახლეს. ახლა რას აპირობთ..?

პატარამ როგორ გადაიტანა მგზავრობა? პასუხი მომის-
მინა დიდი ყურადღებით.

— მაშ არ მემღვრით? მე ძალიან მიყვარს ილია პეტ-
რეს-ძე მე კი არა ყველას. მან ბევრი რამ გვიამბო ღუ-
ხობორების შესახებ. თქვენ იცნობთ ღუხობორებს, იმათ
ქალებს: როგორ შთაბეჭდილებას ახდენენ. მართალია,
რომ ბავშვები თავისი და სხვისი ყველას ერთნაირად
უყვარსთ? ილია პეტრეს-ძე ამბობს, რომ ვერ შეატყობ
რომელია თავის ბავში და რომელი სხვისიო.

— მერე თქვენ არ დაუჯერეთ ილიკოს?— ვუთხარი მე.

— როგორ არა, მაგრამ კარგი რამის მოსმენა ბევრ-
ჯერაც შეიძლება, გაიცინა მან.

შემდეგ ლაპარაკი გადავიდა ღუხობორების ცხოვრე-
ბის შესახებ.

მოვიდა ი. ი. გორბუნოვი, გამომცემლობა „პოსრედ-
ნიკის“ ხელმძღვანელი, ლაპარაკი გადავიდა პრესაზე.

ყველა მიიწვიეს სასადილო ოთახში ჩაიზე. ჩვენ არ
დავრჩით. ტოლსტოიმ გამოგვაცილა კარამდის და მკითხა:

— თქვენ იცნობთ ელ. გურიელს. ძალიან მინდოდა იმის
შესახებ მელაპარაკა თქვენთან. ამ დღეებში შემოვალ და
იქნება როგორმე მოვახერხოთ ანდრიუშას მიერ გაფუ-
ჭებული საქმის გამოკვთება.

რამდენიმე დღის შემდეგ მოვიდა ჩვენთან ანდრია
ტოლსტოი, ანდრიას მე არ ვიცნობდი, იმის შემდეგ
ალარც მინახავს; ძალიან გამაკვირა იმის შეშინებულმა,
უშინაარსო სახემ.

— რა საწყენია, რომ ილია პეტრეს-ძე არ არის სახ-
ლში,— მითხრა მან.— ალარ ვიცი რა ვქნა. თქვენ ხომ
გაიგეთ ჩემი ამბავი? მე მეგონა მაშინ მიყვარდა კნიაჟნა,
მაგრამ დავრწმუნდი, რომ მე ახლანდელი ჩემი საცოლ
მიყვარს. ახლა კი ქართველები მე მომკლავენ.

მე ვუთხარი: რომ ქართველები არ მოგკლავენ, მაგრამ ასე არ უნდა მოქცეულიყავით მეთქი.

— მართალია, მაგრამ რაშექნა როდესაც ასე მეგონა, რომ მთყვარს. მამაჩემიც ასე მეუბნება, არ მოგკლავნო. მირჩია, რომ წავიდე ყველაფერი აუხსნა ელ. გურიელს, კარგი ქალია, გაიგებს ყველაფერს და გაპატიებსო, მაგრამ ვერ ვბედავ. ქართველები ისეთი ფიცხები არიან... აჰ, არა, არ შემძლია წასვლა. ილია პეტრეს-ძეს ძალიან ვთხოვ დამეხმაროს ამ საქმეში.

რამდენიმე დღის შემდეგ სალამოს შემოვიდა თვითონ ლევ ტოლსტოი. მე ისიც იყო ბავშვი დავაწვინე დასაძინებლად, ვცხოვრობდით „ოსტოჟენკაზე“. ჩვენ ძალიან გაგვეხარდა მისი მოსვლა და მე ვუთხარი ბავშვს:

— აი მაკა, ძია ლევ ნიკოლოზის-ძე მოვიდა. აბა შეხედე მეთქი. ლევ ნიკოლოზის-ძეს ძალიან გაუკვირდა, რომ ასეთი პატარა ბავში ქართულად ლაპარაკობს. თქვე, რომ ქართული ლაპარაკი იშვიათად გაუგონია და უცნაურად ისმინებო.

— თქვენ წარმოიდგინეთ, ილია პეტრეს-ძე! თქვენი მეუღლე ახლა აქ ქალთა უმაღლეს კურსებზე დადის, უმაღლეს განათლებას ღებულობს და მე კი მეგონა, რომ ქართველი ქალები ჩადრებით იარებოდნენ. საქართველოს ამბავი ახლოს მე ჩვენი ალექსანდრე ნიკიფორეს-ძე **ლუიზიანის** ახალგაზრდა მეგობრისაგან **ვ. ლამბაშიძისა** და **აღ. დიასამიძისაგან** გავიგე. უძველესი კულტურის მქონე ხალხი ყოფილან ქართველები და მე კი ჩემს საქართველოში ყოფნის დროს საქმაოდ არ დავინტერესებულვარ გამეცნო ქართველი ხალხი.

ილიკოს ყოველთვის თან დაჰქონდა ჯიბით „ვეფხისტყაოსნის“ პატარა გამოცემა, მაშინვე ამოიღო ჯიბიდან, წაუკითხა და გადაუთარგმნა ზოგიერთი ადგილები. „ვაჰ სოფელო რაშიგან ხარ“.. ტოლსტოი დიდი ყურადღებით

დსმენდა. მოეწონა: „მაგრამ ლმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგნით განაწირსა“ — მოეწონა. აგრეთვე „მიეც საჭურჭლე გლახაკთა, ათავისუფლე მონები“. რაც შეეხება „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია“, მან თქვა: რასაკვირველია ღვთის წინაშე, ყველა ერთია ქალიც და მამაკაციც, რომლებიც უნდა ვმსახურებოდენ ღვთიური კანონიერების შესრულებასო, მხოლოდ არ მესმის რისთვის ცდილობენ ქალები გახდენ პოლიციელებად, მსაჯულებად და ჯარისკაცებად, რა საჭიროა ამნაირ თანასწორუფლებიანობა, როდესაც ამ უფლებებზე თვითონ მამაკაცებმაც უნდა აიღონ ხელიო.

„ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული ღირსების შესახებ, რომელზედაც ილიკომ აღტაცებით ილაპარაკა, ტოლსტოიმ სთქვა:

— ოდესმე შემდეგ, თუ მოვასწარი, ილია პეტრეს-ძეგ. ახლაკი ბევრი რამ დამრჩა სათქმელი, ისეთი, რაც უსათუოდ უნდა ვთქვაო, და ამისთანა ცდუნებებისაგან, როგორც მხატვრული მწერლობის საკითხებია თავი უნდა შევიკავო. იმ დროს ტოლსტოი ღუხობორების საქმით იყო დაინტერესებული, დიდ მიწერ-მოწერას აწარმოებდა (ღუხობორებთან) მეგობრებ — ნაცნობებთან. ამავე დროს სწერდა „ჰაჯი მურატს“ და ფიქრობდა „Отец Сергий“-ს დასრულებასაც.

ტოლსტოი ძალიან სწუხდა ამ სალამოს და ამბობდა:

— ჩემი შვილი ანდრიუშა სუსტი ხასიათის კაცია, არავითარი ლავამი არა აქვს ამოდებული. ამგვარი ხალხი ბატონურ, უქმ ცხოვრებას ატარებენ. ჰამენ ტკბილ საქმელებს, სძინავთ რამდენიც უნდათ და არ იციან რას მოახმარონ ენერგია. მათ ჰგონიათ მთელი ქვეყანა მათთვის არის გაჩენილი, ქალები, ცხენები, ღვინო, ბანქო და რასაკვირველია, ყოველნაირი дур лезет в голову და სხვის ბედნიერებას და უბედურებას არა-რად დაგიდევნო.

ჩვენთან შემოვიდა ს. დ. დიმიტრიევი ჰენრი ჯორჯის მთარგმნელი და პოპულიარიზატორი. ნიკოლაევი სწორედ იმ დროს თარგმნიდა „Progress и Бедность“-ს, რომელსაც ტოლსტოი დიდად აფასებდა და ძალიან გაეხარდა, როდესაც გაიგო, რომ უკანასკნელ თავებს თარგმნიდა.

ჰენრი ჯორჯის ყველა ნაწარმოები უნდა გადათარგმნოს სთქვა ტოლსტოიმ, — აი, ილია პეტრეს-ძეც, გადაუღებელი საქმე თქვენთვის. ჰენრი ჯორჯი უსათუოდ სწყვეტს თანაშემდროვე გარემოებაში მიწის საკითხს. ჰენრი ჯორჯი უნდა გადათარგმნოს ყველა ენაზე, ყველა ხალხისათვის და გადათარგმნეთ ქართულად.

ტოლსტოი წავიდა. ილიკო და ნიკოლაევი გაჰყვნენ გასაცხილებლად.

ილიკო სამსახურის გამო ისე ხშირად ვერ დადიოდა ტოლსტოისთან, მაგრამ მაინც, როგორც კი მოიხვლებდა დროს მიდიოდა, მე კი მხოლოდ რამდენიმე კვირის შემდეგ წვევდი. ჩვენთან წამოვიდა ერთი ქარხნის მუშა ბულაზოვი, რომელიც დიდი თაყვანისმცემელი იყო ტოლსტოის, ვეგეტერიანელი, ტოლსტოის ნახვა ენატრებოდა და მარტო წასვლა ვერ გაეებდა.

მივედით თუ არა პირდაპირ ზევიტა სართულში ავ-ვიყვანეს, შევედით პატარა სასტუმროში, იქიდან დიდ სასადილო ოთახში. მე ძალიან გამოაცა ამ ოთახის სი-ცარიელებ. დიდი სასადილო მაგიდისა და როიალის გარ-და ძალიან ცოტა ავეჯი იყო, თუ სკამებს არ ჩავთვლით. ლევ ნიკოლოზის-ძე და რამდენიმე მისი მეგობარი, ა. ნ. დუნაევი, ი. ი. გორბუნიოვი, მუსიკოსი გოლდენვეიზერი და სხვები, ისხდნენ მაგიდასთან და მზიარულად ლაპა-რაკობდნენ ჩეხოვის შესახებ.

ტოლსტოიმ ამ საღამოს პირველად ნახა ბულაზოვი და ვამოჰკითხა ქარხნის მუშების ყოფა-ცხოვრების შესა-

ხებ. ბულაზოვმა უამბო, როგორ ცხოვრობენ ქარხანასთან საერთო საცხოვრებელში მუშები, ოჯახიანი ცალკე და მარტოხელები. მუშებს ნარები აქვთ, ცოლ-ქმარი თავის შვილებიანად ერთ ლოჯინში წვებიან. განსაკუთრებით ქარხანაში ახალგაზრდა ქალების მდგომარეობაა აუტანელიო. ტოლსტოი დიდი ყურადღებით უსმენდა ბულაზოვს თავის ქნევით.

— ყველა ასე ამბობს ქარხნების შესახებ,—სთქვა ტოლსტოიმ: მთავრობისათვის, რასაკვირველია, ხელსაყრელია მუშები ჰყავდეს ამ მდგომარეობაში შიშის ქვეშ. აი ჩვენ გვერდით პარტიუმერიის ფაბრიკის მუშებიც ამ მდგომარეობაში არიან. არავის არა აქვს ნება შევიდეს შიგნით და დაელაპარაკოს მუშებს. არა, ხსნა უსათუოდ გლენობაშია და სწორედ ღვთის მაძიებელ გლენობაში, სექტანტებში,—სთქვა მან და ლაპარაკი ისევ სექტანტებზე გადავიდა. აღარ მახსოვს ვიღაცამ სთქვა, რომ ნალჩიკიდან მოუფიდა სკოროხოლოვის წერილი. **სკოროხოლოვი** და **გიორგი დადიანი** ორივე ტოლსტოის თანამოზიარენი იყვნენ. პოლკოვნიკი გიორგი დადიანი ნამესტნიკის ადიუტანტი იყო. ტოლსტოის და მისი მეგობრის დ. ხილკოვის გავლენით მიატოვა სამხედრო სამსახური და ახლა ცოლშვილიანად ცხოვრობდა ჩრდილო კავკასიაში—სკოროხოლოვთან ერთად, როგორც უბრალო გლენი.

ილიკომ ლ. ნ.-ს უამბო დადიანის შესახებ, როგორ ცხოვრობდა კიკეთში საქართველოში გადმოსახლებული დ. ხილკოვი და გ. დადიანბ თავიანთი ოჯახებით.

გ. დადიანი შე გავიცანი, როდესაც უკვე ტოლსტოის თანამოზიარე იყო. ჩვენს ოჯახში დადიოდა და ყველას უკვირდა ბრწყინვალე ოფიცერი, რომელიც ნამესტნიკის ბალებზე და საღამოებზე ისე მხიარულად ატარებდა დროს, როგორ გადაიქცა უბრალო გლენად. ერთხელ მან იუმორისტულად გვიამბო, როგორ სცემენ პატივს არა

ადამიანს, არამედ მის პასპორტს. ერთხელ, რომელიღაც სადგურზე, როდესაც გიორგი ვაგონში აპირებდა შესვლას, თურმე არ შეუშვეს, უთხრეს, რომ შენისთანა ტყაპუჭიანი ხალხისათვის სულ უკანა ვაგონშია და იქ წადიო. გიორგი ამბობდა, რომ მე არ დავუთმე და მაინც დავაპირე შესვლაო. იძულებული გახდენ ჟანდარმისთვის დაეძახათო. ჟანდარმმა კისერში წამავლო ხელიო და მიმართვედაო. უთხარი თავი დამანებე, თორემ შენთვის არ ივარგებს მეთქი. რომ არაფერი გამივიდა, მაშინ განზე გავიხმე ჟანდარმი, ამოვიღე ჩემი პასპორტი და ვაჩვენე. წაიკითხა თუ არა, დავარდა ძირს, დაიჩოქა და მევედრებოდა—მაპატიე თქვენო ბრწყინვალეზავ, მაპატიეო, ძლივს ავაყენე.

— დადინი არ მინახავს,—თქვა ტოლსტოიმ—ძალიან კი მინდა მისი ნახვა, თუ მოვასწარი უსათუოდ წავალ კავკასიაში და ვინახულებ. შემდეგ ლაპარაკი გადავიდა კრინიცის კომუნაზე და თორმეტ საათამდის აღარ შეწყვეტილა. 12 საათზე ტოლსტოი ადგა. ყველანი გამოვემშვიდობეთ.

სოფიო ანდრიას ასული და ეკ. ადოლფის ასული მეგობრები იყვნენ და როდესაც შეიკრიბებოდნენ თავიანთ ქმრების საყვედურებს ლაპარაკობდნენ. ერთ ამგვარ ლაპარაკს შევესწარი ღუნაევის ოჯახში. ღუნაევის ცოლი შესწიოდა როგორი მძიმე ცხოვრება უხდება მას ოჯახში.

სოფიო ანდრიას ასული ჩიოდა, რომ მას ლიოვიჩკას ხასიათის მეოხებით არასოდეს ადამიანური ცხოვრება არ ჰქონია.

— ავიღოთ თუნდა ის დრო, როდესაც ლიოვიჩკამ მომიყვანა იასნაია პოლიანაში. არ დაიჯერებთ, ასე მეგონა, ბოსელში მიმიყვანა მეოქი. ერთ უბრალო ტახტზე ეკოთხელი ლეიბი, შინ დამზადებული რუხი ტილოს ზეწარი ჰქონდა გადაფარებული. ნაჭრის საბანი ეხურა და თავს

ქვეშ მეშის ბალიში ედვა, მე როგორც მივედი მაშინვე დავდგი ჩემი მზითვეის კარგი საწოლები. პოლანდიური წმინდა ტილოს ზეწრები გავშალე, როგორც ჩემთვის ისე მისთვის, აბრეშუმის საბნები დავხურე, ბუმბულის ბალიშები დავაწყვე, საწოლების წინ პატარა ნოხები დავაგე. როდესაც ლევ ნიკოლოზის-ძე შემოვიდა ოთახში და დაინახა ეს, ძალიან ეწყინა, თავისი ნოხი და ბალიში აიღო და იქით გადადვა და ისევ მეშის ბალიში დაიდვა. მე დავიცადე და, როდესაც გავიდა, ისევ ისე დავდევი ბალიშებიც და ნოხიც დავაგე. შემოვიდა თუ არა ლ. ნ. გაჯაერდა, ნოხი აიღო გარედ გადააგდო, გაბრაზებული წავიდა და კარგა ხანს აღარ შემოსულა. მე ისევ დავაგე ნოხი და როდესაც შემოვიდა და ნოხი ისევ თავის ადგილას ნახა, გაბრაზდა და გადააფურთხა, მაგრამ ნოხი კი თავის ადგილას დასტოვა. ბალიშს ლამლამობით მაინც ძეშისას იღებდა დიდი ხნის განმავლობაში, მაგრამ მერე ძალიან შეეჩვია და ახლა წმინდა ტილოს საცვლებს და აბრეშუმის წინდებს ატარებს. რაც შეეხება ავეჯის შექმნას, ამაზე ლაპარაკიც არ ღირს. არასოდეს არ მქონია საშუალება, რომ ხეირიანი შემომეტანა სახლში, ყოველთვის ბრაზობდა.

ერთხელ შევხვდით ტოლსტოის ქუჩაში ილიკო და მე, გზაში დავეწიეთ. მე პირველად ვერცკი ვიცანი. ძველი პალტო ეცვა და ძველი რბილი ქუდი ეხურა. გრძელი თეთრი წვერი პალტოში ჰქონდა ჩატანებული და ყელზე რაღაც ფერადი ყელსახვევი ეხვია. ძალიან ესიამოვნა, რომ წამოვეწიეთ. მხიარულად მიდიოდა ყოყოჩად.

— ილია პეტრეს-ძეე ჩვენი საქმე ეწყობა. დუხობორე-ბას გადსახლება კანადაში საბოლოოდ გამოარკვეულია, როგორც შომლის წერტილები ჩვენი მეგობრებისაგან. პირობები კარგია.

ამ ლაპარაკის დროს კარგა მოშორებით მღვდელი დადინახეთ, იდგა და ქუჩის მეორე მხარეს აპირებდა გადასვლას. უცებ ტოლსტოი შეჩერდა:

— გადაგვიჭრის თუ არა ხუცესი გზას, გადაგვიჭრის თუ არა?

მღვდელი შეეყოყმანდა, მოტრიალდა და გაბრუნდა უკან.

— კაი ნიშანი.— სთქვა სიცილით ტოლსტოიმ. ჩვენც გაგვეცინა.

— იცით ნინა იოსების ასულო, ეს ძველი ჩვეულება მონადირის. ყოველი მონადირე დაინახავს თუ არა მღვდელს, ან კურდღელს, უსათუოდ ჩაუთქვამს, გადაჭრის თუ არა გზასო, თქვენ ვერ წარმოიდგენთ, ილია პეტრეს-ძევ, რამდენი მონადირე ბრუნდება ნადირობიდან ხოლმე, თუ კურდღელმა გადაურბინა გზაზე. აი მეც ბებერი მონადირე ვარ.— დააბოლავა მან სიცილით.

ამის შემდეგ ტოლსტოი აღარ მინახავს 1901 წლამდის, რადგანაც მოსკოვის ჰაერს ვერ ვიტანდი, ავად გავხდი და ზაფხულობით— ზამთრობით მოვდიოდი საქართველოში, და მხოლოდ მარტიდან ივნისამდის და აგვისტოს უკანასკნელ რიცხვებიდან ოქტომბრის გასვლამდე ვცხოვრობდი მოსკოვში. ტოლსტოი გაზაფხულობით ძალიან ატყუ მიდიოდა იასნაია პოლიანაში და შემოდგომაზე ძალიან გვიან ბრუნდებოდა მოსკოვში. მე როგორც მახსოვს ჩვენ ვიყავით გაზაფხულზე მოსკოვში.

დიდ ოთახში, სადაც ჩვენ შეგვიყვანეს, ბევრი ხალხი იყო: ტოლსტოის ასული ტატიანა, ვილაც კიდევ ახალგაზრდა ქალები, პროფ. ჩიჩერინი, რამოდენიმე ტოლსტოის მეგობარი, ტამბოვიდან ჩამოსული გლეხი და გლეხი სიმონოვი და სხ. სოფიო ანდრიას ასული არ ყოფილა.

ტოლსტოი ცოტახნით გავიდა და სემიონოვს წერილი გამოუტანა მისი მოთხოვნის შესახებ, რომლითაც რეკომენდაციას უკეთებდა. სემიონოვს ტოლსტოი ძალიან აფა-

სებდა. აშბობდა, რომ ის სწერს სწორად იმათ ცხოვრებაზე და ისე რაც მართლა აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს, იმათზე ვინც დიდი უშეუტესობაა. ჩემი ძველი ნაწერები კი ეხება ხალხის ისეთ ნაწილს, რომლის ცხოვრების შესახებ წერა და მოსმენა არც კია საჭირო... მაგრამ მეც მწერალს მეძახიან.

— ოოჰ, ლევ ნიკოლოზის-ძევ, თქვენ თუ მწერალი არ ხართ, მაშ ვილაა მწერალი, — მოისმა ჩიჩერინის და სხვების ხმებიც.

ლევ ტოლსტოიმ გაიღიმა.

— იცით, მე კიდევ გავიმეორებ, რომ მწერლობა არაა ისე ძნელი საქმე, საამისოდ საჭიროა ერთგვარი „ნახალობა“, და ჩანს მე არ მაკლდა ეს „ნახალობა“.

ლაპარაკი გადავიდა ხელოვნებაზე. ლაპარაკობდნენ ტოლსტოის წიგნზე „ხელოვნების შესახებ“. ამ ლაპარაკში ტამბოველმა გლახმაც და საყურებიანმა ქალებმაც კი მიიღეს მონაწილეობა. საოცარი თვისება ჰქონდა ტოლსტოის:

იცოდა ისეთი კითხვების დასმა ლაპარაკის დროს, რომ ყველა დამსწრეთა შორის პოულობდა გამოძახილს. ერთწუთს არ სწყდებოდა საინტერესო ლაპარაკი. მახსოვს ამ საღამოს, როდესაც რამოდენიმე წუთით გავიდა სემიონოვისათვის სარეკომენდაციო წერილის გამოსატანად, მთელი საზოგადოება დაჩუმდა. ჯგუფ-ჯგუფად დაიყო და როდესაც დაბრუნდა ის გამოცოცხლდა.

ლევ ნიკოლოზის-ძემ გვიამბო, როგორ მოვიდა მასთან ერთი ახალგაზრდა კაცი და რჩევა სთხოვა. ამ ახალგაზრდას რამოდენიმე ათასი მანათი ვალი დასდებოდა. ახლა ყველაფერი მობეზრებოდა და გადაეწყვიტა ტოლსტოისათვის ეკითხა, რა ცხოვრებისათვის მოეკიდა ხელი: სადმე კომუნაში შესულიყო, თუ ცალკე დაეწყო გლეხური ცხოვრება.

ტოლსტოიმ სთქვა.

— მე ვურჩიე, ჯერ ვალი გადაეხადა და შემდეგ დაიწყო ახალი ცხოვრება.

— მერე მან რა თქვა? — ჰკითხა უცებ ტამბოველმა.

— მგონია არ მიეწონა, — მიუგო ტოლსტოიმ.

— რასაკვირველია ვალის გადახდა ბატონს გაუძნელდებოდა — წარმოსთქვა სერიოზულად ტამბოველმა.

ყველას გაეცინა.

12 საათი შესრულდა, ყველანი გამოვემშვიდობეთ და წავედით.

ამის შემდეგ ტოლსტოი მე აღარ მინახავს 1903 წლამდის. მართალია 1902 წელს მე მოვეჯობინდი და ზამთარ-ზაფხულს მოსკოვში დავრჩი, იასნაია პოლიანას ახლო სოფ. ოესიანიკოვოში ეცხოვრობდი ზაფხულში, მაგრამ ლ. ტოლსტოი ავადმყოფობის გამო მთელი ზაფხული ყირიმში იყო და ზამთარიც იასნაია პოლიანაში გაატარა.

როდესაც ილიკო გადაასახლეს ამიერკავკასიიდან, არავითარი ვადა არ ჰქონდა აღნიშნული. მოსკოვში დაჰყო ხუთი წელიწადი. ამ დროს განმავლობაში მხოლოდ 1901 წელს ერთი თვით ჩამოვიდა საქართველოში და, მიუხედავად იმისა, რომ ტოლსტოი და მისი მეგობრები გულთ უყვარდა და მათ მსოფლმხედველობას იზიარებდა, ძალიან ემძიმებოდა ცივ ხანგრძლივ თოვლით დაფარულ მოსკოვში უმზეოდ ცხოვრება. ამბობდენ, ნებართვა ჭნდა ითხოვოთ და შეიძლება დაგაბრუნონ საქართველოშიც. ნებართვის თხოვნა ილიკოს არ უნდოდა და გადაეწყვიტეთ უნებართვით წამოვსულიყავით.

1903 წელს თებერვლის დამლევს გამოვსწიეთ ტფილისში. გადაწყვეტილი გვქონდა შეგვევრა იასნაია პოლიანაში ტოლსტოის გამოსამშვიდობებლად, იასნაია პოლიანაში, სადაც ტოლსტოი მთელ ზამთარ ცხოვრობდა ავადმყოფობის შემდეგ ყირიმიდან დაბრუნებული.

გადმოვსტით სადგურ კაზლოვკაზე, დავიპირეთ მარხილი და გავსწიეთ იასნაია პოლიანაში.

გავიარეთ იასნაია პოლიანას კოშკებიანი ქიშკრები, ხეივანი და გაეჩრდით ძველი სახლის კარებთან. აველით ზევით, მთელი ოჯახი თავმოყრილი იყო. ის ის იყო სადილი გაეთავებიათ და სუფრაც აელაგებიათ.

ტოლსტოიცი და სოფიო ანდრეას ასულიც აღერსიანად შეგვხვდნენ. მან გაგვაცნო თავის შვილები. უფროსი შვილი ილია, რომ შევხედე, ლევ ნიკოლოზის-ძე მეგონა ისე ჰგავდა მამას. უკვე ჭადარა გრძელ წვერიანი, სახის მოყვანილობით მხოლოდ უფრო სქელი და მხარ-ბეჭიანი იყო, მეორე შვილი ლევ ლევის-ძე კი გამხდარი, სუსტი, მალალი კაცი იყო და სულ არ ჰგავდა თავისიანებს.

მაშინვე მაგიდასთან დაგვსვეს და ვეგეტერიანი სადილი მოგვიტანეს. ტოლსტოი მიუჯდა ჩვენ ბავშს გვერდით და სადილის დროს სულ ელაპარაკებოდა და აცინებდა. როდესაც კომპოტი მოუტანეს ტოლსტოიმ ჩქარ-ჩქარა ჰკითხა:

— მაკა კომპოტი მოგწონს?, კარგია, ცუდია, კარგია?
ბავშმა პასუხი ვერ მოასწრო.

— ჰო, არა, ჰო, არა.—უთხრა მან.

— აი სონია,—უთხრა მან სოფიო ანდრეას ასულს სიცილით—შენი კომპოტი არ მოეწონა მაკას.

— არა, არა, მომეწონა, უთხრა სწრაფად მაკამ.

— აი ხედავ მოეწონა,—უთხრა ს. ა. ას. და მიუჯდა კუთხის დიდ მაგიდას ხელსაქმით ხელში. შინა ოთახიდან გამოვიდა კიდევ ორი მოხუცი ქალი. ერთი მოლოზანი იყო. ლევ ნიკოლოზის-ძემ გამაცნო თავის და.

ილია პეტრეს-ძეს ხომ იცნობ, ეს მისი მეუღლეა,—უთხრა მას ტოლსტოიმ.

— აჰ, რა კარგია, რომ კავკასიელი ქალი ვნახე,—თქვა მან.—დაბძანდით დამელაპარაკეთ. თქვენ იცით მე ლიუბოჩკა ვარ ლიოვიჩკამ რომ ამწერა „ბავშობაში და სიყრმეში“, ხომ გაქვთ წაკითხული.

ლაპარაკის მანერით ძალიან ჰგავდა ტოლსტოის.

— საუტხოვო წიგნებს სწერდა უწინ ლიოვიჩკა,— განაგრძო მან,— ახლა სულ მისთვის ვლოცულობ. სარწმუნოებას გადაუდგა, მაგრამ რას ვამბობ, იქნება თქვენც მისი მიმდევარი ხართ?. თქვენთვისაც ვილოცებ.

ტოლსტოი ილიკოს ვლაპარაკებოდა. ბავშიც ტოლსტოისთან იდგა.

— დიად, უსათუოდ გესტუმრებით საქართველოში. ფნახავ საქართველოს მხეს. ავღგები და წამოვალ. აი როგორ მოვიტყევი— ამბობდა სიცილით ლევ ნიკოლოზის-ძე, აი სონია, უთხრა მან ცოლს,— ილია პეტრეს-ძე მეპატიჟება თავის ქვეყანაში.

— მე აღარ მეპატიჟება?

— თქვენც, რასაკვირველია, — უთხრა ილიკომ.

— ახლა უკვე გვიანლაა. წამოვიდეს მარტო ლევ ნიკოლოზის-ძე თქვა მან, თუმცა ხუმრობით, როგორც მომეჩვენა უკმაყოფილოდ.

— ახლავე ჩაი იქნება— სთქვა სოფ. ან. ასულმა.

შემოიტანეს ჩაი. ისევე მოიყარა ყველამ თავი.

— წაიკითხე მენშიკოვის წერილი პაპა, — ჰკითხა ლევ. ლევის-ძემ მამას.

ტოლსტოი შეიჭმუხვნა:

— წავიკითხე, შესამჩნევად იცვლება, — სთქვა მან, — თანდათან უარჰყოფს იმას რაც უწინ სწამდა.

ყველანი შემოუსხდით სუფრას.

მე ლევ ლევის-ძის გვერდით ვიჯექი, ჩვენს პირდაპირ იჯდა ლევ ნიკოლოზის-ძე, ჩენი ბავში, ილიკო და სხ.

ტოლსტოის მოუტანეს წერილების გროვა. მან მაშინვე დაიწყო გახსნა. ზოგს რომ გახსნიდა წაიკითხავდა ერთ-ერთ სტრიქონს და გადადებდა იქით, ზოგს კი ამბობდა.

— ეს უსათუოდ უნდა წავიკითხო.

— ყველაფერი ეს კომედიია, — მითხრა ლევ ლევის-ძემ.

ძალიან ღვირძლიანად ლაპარაკობდა ლევ ლევის-ძე, ეტყობოდა მამის წინააღმდეგ იყო განწყობილი.

ჩვენი წასვლის დრო მოვიდა. მარხილმა მოგვაკითხა. მოვემზადეთ და წამოგდექით. გამომშვიდობებისას ილიკოს აკოცა და უთხრა:

— უსათუოდ, უსათუოდ გესტუმრებით თქვენ მზიან საქართველოში. როდესაც კიბეზე მოვდიოდით, მოვბრუნდო, ლევ ნიკოლოზის-ძე იდგა მაღლა და კიბის თავზე, ფერმკრთალი, მაგრამ ნათელი გაცინებული თვალებით.

— ავდგები და წამოვალ თქვენთან. — გავიგონე მისი უკანასკნელი სიტყვები და გამახსენდა მისი სიტყვები, — რომ აღამიანებს უნდა უხაროდეს ერთსა და იმავე დროს რომ ცხოვრობენ ამ ქვეყნად, ერთმანეთი უყვარდეთ და ხელი-ხელ ჩაკიდებული განვლონ ცხოვრების გზაო.

ჩამოვედით ტფილისში.

1903 წ. დაიბეჭდა ჩემი პირველი მოთხრობა. მე არ შემეძლო არ მიმელო მონაწილეობა ადგილობრივ ცხოვრებაში, ჟურნალ-გაზეთებში თანამშრომლობა, საბავშვო ჟურნალის დაარსების საქმე, თეატრი და სხვა. 1905 წ. რევოლუციურ მოძრაობასთან დაკავშირებით გურიაში მთავრობამ გავზავნა სულთან კრიმგირეი იმ მოძრაობის მიზეზის გამოსარკვევად, რომელმაც გურიაში იჩინა თავი. გურიაში ხალხი გაიფიცა: არ დადიოდა არც პოლიციაში, არც სასამართლოში. მთავრობის დაწესებულებანი დაცარიელდა და გაუქმდა. ქურდობა, ჩივილი და დავიდარაბა მოისპო ხალხში. ამ მოძრაობის შესახებ ილიკომ მისწერა ტოლსტოის, წერილი წაუღო ცნობილმა ხალხოსანმა მიშო ყიფიანმა, რომელიც ლენინგრადში მიდიოდა. მიშო ყიფიანი აღტაცებული იყო ტოლსტოის შეხვედრით, მისივე ხელით გამოუგზავნა ტოლსტოიმ წერილი ვურულეებისათვის. ეს წერილი წაუკითხა ილიკომ ვურულეებს მიტინგებზე, წერილმა საკმაოდ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მაშინ გურულ გლეხობაზე.

შ ი ნ ა პ ა რ ი

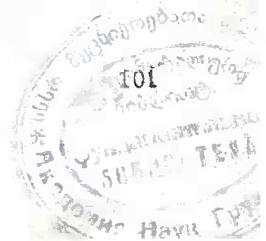
I. კავკასიისაღმე ინტერესი. ლ. ტოლსტოის კავკასიაში გამო-
მგზავრება. ლ. ტოლსტოი ტფილისში. ტფილისის შთაბეჭდილებანი,
ლ. ტოლსტოი რომანტიკისა და ეგზოტიკის წინააღმდეგ, რუსის
მოხელეთა სახეები ლ. ტოლსტოის კავკასიის პერიოდის თხზულე-
ჩებში. ქართველ თავადთა სახეები. ტოლსტოის პირველი მხატვ-
რული ნაწარმოები.

II. ლ. ტოლსტოი 80 წლებში. პასუხი ტფილისელ ქალიშვილებს.
დუხაბორები და ტოლსტოელები კავკასიაში. ილია ნაკაშიძე და
ლევ ტოლსტოი. ტოლსტოეელი გიორგი ალექსანდრეს-ძე დადიანი.
ლ. ტოლსტოის წერილი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილთან. ქართული
ტოლსტოეეები.

III. ლ. ტოლსტოი და რევოლუციონური მოძრაობა რუსეთში.
ლ. ტოლსტოი და საქართველოს საკითხი. ლ. ტოლსტოის წერილი
ტურქლებთან. ლ. ტოლსტოის თხზულებანი ქართულად.

დამატება

1. რევ. ვრისთავის გამოუქვეყნებული დღიურები.
2. პ. აკობიას—შეხვედრა ლ. ტოლსტოისთან.
3. ნ. ნაკშიძის—მოგონება ლ. ტოლსტოიზე.



100/100

[Handwritten scribbles]

[Large handwritten signature]



10/62

Вл. Аваткиани

ЛЕВ ТОЛСТОЙ И ГРУЗИЯ

Изд. Тифлисского Государственного Университета

Тифлис

1936

